

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
(SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ORTAK PROGRAM)
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TÜRKİYE SİYASİ TARİHİNDE İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN SAĞ-SOL
DÜŞÜNCESİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Murat TOPRAK

Doç. Dr. Koray DEĞİRMENCI

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2015
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
(SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ORTAK PROGRAM)
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TÜRKİYE SİYASİ TARİHİNDE İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN SAĞ-SOL
DÜŞÜNCESİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
(Yüksek Lisans Tezi)

Murat TOPRAK

Doç. Dr. Koray DEĞİRMENCI

Ağustos 2015
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Murat TOPRAK

İmza :

Türkiye Siyasi Tarihinde İdris Küçükömer'in Sağ-Sol Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış
adlı Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma
Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Murat TOPRAK

Danışman
Koray DEĞİRMENCİ

Doç. Dr. Koray Değirmenci danışmanlığında Murat Toprak tarafından hazırlanan “Türkiye Siyasi Tarihinde İdris Küçükömer’in Sağ-Sol Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

19/08/2015

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Koray Değirmenci

Üye : Doç. Dr. Yücel ÇAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Altan Erçimen

K. Değirmenci

Yücel ÇAN

Altan Erçimen

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 21/08/2015 tarih ve/19/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

21/08/2015

Prof. Dr. Lütfiye ÇEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Bu tür çalışmalar kuşkusuz yoğun bir emeğin ürünüdür. Bu emek başlı başına yazara ait değildir. Yazarın her daim etrafında olan, desteğini ve yardımlarını yazardan eksik etmeyen şahsiyetler vardır. İşte bu bağlamda çalışmayı hazırlamamda gerek bilimsel ortamda gerekse insani ilişkilerde gelişmeye katkıda bulunan danışman hocam sayın Doç. Dr. Koray DEĞİRMENCI'ye, İdris Küçükömer'i okumamda önyak olan ve tartışmalarımızda çalışmaya, eleştirileri ve düşünceleriyle katkı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Mahmut Hakkı AKIN'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmanın hemen her anında yanımda olan değerli Sosyolog arkadaşlarım Şerafettin Sevgili ve Serhat Eşiyok'a minnettarım. Çalışmanın teknik sorunlarının düzeltilmesinde bana yardımcı olan arkadaşım Edebiyat Öğretmeni Rıdvan Badem'e, çalışmanın özet kısmını İngilizceye çevirmemde yardımcı olan arkadaşlarım İngilizce Öğretmeni Arzu Tuuç ve Volkan Tuuç'a teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanında bugüne kadar her daim bana duydukları güvenin yanında eğitimim için maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen başta Annem ve Babam olmak üzere Ağabeylerim, Ablam ve Kardeşlerime derin duygularla teşekkür ederim.

Murat TOPRAK
Kayseri, Ağustos 2015

**TÜRKİYE SİYASİ TARİHİNDE İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN SAĞ-SOL
DÜŞÜNCESİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ**

Murat TOPRAK*

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2015

Danışman: Doç. Dr. Koray DEĞİRMENCİ

ÖZET

Türkiye siyasi tarihinde sağ-sol ayrımında üretilen kuramlar, sağ ve solun toplumsal pratikte teorik arka planlarını yansıtmamaktadır. Bundan dolayı Türkiye’de sağ ve solun neredeyse aynı düzlemde işlevselliklerinin olduğu bilinmektedir. Yani, birbirine göre konumlanmaları hatta çoğu zaman birbirlerinin yerine geçmeleri gibi nedenlerden dolayı, bu doğrultuda yapılacak ayrımlardan doğacak sonuç iki kavram açısından pek farklı olmayacaktır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı kısaca, İdris Küçükömer’in DP ve CHP arasında yapmaya çalıştığı sağ-sol ayrımında, Türkiye’deki süreçlerine baktığımızda eksikliklerin olduğunu ortaya çıkarmak ve bu eksiklere eleştiri getirmek şeklinde ifade edilebilir. Bunu yaparken öncelikli olarak bu kavramların etimolojisini, ideolojik ayrımını ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi vurgulanmıştır. Özellikle de sağ ve solun dönemsel olarak nasıl bir dönüşüme uğradığı ve toplum tarafından ne derece benimsendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Küçükömer’in düşüncelerini bir bütün şeklinde ele aldıktan sonra Türkiye’de sağ-sol ayrımının nasıl olması gerektiği, sonuç bölümündeki tabloda gösterilmiştir.

Son olarak Küçükömer’in düşüncelerini DP’nin devamı olarak kabul edilen AKP açısından değerlendirilmiş ve bu partilerin CHP düşüncesine benzer şekilde sağ düşünceye paralel hareket ettikleri tespit edilmiştir. Solun Türkiye’deki yansımasının da tam anlamıyla var olmadığı, 1960’larda TİP’in günümüzde de HDP’nin kısmen sola kaydırılabileceği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de Sağ-Sol; İdris Küçükömer; Demokrat Parti; Cumhuriyet Halk Partisi.

*Erciyes üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı (Selçuk Üni. Ortak Program), Yüksek Lisans, murattoprak88@gmail.com

**A CRITICAL OVERVIEW TO THE RIGHT-LEFT THOUGHT OF IDRIS
KUCUKOMER AT THE POLITICAL HISTORY OF TURKEY**

Murat TOPRAK*

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Master Thesis, August 2015

Supervisor: Assoc. Dr. Koray DEGIRMENCI

ABSTRACT

Turkey political history of the left-right distinction of left and right, of theories produced in social practice does not reflect the theoretical background. Therefore, the right and left in Turkey nearly in the same plane is known to be had functionality. I mean, most of the time, positioning relative to each other and even interchangeably a number of reasons, such as trespassing, in this respect the distinction to be made in terms of the consequences of the two concepts will not be much different.

In this context, the purpose of this study, in brief, İdris Küçükömer's -try to make the left-right distinction- between the CHP and DP in Turkey, when we look at the shortcomings of the process, this can be expressed in the form of criticism to the missing. When you do this, primarily the ideological separation and the etymology of these concepts in the historical development of Turkey have been emphasized. How do the right and the left in particular suffered a transformation to periodically and to what extent by society accepts an attempt was tried to revealed here. After addressed in the form of a Küçükömer's thoughts as a whole, how supposed to be differentiation between right-left in turkey was shown in the table in the section how to result.

Finally, it was detected that Küçükömer's thoughts as a continuation of the DP in terms of evaluating the accepted AKP of such parties in a manner similar to the idea of the CHP. It was of opinion that Left's Turkey is not literally in the image and in the 1960's was TİP and today is HDP can partly slide into left.

Key words: Left-right in Turkey, İdris Küçükömer, Democratic Side (DP), The Republican Society's side (CHP).

*Erciyes University, Department of Sociology (Selcuk University Partner Program), Master
murattoprak88@gmail.com

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE SİYASİ TARİHİNDE İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN SAĞ-SOL DÜŞÜNCESİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iv
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SAĞ ve SOL

1. SAĞ-SOL KAVRAMLARININ ETİMOLOJİSİ.....	8
1.1.Toplumsal Hareketlerden Arda Kalanlar: ‘Sağ-Sol’.....	8
1.2.Sağ-Sol Kavramlarının Anlamı.....	10
1.3.Sınıf Bilincinden Toplumsal Devrimlere/Hareketlere.....	13
2. SAĞ ve SOL’UN KUTUPLAŞMA SORUNSALLIĞI.....	15
2.1.Burjuva Sınıfının Devrimci Ruhu.....	19
2.2.Sağ-Solun Disiplinler İçindeki Yeri.....	20

İKİNCİ BÖLÜM
SAĞ ve SOL'UN İDEOLOJİK RETORİĞİ

1. İDEOLOJİ.....	22
2. SİYASİ İDEOLOJİLER.....	25
2.1.Liberalizm.....	27
2.2.Muhafazakârlık.....	31
2.3.Sosyalizm.....	34
2.4.Milliyetçilik.....	37
2.5.Faşizm.....	39
2.6.Marxizm/Komünizm.....	42
3. DİĞER BAZI ÖNEMLİ İDEOLOJİLER.....	45
4. SAĞ-SOL AÇISINDAN KISACA İDEOLOJİ.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SAĞ ve SOL'UN TÜRKİYE SERÜVENİ

1. KISA BİR GİRİŞ.....	55
2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAĞ-SOL.....	56
2.1.Cumhuriyet Döneminde Sağ'da Bazı Siyasi Gelişmeler.....	58
3. TEK PARTİLİ DÖNEMİNDE SAĞ-SOL.....	60
4. ÇOK PARTİLİ DÖNEM ve 1960'larda SAĞ-SOL.....	63
5. 1980 ÖNCESİ ve SONRASINDA SAĞ-SOL.....	72
6. SAĞ-SOL DÜŞÜNCESİNDE BAZI ÖNEMLİ İSİMLER.....	75
6.1.Kemal Tahir.....	75
6.2.Dr. Hikmet Kıvılcımlı.....	77
6.3.Erol Güngör.....	78
6.4.Nurettin Topçu.....	80
6.5.Cemil Meriç(1916-1987).....	81
6.6.Kadro Hareketi.....	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İDRİS KÜÇÜKÖMER ve DÜŞÜNCELERİ

1.	HAYATI	85
2.	TÜRKİYE ÜSTÜNE TARTIŞMALAR ve BÜROKRASI	86
	2.1.Türkiye Bürokrasisinde Sağ-Sol İzleri	88
3.	TÜRKİYE SİVİL TOPLUM ANLAYIŞINDA KÜÇÜKÖMER	89
	3.1.ATÜT ve Sivil Toplum	91
4.	İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN SAĞ-SOL DÜŞÜNCESİ	92
	4.1.Sağ-Sol Dikotomisi ve Ortanın Solu	94
	4.2.TİP Neden Yukarıdaki Tablonun Sol'unda Kısmen Yer Alabilir?	99

BEŞİNCİ BÖLÜM
GÜNÜMÜZDE SAĞ-SOL ve GÜNÜMÜZE
İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN DÜŞÜNCELERİNİN YANSIMASI

1.	AKP'nin SAĞ-SOL YAKLAŞIMI	101
2.	KÜRT SOLU	105
3.	GÜNÜMÜZDE İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN DÜŞÜNCELERİ	108
	SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	112
	KAYNAKÇA	116
	ÖZGEÇMİŞ	

GİRİŞ

Bu tezin konusu, Türkiye siyasi tarihinde İdris Küçükömer'in sağ sol dikotomisi ile ilgili düşünceleri olmakla beraber bu çalışma İdris Küçükömer'in sağ sol ayrımına eleştirel bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken Türkiye'de sağ sol düşüncelerinin tarihsel işlevlerini ve süreçlerini analiz etmekle beraber siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan etkileri göz önünde bulundurulacaktır. Ayrıca kuramsal anlamda bu kavramların ortaya çıkışı, gelişme süreci, toplumsal pratikteki yansımaları ve de kavramların anlamalarına da yer verilecektir. Türkiye'de iktidara gelen partiler ile muhalefet partilerin kendilerini sağ ya da sol olarak tanımlamalarda uyguladıkları kriterlere de değinerek Küçükömer'in diğer kuramlarını kısaca ele alıp sağ sol düşüncesiyle sınırlandırılacağını belirtmeliyim.

Literatüre dayalı bir araştırma olan bu tez, Türkiye siyasi tarihinin önemli bir kırılma noktasını ifade eden 1950 ile 1960 yılları arasındaki dönem üzerine sağ sol kuramını oluşturan Küçükömer'in bu düşüncesine farklı bir perspektif getirdiğinden ayrı bir öneme sahiptir. Neden ayrı bir öneme sahip olduğu şöyle açıklanabilir: Küçükömer'in yaptığı (Tablo 1'de gösterdiği gibi bkz. sayfa 97) sağ sol ayrımının ters yüzlüğüne genel olarak kabul edilmekle beraber ılımlı eleştirel getirilmiştir. İşte bu çalışma bu ayrımı kabul etmemekle beraber Küçükömer tarafında yapılan sağ sol ayrımının provakatif yönü olduğunu iddia etmektedir. Küçükömer'in bu (Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması (1969)) çalışmasının çekirdeği 1950-1960 yılları arasını kapsamaktadır. O dönemde CHP'de başlayan sol söylemi, DP'nin yaptığı reformların üzerine sola kaydırmanın son derece riskli bir girişimidir.¹ Çünkü CHP'nin o dönemden

¹Türkiye siyasi tarihi cumhuriyetten günümüze kadar bazı kırılma noktaları yaşamıştır. Bu kırılma noktalarını öngören örgütlenmeler toplumun desteğini büyük oranda aldığı bilinen bir gerçektir. DP'nin de bu desteği de alarak 1950 seçimlerini kazandığı söylenebilir. Bu konuda toplumun bazı ihtiyaçları doğrultusunda, kendi iktidar güvenliğini ve devamlılığını sürdürebilecek ve çıkarına uygun reformlar yaptığını söyleyebiliriz. Ama bu durum DP'nin CHP geleneğinden geldiği gerçeğini değiştirmemekle beraber özellikle sola karşı baskıcı tutum sergilediği de ortadadır. Ayrıca yaptığı reformların altyapısı 1946-1950 dönemlerinde CHP iktidarı tarafından oluşturulmuştur. Kanaatimce CHP 1950 seçimlerini kazansaydı, DP'nin yaptığı reformların çoğunu belki de daha fazlasını yerine getirecekti. Bu konuda daha

önce yaptığı uygulamalar göz önünde bulundurulunca CHP'nin soldan çok uzak yerlerde olduğunu bunun yanında aynı gelenekten gelen DP'nin iktidarı boyunca sola karşı katı tutumlar içinde olduğu da aşikârdır. Dolayısıyla bu çalışma Küçükömer'in çalışmasına provakatif olduğu iddiasında bulunmaktadır. Bir de bu çalışma Küçükömer'in çalışmasına farklı görüşler getirmenin yanında yeni bir ayrımı da sunmaktadır. Sonuç ve Değerlendirme kısmında İdris Küçükömer'in sağ sol ayrımını yaptığı tablodan esinlenerek yeni tablo önerisi verilecektir. Tezin ana teması, 1950 ile 1960 yılları arası olsa da bu çalışmada Cumhuriyet döneminden günümüze kadar sağ sol düşüncesinin gelişimine değinilmiştir.

Bu bağlamda araştırmının problemi, bu gelişimin yanılması sonuçları etrafında şekillenmiştir. Küçükömer'in sağ sol ayrımını riskli ve spekülatif olarak gördüğümden ele aldığım bu çalışma için cevabını aradığım genel soru u şekilde açıklanabilir: Küçükömer sağ sol ayrımını yaparken CHP'nin 1923'ten (belki de daha öncesi de ele alınabilir) 1969'a kadar politikalarını, otoriter yönetimini, toplumsal baskısını, haksız adaletini, vs. kuşkusuz göz önünde bulundurmuştur. Bunca şeye rağmen CHP'nin bu sol söyleminin bu kadar dikkate alınması gerekiyor muydu? Ya da merak edilen şeyin Küçükömer'in CHP'nin ortanın solu söylemini neden bu kadar dikkate aldığıdır? Çünkü CHP'nin sol söylemini dikkate alarak yapılan bu ayrımın -yani DP'nin sola konulup CHP'nin sağa koyulduğu ayrımın- istemeden de olsa solun Türkiye'deki yansıması, toplum üzerinde farklı algılamalara yol açmıştır. Hatta daha ileri gidersek DP'nin sola yerleştirilmesi Türkiye'de sağın sol üzerindeki mutlak tahakkümünü gözler önüne sermektedir. Bunun yanında, CHP geleneğinden gelen, toplumun bazı kesimlerine -daha doğrusu kendinden olmayana- uyguladığı eşitsizlikler (sağın temel politikası), demokrasinin yapılması gereken (demokrasinin temel politikası azınlığın ya da güçsüzün hakkını çoğunluğa ezdirmemektir) uygulamaların yerine getirmede yetersiz kalan DP, Küçükömer'in dediği gibi sol cenaha girebilir miydi? CHP, tam olarak bunun neresinde durabilir? Siyasi düşüncelerin iç içe gerdiği Türkiye siyasi tarihinde ya da hemen hemen tüm siyasi düşüncelerin aynı gelenekten gelmesi bu

ayrıntılı bilgi için bkz. H. Bülent Kahraman, *AKP ve Türk Sağı*, (Söyleşiyi Yapan, Recep Yener), İkinci Baskı (Önsözden), Agora Kitaplığı, İstanbul 2009. Az önce belirttiğim kırılma noktalarına 1950 yılının yanında 1983 ve 2002 seçimleri de örnek olarak verilebilir. Bu yıllardan sonra iktidarların yaptığı yenilikleri, hangi parti kazansaydı o yeniliklerin çoğu yerine getirileceği düşüncesindeyim. Burada bunların tek tek açıklamak yerine şöyle bir iddiada bulunup tartışmayı keseyim. 2015 Haziran seçimlerinin de Türkiye siyasi tarihi için bir kırılma noktası olacağı kanısındayım.

ayrımın yapılmasını gerektirir miydi? Küçükömer'in sağ sol düşüncesinin günümüzdeki yansıması ve bu doğrultudaki AKP politikalarının Küçükömer'in sağ sol düşüncesindeki yeri neresidir? İşte bu çalışma, bu soruların etrafında şekillenen fikirlerin bir yansımasıdır. Bu sorulara verilecek cevaplar sonucunda, Küçükömer'in ve Türkiye siyasi tarihinin önemli iki kavramı olan sağ sol düşüncesine yeni bir bakış getireceği kanısındayım. Bu bakış öncelikle sağ solun Türkiye'de aynı şeylerden beslendiği kanısına varacaktır. Bunlar; vatan, devlet, bayrak, modernleşme/batılılaşma, din, laiklik, gelenek, vs. olarak belirtilmekle beraber çoğaltılabilir. Toplum tarafından önem verilen bu değerler hem sağ hem de sol tarafından çoğu zaman istismar edilmiştir.

Sağ solun Türkiye'deki en önemli ortak paydaları aynı resmi ideoloji çizgisinde örgütlenmeleridir. Kemalizm olarak adlandırılan bu resmi ideoloji, yukarıda belirtilen değerlerden oluşmaktadır. Daha sonra da belirtileceği gibi, Türkiye siyasi tarihinin resmi ideolojisi olan Kemalizm, Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve İslamcılık ideolojilerin karışımıyla oluşturulmuştur. Sağın ve solun Türkiye'deki bu durumuna eleştirel bir şekilde yaklaşmakla beraber sağ sol kavramlarının Türkiye nazarında pek farklı fonksiyonunun da olmadığı düşüncesindeyim. Hem sağ ideolojilerin hem de sol ideolojilerin evrensel değerlerinin Türkiye'deki yanılması teorilerinin aksine metaforize edilmiş ya da toplumsal özellikler açısından öyle olma zorunluluğu şeklinde tezahür etmiştir. Bu genel olarak böyle de kabul edilmiştir. Bu yönden bu tez, sağ solun nasıl aynı paralelde tezahür ettiğini ve Türkiye'deki geleneğinin nasıl olduğu konusunda etkin bir fonksiyona sahip olacaktır.

Küçükömer'in sağ sol kavramına yüklediği anlam konusunda biraz romantik yaklaştığını düşündüğümünden dolayı ona eleştirel bir bakış getirmenin gerekli olduğu kanısındayım. Onun romantikliği, CHP'nin Cumhuriyetten hatta İttihat ve Terakki'den 1969 yılına kadar politikalarının toplumdaki karşılığının olumsuz olarak görülmesine rağmen CHP'nin sol veya ortanın solu söylemine karşı reaksiyonunda görülmektedir. Bu yüzden Küçükömer'in genel olarak solcu kabul edilmesinin yanı sıra solculuğunun ve özgünlüğünün yanına romantikliğini de katarak bu bakımdan yaptığı ayrımı olduğu gibi kabul etmekten ziyade; tartışılması hatta dönüştürülmesinin gerekli görülmektedir. Bununla beraber sağ ve solun Türkiye'deki önemli isimlerinden olan Küçükömer'in yukarıda belirtilen (daha sonra da açıklanacak) ayrımların önemi ve eleştirisi gibi önemli tespitlerin de olacağı düşünülmektedir. İşte bu da çalışmanın ana hedefini oluşturmaktadır.

İdris Küçükömer ile ilgili daha önceki çalışmalar, özellikle onun sivil toplum üzerindeki görüşleri etrafında şekillenmiştir. Türkiye'nin Osmanlıdan devraldığı bürokratik geleneğin Küçükömer'de kuramsallaşması onun ele alınan başka bir düşüncesidir. Çalışma boyunca belirtileceği üzere özgünlüğü ve dönemin entelektüellerin aksine aykırı düşüncesi onun öne çıkan bir başka özelliğidir. Bu çalışmada o dönemlerde Türkiye'de kendini sol olarak niteleyen CHP ve sağ parti olan DP'nin iktidarları boyunca yaptıkları toplumsal yenilikleri göz önünde bulundurarak CHP'yi sağa, DP'yi sola kaydıran kuramıyla oluşturduğu sağ sol paradoksuna farklı bir bakış açısıyla yaklaştığından bu bağlamda *ilk yüksek lisans tezidir*.

Çalışmanın genel yöntemini yani literatüre dayalı bir araştırma olduğunu belirtmenin yanında araştırmanın konusu, amacı, problemi, soruları/sorusu ve hedefini yukarıda belirttikten sonra, ayrıca bölümleri özetlemek yararlı olacaktır.

Birinci bölümde, sağ sol kavramlarının etimolojisine değindikten sonra kavramsal anlamlarının yanında siyasi anlamları da etraflıca açıklanmaya çalışılmıştır. Siyasi anlamlarının dışında kullanıldığında solun sağa oranla olumsuz anlamı vardır. Siyasi açıdan ise sol sağa göre daha müspet durmaktadır. Savunulan değerler ya da ana temalar açısından baktığımızda; sol, sağdan daha özgürlükçü olmasının yanı sıra toplumsal ve bireysel çıkarlara önemle yaklaştığı görülmektedir. Özellikle eşitlik kavramı üzerinden birbirlerine yüklenirler. Yani sağ ve sol, eşitsizlik ve eşitlik temelinde her iki kavramda kuralları koyarken gerekçe istemektedir; Sol, farklılıkların eşit olamayacağı savına gerekçe isterken Sağ ise, farklılıkların eşitliği için gerekçe istemektedir. Her iki düşüncenin birbirleriyle mücadelesini göz önünde bulundurduğumuzda, bu eşitlik ve eşitliksizlik anlayışı tam anlamıyla gerçekleştirmek zor olacaktır. Bu çatışma geçerli olduğundan yapılan sağ ve solun ayrımını kesin çizgilerle belirlemek oldukça zordur.

Bu ayrımı sınıf açısından yapmak doğru olur. Sınıf temelli ayrım, ilk olarak Fransız İhtilali'nin getirdiği siyasi sonuçları ile Endüstri Devrimin getirdiği ekonomik sonuçları, göz önünde bulundurarak yapmak yanlış olmaz. Bunun yanına Marx'ın ve Weber'in sınıf anlayışları da eklenmelidir. Marx'ın sınıf anlayışının temeli, alt yapı ve üst yapı kuramlarının ürünüdür. Üretim araçları veya ekonomi, alt yapıyı; iktidar ve iktidarın türevleri de üst yapıyı oluşturur. Marx'a göre, üretim araçlarını elinde bulunduranlar üstyapıyı belirleme olanağına sahip olmaktadır. Weber, sınıf ayrımında ekonominin belirleyici olduğunu kabul etmekle beraber, ekonominin yanına statü ve

saygınlığın da belirleyici etkenler olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan sağ sol ayrımını sınıf düzeyinde belirterek içlerinde barındırdıkları devrimci özelliği de bilinmelidir. Burjuva sınıfının aristokrasiye ve feodal düzene karşı kazandığı devrim mücadelesiyle sağı temsil ederken, Proletarya sınıfının burjuva sınıfına karşı yaptığı devrimci mücadelesi de solu temsil etmektedir.

Yani kısacası bu bölümde, sağ sol kavramalarını daha çok kuramsal anlamda ele almanın yanında toplumsal pratikteki işlevlerine, kullandıkları değerlere ve amaç edindikleri devlet-toplum modellerine değinilmiştir.

İkinci bölümde, sağ sol kavramlarının daha iyi kavranması ve ayrımlarının daha net anlaşılır olabilmesi adına ideolojilere yer verilmiştir. İlk olarak sağ ve solu liberalizm, muhafazakarlık, sosyalizm, milliyetçilik, faşizm ve marxizm/komünizm etrafında şekillendirerek bu ideolojilerin dışında; yeni sağ, anarşizm, sosyal demokrasi, ekolojik düşünce ve feminizm ideolojiler de kısaca anlatılmaya çalışılmıştır.

Sağ ve solun, farklı ideolojilere bürünebilen kavramlar olmalarının yanında, bazen aynı ideolojiyi benimseyen siyasi düşünce kisvesine bürünmelerinin örnekleri de vardır. Özellikle Stalin dönemi Rusya'sında Faşizmi andıran sol düşünce hakimdir. Bunun yanında sağ ve sol düşüncelerinin keskin bir şekilde ayrıldığı ideolojiler de vardır. Sağ için muhafazakârlık sol için ise sosyalizm, bu duruma örnek olarak verilebilir. Sağ ve solun ideolojik ayrımı siyasal ve ekonomik açıdan belirginleşir. Marx'ın bu anlamda yaptığı ayırmada ekonomi başat rol oynamaktadır. Ona göre, ekonomi, siyaset kuramına da yön verir. Yani gerek sağ gerekse sol, hangisi ekonomiyi elinde bulundurursa savunduğu ideoloji doğrultusunda siyasetin akıbetine de büyük ölçüde yön verir. Bunların dışında sağ sol, ideolojilerden daha kapsamlı bir düşüncedir. Her iki düşünce de birden fazla ideolojik anlayışı bünyesinde barındırabilir. Sol, komünizm ve sosyalizm ya da kendini sol olarak tanımlayan 'liberal sol'; Sağ, Muhafazakârlık ve Milliyetçilik ya da kendini sağda gören 'liberal sağ'cılar, bu duruma örnek olarak verilebilir.

Üçüncü bölümde, Türkiye siyasi tarihinde sağın ve solun işlevsellik süreçlerine genel bir açıklama getirilmiştir. Cumhuriyet'ten başlatılan bu süreç, dönemsel başlıklar altında ve farklı kaynakların da yardımıyla 1990'lı yıllara kadar belirtilmiştir. Bunu yaparken, Türkiye'nin siyasi sürecini hem genel hem de dönemsel olarak ele alan isimlere değinilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde sağ ve solun, Türkiye’de bilinen fonksiyonlarının dışına çıkarak çarpıcı şeyler vurgulanmıştır. Özellikle birbirlerine karşı mücadelelerinde aynı şeylerden yararlanma çabaları, tespit edilen önemli şeylerden biridir. Ayrıca özgün bir sol ortaya çıkarma tahayyülünün yanında, Türkiye’de nasıl bir sol anlayışın var olabileceği gibi düşünceleri ortaya atan düşünürlere yer verilmiştir. Türkiye siyasi tarihinde sağ sol çatışmasının yaşandığı dönemler olmuştur. Ancak Türkiye’deki siyasi çatışma mutlak iktidar mücadelesi olduğundan genellikle sağ sol çatışmasından uzaktır. Yani genellikle sağ andıran örgütlenmelerin çatıştığı görülmektedir. 1950 ve 1960 yılları arasında CHP ve DP çatışması bu duruma örnektir.

Dördüncü bölümde, çalışmanın ana ismi olan İdris Küçükömer’in sırasıyla önce hayatını daha sonra epistemolojisinin temel kavramlarını oluşturan; bürokrasi, sivil toplum, ATÜT ve en sonda sağ sol ayrımı açıklanmıştır.

Küçükömer’in sağ sol düşüncesine getirdiği özgün ve bir o kadarda farklı görüşlerine bu bölümde değinilmiştir. Onun, sağ sol düşüncesi kadar önemli olan sivil toplum tahlili; Türkiye’de, batıda olduğu gibi bir sivil toplum anlayışın olması gerektiğini savunmuştur. Farklı bir toplumsal yapının olduğu Türkiye toplumunu Marx’ın ATÜT kavramıyla açıklanması gerektiğini savunan Küçükömer, bu konuda o dönemde toplumu, feodal düzenle yorumlamaya çalışan MDD ile tartışmalar yaşamıştır.

Görüldüğü gibi özgün bir toplum modeli yaratma çabası içinde olan Küçükömer, evrensel bir sol anlayışının dışına çıkarak Türkiye toplumunun yapısına uygun bir sol anlayışında da özgün bir sol tahayyül etme çabasıdadır. Bu doğrultuda CHP’nin ortanın solu söylemine karşı çıkarken solun evrensel değerlerinin yanına özgünlüğü de katmıştır. Bunu yaparken CHP’nin o zamana kadar yaptığı toplumsal reformları da dikkate almıştır. Kuşkusuz 1950’ye kadar ülkeyi yöneten CHP’nin topluma yararlı yaptığı şeyler vardır. Hatta 1950 yılından sonra DP’nin yaptığı yeniliklerin birçoğunun temeli CHP iktidarı döneminde atılmıştır. Ancak o döneme kadar CHP’nin baskıcı anlayışı göz önüne alındığında ne sol ile ne de ortanın solu ile özdeşleşmektedir. Küçükömer, bundan yola çıkarak DP’nin sola daha yakın olduğunu belirterek spekülasyon bir girişimde bulunmuştur.

Beşinci ve son bölümde, onun düşüncelerinin günümüzdeki yeri ve bu doğrultuda AKP politikalarındaki karşılığı ele alınmıştır. Kürt Sol’una da değinildiği bu bölümde, Küçükömer’in sağ sol düşüncesini günümüzdeki diğer partilere yansımalarına da yer verilmeye çalışılmıştır.

AKP'nin resmi ideolojinin yeni şekli olduğu vurgusunun yapıldığı bu bölümde, AKP politikalarının Küçükömer düşüncesinin nezdinde ne anlama geldiği açıklanmıştır. DP'nin devamı olarak kabul edilen AKP'nin, 90 yıllık siyasi gelenekten pek farklı olmayan politikalarının olduğu da belirtilmiştir. Örneğin, SCF ve CHF çekişmesinde o dönem Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal'in CHF'den yana tavır alması ya da 1946 ve 1950 seçimlerinde o dönem Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün DP'ye karşı CHP'den yana mitingler yapması, günümüzde 2015 seçimleri için Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın AKP lehine seçim mitingler düzenlemesi, aynı gelenekten gelen siyasi zihniyetin devam ettiğinin göstergesidir.

Küçükömer, yaptığı sağ sol ayrımında DP'yi sola yerleştirdiği düşünülürse, AKP'yi de muhtemelen o ayrımında sola yerleştirecekti. Oysaki AKP söylemlerinde sola karşı olumsuz bir tutum içinde olduğu görülmüştür. Bunun yanında CHP de sol, sosyal demokrat söylemlerinden uzaktır. Günümüzde Küçükömer'in yaptığı ayrımında sol cenaha girebilecek partinin (tam anlamıyla olmasa da) HDP olabileceği söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAĞ ve SOL

1. SAĞ - SOL KAVRAMLARININ ETİMOLOJİSİ

1.1. Toplumsal Hareketlerden Arda Kalanlar: ‘Sağ-Sol’

Sağ sol dikotomisi kavramsal¹ olarak Fransız İhtilalin sonucunda ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali'nin getirdiği önemli siyasi kavramlardan ikisi (belki de en önemlisi) *Sağ* ve *Sol* kavramlarının ayrışması, kutuplaşması, zıtlaşması vs. olmuştur. Bu kavramlar üzerine sosyal ve siyasal sınıflaşmaya giden gruplar yıllarca bir çatışma halinde olup siyasi düşünceleri zaman zaman yer değiştirmiş ve farklı amaçlara dönüşebilmiştir.

Bunun yansıması Fransız Devrimi'nden sonra toplanan Ulusal Meclis'te daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Bu mecliste kraldan yana olanlar meclis başkanına göre sağda, burjuvalar ise sol tarafta oturmuşlardır. Bunu izleyen dönemde Avrupa'da “Sağcılık; mutlak monarşi, aristokrasi ve kilise yandaşı olma anlamında anlaşıldı.”² Sol taraf ise, “mecliste sol tarafta toplanan ve var olan düzenin çeşitli değişmesinden yana olan ilerici burjuvalar için kullanılmıştır.”³ Benzer bir söylemi Andrew Heywood'ta da görebiliriz. Ona göre,

Üçüncü Meclis'in üyeleri olan radikaller; solda otururken, kralı destekleyen aristokratlar; kralın sağında otururlardı. Kısa bir süre sonra ‘Sağ terimi’, gericilik veya kraliyet yanlılığı olarak, ‘Sol terimi’ de devrimci veya eşitlikçi duygudaşlığı olarak anlaşılmaya başlamıştır.⁴

Sağ-sol pratiği toplumsal olarak nasıl bir yer edindiğini kuramsal anlamda anlatan Hobsbawm, Sağ ve solun oluşum sürecini nedenleriyle beraber Fransız ve

¹Sağ-sol, sınıf temelli olarak Marx'la başlayan ideolojik anlamlarının yanı sıra kavramsal olarak Fransız İhtilali'ne dayanır. Ancak sınıf ve ideolojik bilinç olmadan da sağ ve sol düşüncesini andran hareketler Fransız İhtilali'den önce de var olmuştur.

² Lütfullah Karaman, Salih Mercan, Atilla Öztürk, vd., “Sağcılık,” Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt III, Risale Basın-Yayın Ltd. İstanbul 1990, s. 347.

³ Lütfullah Karaman, Salih Mercan, Atilla Öztürk, vd., “Solculuk,” Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt III, Risale Basın-Yayın Ltd. İstanbul 1990, s. 448.

⁴ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. A. Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamet İnanc, vd.), Beşinci Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2010, s. 33.

ondan sonra gelecek ekonomik, siyasi, kültürel, toplumsal ya da adına ne dersek diyelim diğer devrimlerin getirdiği eylemsel özelliklerinden esinlenerek şöyle aktarımda bulunmuştur;

Fransız ve onu izleyen tüm burjuva devrimci siyasaların şekli şemali, esas hatlarıyla açıkça görünmeye başladı. Gelecek kuşaklara bu heyecan verici diyalektik raks egemen olacaktı. Bundan böyle, zaman zaman ılımlı orta sınıf reformcularının, ölümüne bir direniş için ya da karşıdevrime karşı kitleleri hareket geçirdiklerini göreceğiz. Kitlelerin ılımlıların hedeflerini, kendi toplumsal devrimlerini gerçekleştirmek üzere daha ileri ittiklerini, buna karşılık ılımlıların da bölünerek, bundan böyle gericilerle bir dava ortaklığı kuran muhafazakâr bir gruba ya da üzerlerindeki denetimlerini kaybetmeye tehlikesini bile göze alarak kitlelerin desteği ile henüz gerçekleşmemiş ılımlı hedefleri izleme kararlığına girmiş sol eğilimli bir gruba dönüştüğünü göreceğiz.¹

Hobsbawm'ın yukarıdaki görüşleri Fransız İhtilali'nin sağ-sol ayrımında etkili olduğunu aktarırken bunun yanında 1848 İngiliz Endüstri Devriminin de göz ardı edilemeyeceğini belirtmiştir. Hobsbawm, Fransız İhtilali ile İngiliz Endüstri Devrimlerinin bugünkü Dünya siyasi sistemini dönüm noktası olarak görmüş bu iki devrim arasında yapılan ayrımın yersiz olduğunu vurgulamıştır. Fransız İhtilali'nin 'siyasi' sonuçları ile İngiliz Endüstri Devriminin 'ekonomik' sonuçlarının birbirinin tamamlayıcısı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, sağ-sol çatışmasının tarihselliğinin siyasi nedenlerin yanında ekonomik nedenlerinde olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin: Fransız İhtilali'nden hemen sonra Fransa Parlamento'sunda kurucu meclis, işçi ve köylülerin ekonomik haklarını genişletici yasalar (daha doğrusu öyle gösterilmeye çalışılmış) çıkarmaya başlamıştır. "Meclis 4 Ağustos kararlarını ihtiva eden vesikaya 'Millet (Kurucu) Meclisi, feodal sistemi tamamıyla kaldırmıştır.' cümlesiyle başlamaktadır. Fakat uygulamaya gelindiğinde lağvedilen feodal haklar, kölelik ve angarya haklarıydı."² Buna benzer yasalar köylüyü ekonomik yönden hala feodale mahkum etmekten kurtaramamıştır. İşçi haklarına yönelik yapılan yeniliklerde de benzer yöntemler uygulanmıştır.

Bu çerçevede sağ-sol kavramları Hobsbawm'ın bir bütün olarak ele aldığı Sanayi Devrimi ile Fransız Devrimi gibi birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu söylenebilir. Dünya siyaseti bu iki devrim üzerine kuruluyken sağ sol açısından ortaya çıkan mücadele siyasi mücadelenin yanında bir de *ekonomik* mücadele de temel faktörlerden

¹Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı: 1789 - 1848* (Çev. Mustafa Sina Şener), Altıncı Baskı, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2012, s. 72-73.

²Ernest von Aster, *Fransız İhtilali'nin Siyasi ve Sosyal Fikirleri*, (Çev. Şennul Şenel), Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 107.

biri haline gelmiştir. Bununla beraber ikisi de ‘aynı siyasi arenanın birer üyesi gibidir’. Bobbio, “sağ ya da soldan hangisi daha güçlü olursa olsun, her ikisi de eş zamanlı olarak var olmaya ve biri politik sahneye çıkıp diğeri indiği zaman bile, varoluşlarını birbirlerine borçlu olmaya devam ettiklerini”¹ belirtmiştir. Bununla beraber bu siyasi düşüncelerden hangisi baskın ise diğere kendini gerçekleştirmek adına, küçük bir alan bırakır. Çünkü bu iki öge karşılıklı olarak birbirlerine dayandıkları sürece var olurlar. Sistemlerin karşıtlıkların üzerine kurulu olduğu varsayımını kesin olarak kabul edersek sağ ve solun da aynı paralelde olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.Sağ-Sol Kavramlarının Anlamı

Sağ ve solun siyasi anlamları dışında çok farklı hatta siyasi anlamdakinden daha zıt anlamları vardır. “Sol, Latince meş’um Almancada eğri demek... Cehenneme inen merdiven hep sola bükülür. Sağ, kibar ve imtiyazlı; Rabbin sevgili kulları sağında oturacaklar diyor Tevrat.”² Çalışmayı ilgilendiren siyasi anlamları olduğu için sağ ve sol siyasi anlamları açısından dikkate alınacaktır. Siyasi anlamada “sol, temel anlamıyla, Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve ilerleme gibi ilkelere sempatiyle karakterize edilen bir geniş ideolojik temayül iken, sağ ise otorite, düzen hiyerarşi ve görev gibi ilkelere sempatiyle karakterize edilen geniş ideolojik yelpazedir.”³ Öyle ki sağ statükocu bir anlayışa sahiptir.

Bu düşünceleri savunanlar belirli bir gruplaşmaya gitmişlerdir. Bu gruplaşma sonucu bireyler hangi gruba mensup olurlarsa o gruba anılmıştır. Yani sağ savunanlar sağcılık, solu savunanlar ise solculuk yapmakla itham edilmişlerdir. Bu günümüze de böyle süregelmiştir. *Sağcılık*, “kurulu düzenin veya eskinin muhafazasından yana, köklü değişim ve yeniliklere karşıt bir siyasal tutumu ifade eder.”⁴ *Solculuk* ise, “genel anlamda değişim ve yeniliklerden yana bir tutumu ifade eder. Bir dünya görüşü olarak, insanın iyi olduğunu ve giderek daha iyiye gideceğini savunur ve buna bağlı olarak da evrimi hızlandırmak gerektiğine inanır.”⁵ Bobbio'ya göre, “*Sağcı*, her şeyden önce geleneği korumakla yükümlü olan, *solcu* ise diğere her şeyin ötesinde; kendi gibi olanları

¹ Norberto Bobbio, *Sağ ve Sol; Bir Politik Ayrımın Anlamı*, (Çev. Zuhâl Yılmaz), Dost Kitabevi, Ankara 1999, s. 59.

² Cemil Meriç, *Bu Ülke*, (Yayıma Haz. Mahmut Ali Meriç), Bütün Eseler 2, 26. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 79-80.

³ Andrew Heywood, *Siyaset*, (Çev. Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Mete Yıldız, vd.), Adres Yayınları, Ankara 2007, s. 609-610.

⁴ Karaman, Mercan, Öztürk, vd., *Sağcılık*, s. 347.

⁵ Karaman, Mercan, Öztürk, vd., *Solculuk*, s. 448.

onlara dayatılmış olan ırk, sınıf, statü, vb. ayrıcalığının zincirinden ‘kurtarmakla’ yükümlü olan kişidir.”¹ Sol, burada sağ kavramına göre daha geniş durmaktadır. Solun toplumda olan veya toplumun içinden türetilen şeylere açık dururken; sağın ise sola oranla daha statüko² anlayışıyla paralel bir toplumsal yapı tahayyül etmektedir. Sağ-solun gündelik anlamda, bir şeyin başka bir şeyin sağında ya da solunda olduğunu söyleyerek bu iki kavramın anlam farklılığını basit düzeye indirgeyen Tunçay, siyasete de böyle girdiğini³ vurgulamıştır. Ona göre;

Siyasette sağ-sol'un göreliliği, doğal uzamdaki gibi sonsuza dek uzayıp gitmez. Bu alanda, belirli özellikler taşıyan sağ ve sol kutup noktaları vardır. Sol kutubu belirlemek için, siyasal akımların sosyolojik tabanına bakmak ve politik yahut ideolojik içeriğini araştırmak gibi iki yönden yaklaşılması gerekmektedir. Sosyolojik açıdan, toplum piramitlerindeki yukarı, aşağı ve orta sınıflar; sağ, sol ve orta siyaset görüşleriyle eşleştirilir. Sağcılık yukarı sınıf, ortacılık orta sınıf, solculuk aşağı sınıf temeline dayanır yargısı, modern siyaset sosyologlarına göre, analitik bir önerme yahut bir tanı değil, amprik bir gerçeğin anlatımıdır.⁴

Modern siyasette saiklerin belli bir tarihsel dönemden, belli bir zihniyet dünyasından doğduğunu ifade eden Laçiner, insanlığın başlangıçtan beri bu zihniyet dünyasının yarattığı önkabüller üzerine her zaman iki ana arayış içinde olduğunu belirtmiştir. Ona göre;

Yaşamın hangi ‘yasa’ ve kurallar çerçevesinde düzenlenebileceğini araştıran eğilimdir ki, modern çağın zihniyet dünyası içinde şekillenmiş biçimine ‘sağ’ adı verildi. Öbürü (Sol) ise, bu farklılıkların artık sorun yaratamayacak biçimde nasıl aşılabileceğini, bu hedefle belirlenmiş bir eşitlik durumuna gelebilmenin yol ve imkânlarını arayan eğilimdir ki, çağımızın zihniyet dünyasında sosyalist -kısmen de anarşist- düşünce içinde kendini ifade etmeye çalışmıştır.⁵

Sağ sol ayrımında göze çarpan bir başka alan ise Romantizmde kendini gösterir. Romantizmin çıkış noktasına baktığımızda rasyonalizmin, yani kapitalizme hizmet eden araçsal akla bir tepki olarak doğmuştur. Kapitalizme buyruğu altında olan rasyonalitenin kabul edilir bir şey olmadığını vurgulayan romantizm, sağdan çok devrimci ya da solcu özelliği bünyesinde barındırır. Genel bir geçerliliği olmadığı halde devrimcileri solcu

¹ Bobbio, s. 90.

² Daha sonra da değinileceği gibi Türkiye’de her iki anlayışın ortak kaderi, statükocu olmalarıdır. Sağın bunu gelenek haline getirdiği aşikârdır. İlginç olan, Türkiye’de solun da statüko anlayışına sahip olmasıdır.

³ Fransız Devriminden sonra mecliste başkanın sağına ve soluna oturanlar gibi, basit bir görellik.

⁴ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Cilt I, BDS Yayınları, İstanbul 2000, s. 17.

⁵ Ömer Laçiner, “Sol-Sağ, Ebedi Bir Arayış Dinamiği”, (Der, Tanıl Bora), İkinci Baskı, *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*, Birikim Yayınları, İstanbul 2009, s. 17.

olarak niteleyen düşünürler, kurumlar ve aydınlar vardır. 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılda kendini gösteren sağ sol romantizm anlayışı günümüze dek kendisini entelektüelin modernizm ve kapitalist eleştirisi içinde bulmaktadır. “Modernizmin ve Kapitalizmin pekâlâ içerden eleştirisi, öz-eleştirisi mahiyetinde, çağa intibaka yardımcı bir romantizmin de var, redci bir romantizmde. Yine bu ayrımı da yatay kesmek üzere, sol ve sağ romantizmler de var.”¹ Bununla beraber romantiklik açıdan sağ sol çatışmasında solun daha romantik olduğu konusu genel olarak dünya siyasetinde kabul gören bir durumdur. Öte yandan solun iktidarı ele geçirme gibi bir niyetle yola çıktığında bu romantiklikten uzaklaşıp sağa kayması da söz konusu olabilir. Bu durumda solun devrimci özelliği daha sonra da belirtileceği gibi Marx’ın burjuva sınıfına yüklediği devrimci özellikten başka bir nitelik kazanmaz. Çünkü “feodal toplumun yıkıntılarından fıskıran modern burjuva toplumu, sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmamıştır. Yaptığı şey, yalnızca, eski sınıfların yerine yeni sınıflar, yeni sömürü koşulları, yeni savaşım biçimleri koymak olmuştur.”² Romantik solun tahayyülünde böyle bir yenilenme yoktur. Kökten değiştirmeyi amaç eder. Güç iktidar ile devrimci anlayışı birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü

Güç-iktidar olma mantığı ile devrimciliğin gerekleri atılacak her adımda, verilecek her kararda çatışmaya başlar. Geçici uzlaşmalar, ara çözümlerle bir müddet daha gidilebilse dahi; güç-iktidar mantığının giderek ağır basması önlenemez hale gelir. Buna direnmeye çalışanlar hoşgörülü bir küçümseme ve naif bir atfı ile yüklü ‘romantik’ sıfatıyla karşılanırlar.³

Direnmeye başlayanların karşı çıktıkları bir başka alanda güç-iktidar perspektifinde fayda sağlama güdüsüdür. Fayda sağlama anlamında iktidar olma çabasına karşı tepki, romantizmin özünde vardır. Bundan dolayı romantik solun genel anlamda toplumun çıkarlarına göre hareket etmek gibi bir amacı vardır.

Sağ-sol ayrımının, literatürde okunan eserlerde belirleyici bir tanımlaması yapılmamıştır. Genellikle eserlerin çoğu bu kavramların tarihsel ayrımını ve dönüşümünü tartışmaya çalışmıştır. Anthony Giddens bu ayrımı ve zaman içinde dönüşümünü tartışan düşünürlerden biridir. Ona göre;

Sol ve sağ kavramlarında zamanla anlam değişiklikleri olmuştur. Politik düşüncenin gelişmesine bir göz atıldığında aynı fikirlerin belirli dönemlerde ve bağlamlarda sol, belirli

¹ Tanıl Bora, *Sol, Sinizm, Pragmatizm*, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2011, s. 168.

² Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifestosu*, (Çev. Gaybi Köylü), Sekizinci Baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1997, s. 43.

³ Aytekin Yılmaz, *Yoldaşını Öldürmek* (Ömer Laçiner’in kitabın Sonsöz başlığı adı altında kitabın sonunda yazdığı yazı), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 187.

dönem ve bağlamlarda da sağ olarak kabul edildiğini göstermektedir. Örneğin, 19. yüzyılda serbest piyasa düşüncesini sol savunurken, günümüzde aynı düşüncüyü sağ savunmaktadır.¹

Genel anlamda ise solun paradigmasında özgürlük alanları geniş, toplumsal kimliklere eşit mesafede reaksiyon gösteren ve merkezine *insanı* alırken, sağın paradigmasında ise ritüel geleneklere önem veren, belli yasalar çerçevesinde hareket eden ve iktidarın çıkarını ve devamlılığını toplumun önünde gören bir düşünce dünyası vardır. Yani, sağ için hiyerarşik anlamda devlet toplumun üstünde olmakla birlikte varlığı zorunluluk arz eder.

Devlet mentalitesiyle hareket eden sağ düşüncesine² burada biraz değinmek gerekir. Sağ, öncelikle otoriter bir yönetim biçimini kabul eder. Farklılıklar arasında eşitsizliği bu yönetim şekliyle bütünleştiren, daha doğrusu bu eşitsizliği otoriter şekliyle yöneten sağ düşüncesi, solun yapıcı ve bütünlükçü anlayışının aksine daha realist bir düşünceye sahiptir. Sağ, mevcut toplumsal gerçekliğinin ürünü olan kuralları uygulamada yapıcı olma yerine realist bir düzlemde -iktidarın güç düzeyini de hesaba katarak- ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlara rağmen bunu yapmaktan kaçınmaz. Bobbio bu bağlamda, “yapıcı ve gerçek arasındaki ayrılığın, iç ve dış arasındaki ayrılığı açıklama girişimi olduğunu söyler.”³

Belirtilen görüşlerin sağ ve sol kavramlarının toplumsal olarak nasıl yer edindiğini gözler önüne serilmiştir. Fakat aktarılan sağ sol düşüncelerini oluşturan sınıf ya da ideolojik temelli bilinçlenmenin de olması gerektiği kanısı yadsınamaz. Çünkü sağ-sol ayrımının pratik alanda değişimi, ayrışması ve kutuplaşması bu bilinç etrafında şekillenir. Bu bilinçle beraber ortaya toplumsal devrimler çıkmıştır.

1.3.Sınıf Bilincinden Toplumsal Devrimlere/Hareketlere

Sağ ve Sol kavramları toplumsal hareketlerin bir ürünü olarak ortaya atılmıştır. Sol kavramını; temel taşı oluşturulan emekçi haklarının ve Marx'ın sınıf bilincinin⁴ bir ürünü olup, daha sonra genel anlamda ya da ideolojik bazda düşünüldüğünde ise sosyalizmin çatısı altında kendini sürekli yenileyerek tarih sahnesinde yerini aldığını

¹ Anthony Giddens, *Üçüncü Yol; Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, (Çev. Mehmet Özay), Birey Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 50.

² Bu durum solun devlet mentalitesiyle hareket etmediği anlamına gelmez. Teorik olarak devlet yaklaşımları farklı olsa da bu konuda benzeşen yanları vardır.

³ Bobbio, s. 16.

⁴ Althusser, sınıf bilincini ideolojik bilincin belirlediğini vurgulamıştır. Ama Marxizme olan sadakatinden ötürü olsa gerek, son kertede ideolojik bilincin değil de sınıf bilincinin temelini üretim araçlarının belirlediğini söylemiştir. Ayrıntılar için bkz. Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul 2006,

söyleyebiliriz. Sağı ise solun bu sınıflaşması/örgütlenmesi karşısında kendini konumlandırmaya ya da solun bu bilincine karşı önlem almaya çalışması olarak niteleyebiliriz. Bu reaksiyoner durum sol içinde geçerlidir. İktidarı genellikle eline bulunduran sağa karşılık sol da zaman zaman bu duruma düşmüştür. Günümüzde de her ikisi birbirlerine göre hareket alanlarını belirlemişlerdir.

Sağ ve sol kutuplaşması kimine göre birbirinin tamamlayıcısıdır. Çünkü sistem zıtlıkların çatışması üzerine kuruludur. Marx, sınıf bilincinde işçiler kendi sınıfının öznesini oluşturduğunu vurgulamıştır. Bu bilinçliliğe ulaşan işçi sınıfı giderek büyüyecek ve burjuva sınıfına karşı devrimsel harekete geçecektir. Böylece sınıf temelli sağ-sol düşüncesinin teorik çatışması ortaya atılmıştır.

Sınıfsal temelli toplumsal hareketler, Fransız devriminde¹ ve Marx'ın sınıf bilinci analizleriyle beraber radikal sol'un savunduğu işçi sınıfının sosyal ve ekonomik şartların iyileştirilmesi için yapılan eylemlerle başlamıştır. Radikal Sol, komünist ve sosyalist örgütlenmelerin solunda yer alan, devrimsel anlayışı dışında diğer yönetim şekillerine (parlamentar gibi) karşı olan, din ve milliyetçiliği arka plana atan bir düşünce anlayışıdır. Radikal sol anlayışının sonucunda

On dokuzuncu yüzyıl başlarında, büyüyen çalışan sınıfın şartlarının iyileştirilmesi için kampanya yürüten emek hareketi, genellikle çok uluslu Avrupa imparatorluklarından bağımsızlık için mücadele eden çeşitli ulusal hareketler ve özellikle orta Avrupa'da Katoliklerle hukuki ve siyasi haklarının verilmesi suretiyle özgürlük mücadelesi yapan bir Katolik hareketi ortaya çıkmıştır.²

Radikal solun önemli katkılarından biri, “Avrupa'da hem demokrasinin kurumlaşmasında, hem de emekçi kesimlerin yaşam standartlarının iyileştirilmesinde büyük bir katkısı olmasıdır. Yani sol siyasi tarihinin belirleyici özelliği dünyada alternatif bir paradigma yaratmasıdır.”³

Bu toplumsal hareketlerin yanında 19. yüzyılın başından ortalarına kadar üç devrimsel dalgadan söz eden Hobsbawm, ilk olarak;

1820-1824 yılları arasında esas olarak merkez üssü İspanya olan ve Napoli ve Yunanistan olmak üzere Akdeniz bölgesiyle sınırlı kaldığını belirtmiştir. İkincisi ise, 1929-1934 yılları arasında Rusya'nın batısındaki bütün Avrupa'yı ve Kuzey Amerika kıtasını etkisi altına aldı. Üçüncüsü ve en büyük devrimci dalga 1848'de, Fransa'da, İtalya'nın bütününde, Alman

¹Sınıfsal temelli toplumsal hareketleri Fransız İhtilali'nden önce başlatılmamasının sebebi, sınıf bilincine dayalı toplumsal hareketlerin Fransız Devrimiyle beraber başlamasıdır. Oysa hareketler (o zaman ayaklanma olarak adlandırılan) İhtilal'den önce de olmuştur.

²Heywood, *Siyaset*, s. 408.

³Çaha, s. 168-162.

devletlerinde, Habsburg İmparatorluğu ve İsviçre'de neredeyse kendiliğinden patlak verdi ve galip geldi.¹

Bu devrimsel hareketlerin yanında sağ-sol toplumsal hareketleri 20. yüzyılın başlarında kendini göstermeye başlamıştır. Ekim 1917 Bolşevik Devrimi, Almanya ve İtalya'da Faşist diktatör yönetimleri ile 20. yüzyılın ortaları olan 1960 yılında dünya genelinde öğrenci hareketleri, kısmen de köylü hareketleri, önemli sağ-sol hareketlerdir. Bu duruma, daha çok yeni toplumsal hareketler de denilmektedir. Bu hareketler, iki tane ağır dünya savaşından çıkmış ve üzerine soğuk savaş döneminde ortaya çıkan ekonomik ve siyasal bunalımlar da eklenince, bu hareketler değişik formasyonlarla gerçekleşmiştir. Bu yeni toplumsal hareketleri ideolojik anlamda Yeni Sol'la bağlantılandıran ve tanımlayan Heywood;

Egemen toplumun amaçlara ve siyaset tarzlarına karşı çıkmakta ve kişisel kendini gerçekleştirme ve kendini ifade gibi liberteryen özlemleri benimsemektedir. Dolayısıyla, kadın hareketi, hayvan hakları, barış, yol karşıtlığı anti-kapitalist veya küreselleşme karşıtlığı ve diğer hareketler² arasında yaklaşma kadar önemli sayıda üyelik çakışmasının olması da şaşırtıcı değildir(...) Geleneksel ve yeni toplumsal hareketler arasındaki son bir fark da yeni hareketlerin âdem-i merkezileşmeye ve katılımcı karar aşmaya önem veren örgüt yapılarına sahip ve yeni siyasi eylem biçimleri geliştirmiş olmalarıdır.³

2. SAĞ ve SOL'UN KUTUPLAŞMA SORUNSALLIĞI

Sağ ve solun tarihsel anlamda uğradıkları değişim ve dönüşümde, birbirlerine göre konumlanmaları, hatta toplumsal ya da pratik anlamda birbirlerinin yerine geçmesi sınıflaşma açısından bir takım belirsizliklere yol açmasından kaynaklanmaktadır. Öncelikle bu kavramlarının anlamlarına göz atmak gerekir.

Sosyal Sınıf; En genel anlamda, benzer ekonomik güçlere sahip, hayat biçimleri birbirine benzer, kültür ve eğitimleri aynı özellikleri taşıyan, ekonomik menfaatleri müşterek olan ve bütün bu hususlarda aynı durumda olmanın şuuruna sahip bulunan kişilerin meydana getirdiği bir topluluktur.⁴

Sosyal sınıf tanımlamasını Heywood şöyle yapmaktadır;

¹Hobsbawm, s.124-126.

²Solun temel hedefi olan farklılıklar arasında eşitliği sağlama ilkesi, yeni solun içinde de kendini daha belirgin şekilde göstermiştir. Türkiye'de de buna benzer bir oluşum son zamanlarda kendini göstermeye başlamıştır. Halkların Demokratik Partisi (HDP) çatısı altında birleşmeye çalışan Türkiye Solu, eksikleri olmasına rağmen (sol-İslamcı gruplara yer vermemesi gibi) Feminist hareketi, Kürt Hareketi, İşçi hareketi, Yeşiller Hareketi vs. gibi hareketleri içinde barındırarak Yeni solu oluşturmaya çalışmıştır.

³Heywood, *Siyaset*, s. 409.

⁴Lütfullah Karaman, Salih Mercan, Atilla Öztürk, vd., "Sosyal Sınıf," Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt III, Risale Basın-Yayın Ltd. İstanbul 1990, s. 476.

Geniş anlamda benzer sosyal ve ekonomik konuma sahip insanların oluşturduğu gruptur. Marxistlere göre, sınıf bireylerin üretim araçlarıyla olan ilişkisiyle tanımlanan ekonomik iktidara bağlıdır. Bu görüşe göre, sınıf bölünmeleri 'sermaye ve işçi' yani üretken servet sahipleri (burjuvazi) ve emeklerini satarak geçimlerini sağlayanlar (proleterya) arasındaki bölünmelerdir. Marxist olmayan sınıf tanımlamaları genellikle meslek grupları arasındaki gelir ve statü farklılıklarına dayanır. Buna verilecek örnek, 'orta' sınıf, beyaz yakalı (veya el emeğiyle çalışmayan) ve 'işçi' sınıfı, mavi yakalı (veya el emeğiyle çalışan) işçiler arasındaki farklılıktır.¹

Sosyal sınıf tanımlamasını yaparken yukarıda Heywood'dan yapılan alıntıyla Marx'ın sınıf üzerindeki düşüncelerini genişleterek buna Weberyen sınıf anlayışını da katmak gerekir. Özellikle sağ sol açısından aşağıda da belirtildiği gibi Marx'ın burjuva sınıfına atfettiği devrimci özelliği iyi kavramak gerekir. Şimdi ise Marx'ın ve Weber'in sınıf anlayışına geri dönelim.

Toplumların tarihi; sınıf savaşımının tarihi olduğunu vurgulayan Marx, Engels'le birlikte sınıf çatışmasının/uzlaşmazlığın tamamıyla siyasi bir olgu olduğunu belirtmişlerdir. Lenin ise,

Sınıfları birbirinden ayıran dört belirleyici özelliğe işaret etmektedir; 1) tarihsel olarak belirlenen bir toplumsal üretim sistemindeki yerleri; 2) üretim araçlarıyla olan ilişkiler; 3) emeğin toplumsal örgütlenmesindeki rolleri ve 4) toplumsal zenginlikten aldıkları pay ve bu payı alma yöntemi.²

Lenin'in bahsettiği toplumsal zenginlikten pay alma yöntemi mutlak çatışmayla olacaktır. Marx için de bu böyledir; *diyalektik felsefenin* son aşaması bu çatışmayla olacaktır. Sağ-sol açısından çatışmada yapılacak sınıflandırma buna benzer. Ama solun temel hedefi Marx'ın *proleterya diktatörlüğünün* aksine, farklılıklar arasında mutlak eşitliği sağlamaktır. Bir, iki ve üçüncü belirleyici özellikte ise;

Emek ve üretim, insanın yaşam faaliyetini diğer canlılarınkinden ayırır. Bunun ilk nedeni, emek süreci içinde kendi yaşam faaliyetini iradesinin ve bilincinin nesnesi kalabilmesidir. Dolayısıyla, bilinçli yaşam faaliyeti insanın türsel niteliğidir (...) Emek sürecinin veya üretiminin ayırıcı bir diğer özelliği, aletlerin veya üretim araçlarının kullanımınıdır. Üretim araçlarının tarihsel gelişimi, Marx'a göre, insanlık tarihinin anahtarıdır. Ancak, üretim araçlarının kullanılması kadar, belki de daha fazla yaratılması veya üretilmesi, emek sürecini nitelemektedir.³

Buradan yola çıkarsak,

¹ Heywood, *Siyaset*, s. 277.

² Lenin'den akt. B. M. Boguslavsky, V. A. Karpuşin, A. İ. Rakitov, vd., *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Alfabeti*, (Çev. Şiar Yalçın) Üçüncü Baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1995, s. 261.

³ Çelik, s. 19.

Sınıf, anonim bir varlık olarak gerçek bireylerin ortaklaşa eyleyen ve üreten bireylerin varlığını gereksinir ve esas olarak bu ortaklaşa eylem ve üretimin bir sonucudur. Ancak sınıfsallık, aynı zamanda bu eylemin ve üretimin belirleyici koşulu durumundadır. Sınıflar, *egemen* ya da *tabi* olduklarına bakılmaksızın,¹

“İki cepheli, çelişik bir gerçeklik olarak, yani hem göreceli bir evrenselleştirme biçimi, hem de insani ilişkilerin (özgürleştirilmesi) ayrıntılanması veya sınıflanması biçimi olarak anlaşılmalıdır.”²

Weber, sınıf anlayışına ekonominin yanına, statü ve prestiji de eklemiştir. Weber, tabaka sisteminde statünün de önemli etken olduğunu vurgulamaktadır. Heywood, Weber’in sınıf hakkındaki düşüncelerini şöyle belirtmektedir;

Max Weber, ekonomik ve sınıfsal farklılıkları kabul eden ama aynı zamanda siyasi partilerin ve toplumsal statünün önemini de hesaba katan tabakalaşma üzerine bir teori geliştirerek, bu değişimi değerlendiren ilk teorisyenlerden biridir. Bir grubun hayat tarzında ‘saygınlığın/onurun toplumsal takdiri’ olarak statüye dikkat çekerek, Weber sosyal ve siyaset bilimciler tarafından yaygın olarak kullanılan modern mesleki sınıf kavramı yönünde bir temel oluşturmasına yardım etti.³

Sosyal sınıf tanımını geniş bir şekilde yaptıktan sonra *siyasal sınıflaşmayı* da kısaca açıklamak gerekir. Siyasal Sınıflaşma/Toplumsallaşma; “Siyasal semboller, kurumlar prosedürler hakkında bilgi edinerek, yönetimin pasif ya da aktif bir üyesinin rolünü öğrenerek ve değer sistemi ile tüm yapıyı destekleyen ideolojiyi içselleştirerek siyasal sistemin içine yerleşme sürecidir.”⁴ Başka bir deyişle, “siyasal-sosyal çevre ile birey arasında hayat boyu devam eden dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireyin siyasal sistemle ilgili inanç, davranış, tutum ve değerlerinin gelişmesini anlatan bir kavramdır.”⁵ Bu bağlamda şunu belirtilebilir: “Toplumsal ve siyasal yapı esas olarak sınıfsaldır. Bu sınıfsallık, bireylerin imgesel bir tasarımı değildir. İnsanın üretici güçlerinin gelişmesi genişlemesinin bir sonucu olarak oluşmuştur.”⁶ Çünkü sağ-sol kavramları teorik anlamda birbirinden farklı paradigmalara sahip olsalar da pratik düzlemde tarih sahnesinde farklı olaylara ya da olgulara bürünebilmişlerdir. Özellikle

¹a.g.e. s. 24.

²Balibar'dan aktaran, Çelik, a.g.s.

³Heywood, *Siyaset*, s. 279-280.

⁴Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınay ve Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 666.

⁵Bilal Eryılmaz, “Siyasal Toplumsallaşma,” Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt III, Risale Basın-Yayın Ltd. İstanbul 1990, s. 429.

⁶Nur Betül Çelik, “Marx’ın Ontolojisi ve Siyasal Öznellik Sorunu,” *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı 55, Kasım-Aralık-Ocak 2010-2011, s. 24.

de solun teoriği ve pratiği arasında kopukluklar¹ görülmektedir. Yani siyasi anlamda bir süreklilikten çok, bu kavramlarda zihinsel ve uygulama arasında bir kopukluk söz konusudur. “Kopukluk politik olanın ahlaki ve metafizik boyutlarından arındırılmış olmasında görülür. Süreklilik ise politik olanın kolektif (kamusal) bir araya gelişin somut sonucu şeklinde algılanmasını inhisar eder.”²

Sağ ve solun sınıfsallaşması sadece siyasi anlamda olmamıştır. Ekonomik anlamda da bu sınıflaşma, kendini siyasi alandaki kadar göstermiştir. Özellikle Marx'ın yaptığı sınıf ayrımında, üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduranlar genellikle sağ temsil ederken, solu temsil edenler ise bu sağ iktidarının emrinde çalışan işçilerdir. Bugün bile, işçi ve köylü emeği sosyalist düşüncenin temel çıkış noktası olurken, iktidar ve hegemonya³ ya da otoriterlik ise sağın perspektifini oluşturmaktadır.

Marx'ın geliştirdiği politik iktisat geleneği içinde temel sınıflar *ilişkiseldir*; daha açıkçası, *karşıtlık konumunu yansıtan ikiliklere dayanır*. Marx bu yaklaşımı iktisadın ötesine taşımış ve bugünün sınıflaması içinde sosyoloji ve tarih alanlarını kapsayan maddeci tarih görüşü içinde aktarmıştır.⁴

Tüm sınıflandırmalarda olduğu gibi sağ-sol sınıflandırmaları da keskin çizgilerle belirlemek mümkün olmamaktadır. Kavramların uğradığı değişim ve dönüşümlerin bunda etkisi olduğu gibi ortaya çıkış itibarıyla uygulamadaki istikrarsızlık bunda etkili olmuştur. Buna rağmen siyasi sistemlerdeki sınıflandırma ayrımını anlamak için gereklidir. Heywood, bu gerekliliği şöyle açıklıyor;

Siyaset sitemlerini sınıflandırmanın iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki, siyaseti ve hükümeti anlamak bakımından sınıflandırmanın çok temel bir katkı sağlamasıdır. İkincisi ise Sosyal bilimlerin çoğunda olduğu gibi siyasette de anlama, özellikle deney yönteminin genel olarak uygulanamaz olması dolayısıyla, büyük ölçüde bir kıyaslama işlemiyle gerçekleşir.⁵

Bu kıyaslama işlemine, sağ ve solun iktidar konumlarına göre yaptıkları kıyaslama bir öteleme ya da ötekileştirme çabası olarak örnek gösterilebilir. Tabi bu

¹Tezin ikinci bölümünde sağ-sol kavramlarını daha iyi anlamlandırmak için, ideolojiyi ve ideolojilerin ele alınması gerekli olduğu düşünüldüğünden, buna değinilecektir. Ki zaman zaman sağ ve sol ile ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

² Sarıbay ve Öğün, s. 31.

³ Hegemonya kavramını geniş anlamıyla beraber burada Gramsci'yle açıklamak yanlış olmaz. “(‘Lider anlamındaki Yunanca hegemonia kelimesinden gelen’)hegemonya en basit anlamıyla bir sistem içindeki herhangi bir unsurun diğerleri üzerindeki, üstünlüğü veya hâkimiyetidir(...) Gramsci yazılarında hegemonya, egemen sınıfın baskı kullanımına alternatif bir yöntem olarak hâkimiyeti altındakilerin rızasını kazanmak süratiyle gücünü kullanma beceresini tanımlar.” Ayrıntılar için bkz. Heywood, *Siyaset*, s. 292.

⁴Korkut Boratov, “Toplumsal Sınıflar”, (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 30.

⁵Heywood, *Siyaset*, s. 33.

öteleme çabaları günümüz siyasetinde de özellikle de yeni sağ diye tanımlanan Muhafazakârlık ile sol cephe arasında oldukça yaygın olarak görülmektedir. 21. yüzyıl siyasi arenasını bu yeni çatışma etrafında şekillenmektedir.

2.1. Burjuva Sınıfının Devrimci Ruhu

Modern siyasi dünya içinde Marx'ın Burjuva sınıfına atfettiği *devrimci ruha* burada değinmek yerinde olacaktır. Amerika'yı ve yeni ticaret yollarının keşfi ile yıkılma sürecinde olan feodal toplumun içindeki devrimci unsuru ortaya çıkaran sınıfın burjuva sınıfı olarak tanımlayan Marx ve Engels, "dev modern sanayi manifaktürü tahtından indirdi; sanayici orta sınıf, sanayici milyonerlere, büyük sanayi ordularını yönetenlere, modern burjuvalara yerlerini bıraktıklarını"¹ belirtmişlerdir. Bunun sonucundan "modern burjuvazinin kendisinin de uzun bir gelişmenin, üretim ve mübadele biçimlerindeki bir dizi devrimin ürünü olduğunu görüyoruz."² Bu devrimci ürünün en temel özelliği tarihi anlamda hiçbir dönemde devrimsel ruhu bu kadar içinde barındıran başka sosyal bir ağın bulunmamasıdır. Komünist Manifesto'ya burjuva sınıfına övgülerle başlayan Marx ve Engels, insan etkinliğinin neler getirebileceğini burjuva sınıfı, bu yolda bu etkinliği bize gösteren ilk sınıf olduğunu vurgulamaya çalışmışlardır. "Marx'ın kastettiği, modern şairlerin, sanatçıların ve entelektüellerin ancak düşleyebildikleri şeyi modern burjuvazinin gerçekten yapmış olmalarıdır."³ Tabii burjuva sınıfının mücadele sonucu ulaştığı devrimci ruh, feodal aristokrasi ile beraber kendi içinde küçük burjuva sınıflarına karşı da yapılmıştır.⁴ Bu devrimci mücadelede en büyük yardımcısı daha sonra karşı mücadeleye gireceği proletarya sınıfı olmuştur. Bu yardım sonucunda zamanla kendisini yok edecek silahları kullanan aktörelere dönüşeceğini söyleyen Marx ve Engels,

Burjuvazinin feodalizmi devirmekte kullandığı silahlar, şimdi burjuvazini kendisine karşı çevrilmiş bulunmaktadır. Ama burjuvazi yalnızca kendisine ölüm getiren silahları yaratmakla kalmamıştır; bu silahları kullanacak insanları da, yani proleterleri -modern işçi sınıfını- da yarattığını belirtmişlerdir.⁵

¹Marx ve Engels, s. 44.

² a.g.s.

³ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Bülent Peker ve Ümit Altuğ), İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 132.

⁴ Burjuvazinin bu devrimci girişiminde amaç iktidarı ele geçirmekle beraber yönetim mekanizmasına sahip olmaktır. Marx ve Engels'in ön gördüğü işçi devriminde asıl amaç üretim araçlarını ele geçirip komünal üstyapı kurumlarını oluşturmaktır. Yani işçi sınıfı, devleti kendi içinde eriterek ya da ortadan kaldırarak bir devrimsel amaç güder.

⁵ Marx ve Engels, s. 49.

Marx'ın önem attığı burjuva sınıfı, üretimin güdümünde kendisini sürekli yeniler. Berman'ın da dediği gibi “trajik yörünge içinde döner durur(...)tatmin edilemez arzular ve güdüler, sürekli devrim, sonsuz gelişme, daimi yaratma ve yenilenme.”¹ Görüldüğü gibi Marx ve Engels, burjuva sınıfına yüklediği devrimci spesifik anlam, daha sonra burjuvanın ideolojik anlamda sağ² ile özdeşleşeceği, ona karşı işçi sınıfının öznel determinist anlayışı ise sol içinde tezahür edeceği muhtemeldir. Yani Marx'ın işçi sınıfı hakkındaki romantik tahayyülü kapsamında devrimsel özelliği burjuvadan alıp iktidarı ele geçirmek için amaç edinecektir. Ortaya çıkacak mücadelede işçi sınıfı giderek büyüyecek ve daha geniş örgütlenmelere gidecektir. Onların deyimiyle;

Tek tek işçilerle tek tek burjuvalar arasındaki çatışmalar, gitgide daha çok iki sınıf arasındaki çatışmalar niteliğini alır. Bunun üzerine, işçiler burjuvalara karşı dernekler (sendikalar) kurmaya başlarlar: ücret oranının yüksek tutabilmek için birbirlerine kenetlenirler; zaman zaman çıkan isyanlar için önceden hazırlık yapabilmek üzere, sürekliliği olan örgütler kurarlar. Yer yer çatışmalar ayaklanmaya dek varır. Ara sıra işçiler zafer kazanırlar, ama ancak bir süre için. Savaşlarının gerçek meyvesi, hemen o anda elde edilen sonuçta değil, işçilerin durmadan genişleyen birliğindedir.³

İşçi sınıfının ulaşacağı toplumsal hareket, 20. yüzyılda daha çok sol akımı içinde sağa karşı bir hareket olarak yapılmıştır. Bu anlamda Marx'ın romantik işçi sınıfı tahayyülü artık kendini toplumsal pratiklerde göstermiştir. Burada Burjuva sınıfı ile Proletarya sınıfı arasında belirginleşen sınıflaşma anlayışı, toplumun farklı alt katmanlarıyla beraber kendisini yakın zamana kadar (kısmen de günümüze dek) sağ sol düşüncesi altında göstermeye başlamıştır.

2.2. Sağ-Sol'un Disiplinler İçindeki Yeri

Disiplinler arasında keskin ayrımın sağ-sol kavramları açısından yapmak zor olacaktır. Burada asıl sorun sağ ve sol kutuplaşmasının siyasal alanda nasıl yer edindiğidir. Devlet merkezli mi yoksa toplum merkezli mi düşüneceğiz? Bunun yanında sağ ve solu nereye koyacağız? Sağ-sol kavramlarının somut toplumsal karşılığının olması ya da toplumsal bir olgu olmasından ötürü siyaset biliminden çok, siyaset sosyolojinin alanına girmesi daha olası bir durumdur. Çünkü “siyaset sosyolojisi siyaset

¹ Berman, s. 145.

² Burada burjuva sınıfını sol ile özdeşleştiren Cemil Meriç'in söylemine değinmek yerinde olacaktır. Marx'ın Burjuva sınıfına attığı devrimci ruhu, Meriç enteresan biçimde şöyle açıklamaktadır, “önce burjuvazinin bayrağıdır sol, sonra dördüncü sınıfın... Hürriyettir, terakkidir, müsavattır. Sağa türbedarlık düşer; türbedarlık, yani ezeli değerlerin bekçiliği. Meriç, s. 80.

³ Marx ve Engels, s. 52.

biliminin aksine, siyaset olgusunu toplum içinde var olan diğer olgulardan tecrit ederek ele almayan bir bilimdir.”¹ Heywood'a göre, Siyasi sistem, “sadece hükümet mekanizmasını veya devlet kurumlarını değil, aynı zamanda toplumun bütünüyle karşılıklı etkileşim ve içindeki yapıları ve süreçleri kapsayan daha geniş bir kavramdır.”² Bir başka ifade ile Siyasi sistem, Yayla'ya göre, salt toplumun içinden türetilmiş bir olgudur. Devlet ve İktidar gibi yönetim mekanizmalarını da içinde barındırır. “Toplumdan hükümete doğru indikçe siyasi olayları ve yapıları teşhis etmemiz kolaylaşır(...)Toplumla siyasi sistem ve bu sistemin ve bu sistemin alt unsurları arasında karşılıklı bir etkilenme/etkileme ilişkisi vardır.”³ Dolayısıyla sağ ve solun bu alt unsurlar içerisinde hem siyaset biliminden hem de siyaset sosyolojisinden etkilenmesi mümkündür. Ontolojik dayanağını bu iki bilimden alan sağ-sol epistemolojisini de toplumun ya da toplumsal grupların/sınıfların üzerine inşa etmektedir.

¹Nur Vergin, *Siyasetin Soyolojisi; Kavramlar, Tanımlar ve Yaklaşımlar*, Yedinci Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul 2010, s. 18.

²Heywood, *Siyaset*, s. 32.

³Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s. 7.

İKİNCİ BÖLÜM

SAG ve SOL'UN İDEOLOJİK SÖYLEMİ

1. İDEOLOJİ

Marx, *insanlar pratikleriyle tarihe etki yaparlarken, umduklarıyla değil bulduklarıyla yaparlar* sözüyle ideolojilerin teorisi ve pratiği arasındaki değişimi, bir başka deyişle uyumluluk içinde gitme gibi bir zorunluluğun olmayabileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda sağ ve sol düşüncesini daha iyi kavramak adına teorik ve pratik anlamda bu ideolojilerin sağ ve sol anlayışı ile etkileşimi tartışılmaya çalışılacaktır. Yani sağ, sol ve hem sağ hem de sol anlayışları içinde barındıran ideolojiler bu bölümde ele alınacaktır. Evvela tartışmaya ideoloji kavramını açıklamak ve etimolojik kökenlerine değinmekle başlanılacaktır.

İdeoloji tanımının tarihsel sürecine baktığımızda esnek tanımlamalar olduğunu görmekteyiz. İdeoloji, kavramsal olarak *idea* ve *logos* kelimelerinden türetilmiştir.

Fikir bilim gibi bir anlama gelir. Kavram, ilk kez 1796 yılında kullanıldığında¹ tam da bu kök anlamına gönderme yapıyordu(...)Fikirlerin kökenlerinin, oluşum süreçlerinin, değişim ve direnç nedenlerinin bilinebileceğini, böylelikle Aydınlanma felsefesine uygun olarak toplumun yeniden biçimlendirilebileceğini ima ediyordu.²

İdeolojinin toplumu biçimlendirmesi kuşkusuz yerinde bir tespittir. Ama sağ sol açıdan baktığımızda ideolojiler değişime/dönüşüme (özellikle de teorisi ve pratiği arasında) uğradığından ideoloji kelimesini açıklamak zordur. Heywood, bu açıklamanın zorluğunu iki nedene bağlıyor;

İlk olarak, tüm ideoloji kavramları teori uygulama arasında bir bağın varlığını kabul ettiğinden, bu terim bir taraftan, siyasette fikirlerin rolü ve inançlarla teoriler arasındaki ilişki, diğer taraftan da maddi hayat veya siyasi tutum hakkında ele alınan hayli sert

¹ İdeoloji kavramı ilk olarak Antoine Destutt de Tracy icat etmiştir. Paris'teki Ulusal Enstitüye *Memorie sur la Faculte de Penser* başlığı altında bölümler halinde sunduğu bildirimlerde kullanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew Vincent, *Modern Politik İdeolojiler*, (Çev. Arzu Tüfekçi), Paradigma Yayınları, İstanbul 2006, s. 2.

² Gökhan Atılğan, "İdeoloji," (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla AYTEKİN) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 285-286

tutumları gündeme getirmektedir. İdeoloji terimi, rakip fikir ya da inanç sistemlerine saldırı silahı veya aracı olarak kullanılmamıştır.¹

Bir başka deyişle Marx'a göre, insanlar toplumsal çelişkilerde ideoloji aracılığıyla bilinçlenirler. Tabi Marx ve Engels tarafından bu, yanlış bilinç olarak tanımlanmıştır. Bu yanlış bilinçliliği ideoloji kelimesinin kökenine inildiğinde Platon'un mağara metaforuyla açıklanabilir. Toplumu simgeleyen mağara, belirli normlar ve dogmalar etrafında şekillenir. Mağaranın dışına çıkan yani toplum olarak baktığımızda bireyselleşen kişilerin, bu bireyselleşmenin önemini mağaradakilere ya da toplumdakilere anlatıp onları ikna etmesi bir hayli zordur. Mağaradaki yansımanın kendi gölgesi olduğunu ve gerçeğin mağara dışında var olduğunu vurgulayan Platon Marx'ın yanlış bilinç teorisinin belki de ana kaynağını oluşturmuştur. Öte yandan bu yanlış bilinci çok daha farklı isimlerle açıklayabiliriz. Ama konudan uzaklaşmama adına burada bırakalım.

İdeoloji(lere)ye günümüzde yüklediğimiz anlam Marx'ın düşüncelerinin ürünüdür. Marx, Engels'le beraber yazdığı Alman İdeolojisi başlıklı eserde bu kavrama yüklediği anlamdan yola çıkarak ideolojinin ana akımın siyasi anlayışıyla farklı olduğunu vurgulayan Heywood;

Marx, ideoloji kavramını, sistematik gizleme sürecinin maskesini düşürmek amacıyla, eleştirel bir kavram olarak kullanmıştır. İdeoloji, tam anlamıyla çağın 'hâkim' düşüncelerini oluşturur. Sonuçta Marx, ideolojiyi geçici bir şey olarak görür. İdeolojinin sürekliliği, ancak onu doğuran sınıf sistemi ayakta kaldığı sürece söz konusudur.²

Bununla beraber "Marx, sistemli bir biçimde olmasa da, terimin anlamına, onu farklı bir alana taşıyan başka boyutlar ilave eder. Marx'ın çalışmasında, ideoloji yalnızca pratik etkisizliğe değil, aynı zamanda gerçeklik illüzyonuna ve kaybına işaret eder."³

Bu illüzyon kaybını *Ütopya ve İdeoloji* eserinde Ütopyaları ve ideolojileri açıklama yoluna giden Karl Mannheim, Marx'ın ideolojik argümanlarına yeni açılımlar getirmeye çalışmıştır.

İdeolojiler bazı şartlarda yıkıcı olsalar da, ekseriyetle, kurulu belli bir düzeni koruma görevi yaparlar. Ütopyalar (Marx'ın aksine Mannheim, Ütopyaların sosyal hayatta

¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 23

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 24

³ Vincent, s. 6.

ideolojilerle aynı derecede önemli olduğunu öne sürer) geniş ölçekli bir değişme önererek, geleceğe-bakma ve varolan sosyal gerçekliğe meydan okuma eğilimindedirler.¹

Mannheim'deki bu ideoloji tanımlamasını Martin Seliger'de de görmek mümkün.

Ona göre;

İdeoloji, amaçları verili bir sosyal düzeni muhafaza etmek, düzeltmek, yok etmek veya yeniden inşa etmek gibi bir derdi olup olmadığını baksaksızın, örgütlü sosyal eylemin amaçları ile amaçlarını varsaymak, açıklamak ve haklılaştırmak için başvurulan fikirler kümesidir. Bundan dolayı ideoloji, eylem yönelimli düşünce sistemidir. Böyle tanımlandığında ideolojiler ne iyi ne kötü, ne doğru ne yanlış, ne açık ne kapalı, ne özgürleştirici ne de baskıcıdır –ideolojiler bunların hepsi olabilirler.²

Buradan yola çıkan Heywood kendisine özgü bir ideoloji tanımlaması yapar;

İdeoloji, mevcut iktidar sistemini muhafazaya, biraz değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelmiş örgütlü siyasal eylem için zemin oluşturan, az çok tutarlı fikir kümeleridir. Bundan dolayı tüm ideolojiler, (a) genellikle 'dünya görüşü' biçiminde mevcut düzene ait bir açıklama sunarlar, (b) arzulanan geleceğe ilişkin bir model, bir 'iyi toplum' görüş geliştirirler ve (c) siyasal gelişmenin nasıl yapılacağı ve nasıl yapılması gerektiğini, (a)'dan (b)'ye geçişin nasıl olacağını açıklarlar.³

İdeoloji'yi farklı perspektiflerden yorumlayan önemli isimler: Louis Althusser, Antonio Gramsci, Georg Lukacs ve Lenin, Marxist düşünürlerdir. "Lenin ve 20. Yüzyıl Marksistlerinin çoğuna göre ideoloji, belli bir sosyal sınıfın kendine özgü fikirleri, sınıfsal konumunu dikkate almadan, bu sınıfın çıkarlarını artıran fikirleri demektir."⁴ Lenin, "genel sınıf çatışmasında sosyalizmin, burjuva ideolojisiyle mücadele eden bir ideoloji olduğunda söz ederken kendinden emindi. Lenin sosyalist ideolojiyi bir sınıf mücadelesi silahı olarak görüyordu."⁵ Lukacs gibi Marxistlere göre ise, "diyalektik materyalizm burjuva ideolojisinden daha bilimsel bir ideoloji olarak görülse de bir ideoloji olarak kabul edildi. Üstelik Lukacs'a göre ideoloji sosyal ve politik hayatın Lenin'in düşündüğünden çok daha derinlerine kök salmış durumdadır."⁶ Marksist ideoloji terminolojisinin belki de iki önemli isimden biri Gramsci'dir. Gramsci'ye göre;

Kapitalist sınıf sistemini ayakta tutan şey, sadece bu sınıfın eşitsiz siyasi ve iktisadi iktidarı değil, kendisinin kavramlaştırmasıyla burjuva fikir ve ideolojilerin 'hegemonya'sıdır. Gramsci, ideolojinin sanatta, edebiyatta, eğitim sisteminde, kitle iletişiminde, günlük dilde ve popüler kültürde, kısaca tüm toplumsal düzeylerde ne derece

¹ a.g.e. s. 11.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 28.

³ a.g.s.

⁴ a.g.e. s. 25

⁵ Vincent, s. 9.

⁶ a.g.e. s. 10.

gömlü olduğuna dikkat çekti. Gramsci, ısrarlı bir biçimde burjuva hegemonyasına ancak siyasi ve entelektüel düzeyde meydan okunabileceğini belirtti. Bu da sosyalist ilkel, değer ve teorilere dayalı karşıt bir 'proleter hegemonyası'nın oluşturulması demektir.¹

Gramsci'de ideoloji, özünde antropolojik anlamda yaşam biçimini bir başka ifade ile söylem ve kültürü ifade etse de ideolojiler kapitalist sistemde politik bir konsepte bürünmüştür. Althusser, Marxist gelenekte ideoloji anlamında çelişen bir kişidir. O, alt yapı üst kuramına yeni bir açılım getirerek üst yapı kurumlarının altına İdeoloji kavramını yerleştirmiştir. Ona göre, ideolojiler öznesiz bir süreçtir. Toplumsal olaylara yön vermek adına ideoloji belirleyici rol veya roller üstlenir. Fakat son kerte de üretim araçları -görelî ifade ile- ekonominin üst yapı kurumlarını belirleyeceğini belirtmiştir.

Son olarak ideolojinin etki alanını birden çok tanımlamayla açıklayan Heywood'un genel ideoloji anlayışına değinilecektir:

Kısaca ideoloji, düşünceyle eylem ve de anlama ile edim arasında ortaya çıkan iki tür sentezi gündeme getirir. Aslında ideolojiler, bireyler ve gruplara toplumlarının nasıl işlendiğini gösteren entelektüel bir harita, dahası, genel bir dünya görüşü temin etmeleri anlamında betimleyici niteliktedirler. Bu durum, örneğin, ideolojinin önemli sayılabilecek bütünleştirici kapasitesini, kişileri belli bir sosyal çevrede 'konumlandırma' yeteneğinin açıklanmasına yardımcı olur. Bundan dolayı ideoloji güçlü bir duygusal karaktere sahiptir: ideoloji, umutları ve korkuların, sevgilerin ve nefretlerin ifade aracı olduğu gibi aynı zamanda da inanç ve anlatışların açıkça telaffuz edilmesinin de aracıdır. İdeoloji, zihinsel araştırma sürecini yapılandırmaya yardımcı olan teoriler, öğretiler ve ilkeler kümesi olarak görülebilir. Aslında ideoloji, içinde siyasi bilgi arayışının yer aldığı bir çerçeve, bir siyasi söylem dili oluşturur. İdeoloji; ideolojinin insan anlayışını yapılandırdığı derinliğe de ışık tutar. Birinin inançlarını (çoğunlukla, tam anlamıyla bu günahı işledikleri için diğer insanları suçlarken) ideolojik oldukları gerekçesiyle reddetme eğilimi, dünyayı anlaşılabilir kılan kavramları temin ederken ideolojimizin fiilen görünür olmaması gerçeğiyle açıklanabilir.²

2. SİYASAL İDEOLOJİLER

Siyasi ideoloji, devlet nezdinde iktidarların ya da toplumsal grupların siyaset güdümünde benimsedikleri düşünce anlayışıdır. Bu, toplum içinde birden çok farklılıklar gösterebilirken karma bir siyasi ideolojik anlayış da benimsenebilir. Sağ sol düşüncesi bu karma siyasi ideolojileri bünyesinde barındırabilme özelliğine sahiptir. Bu

¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 25.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 29.

özellik çerçevesinde bazı siyasi ideolojiler hem sağ hem de sol düşünce tarafından benimsenmiştir. Buna örnek olarak Liberalizm verilebilir. Ayrıca birinci bölümde Antony Giddens'ten yapılan alıntıyla zaman zaman sağ ve solun birbirlerinin yerlerine geçebilmeleri ya da dönüşebilme eğilimleri de olmaktadır.

Siyasi ideolojiler, günlük yaşamda insanlar ya da gruplar arası iletişimi belirlemede kırmızıçizgilere sahiptir. Bu durum özellikle yoğun siyasi çatışmalarının yaşandığı toplumlarda daha sık görülmektedir. Siyasi ideolojiler, yaşam biçimlerinden kültürel normlara kadar toplumun değer yargılarını biçimlendirme, değiştirme, hatta bu değer yargılarına hükmetme gibi ikna edici özelliklere sahiptirler. Bunu yaparken bazen bu değer yargılarını -bir başka ifade ile toplum tarafından saygı duyulan sembolik unsurları- istismar edebilirler. Toplumda içselleştirilen unsurlara soyut kavramları yükleyerek bunları araç olarak kullanırlar.

Değişen dünyada siyasi ideolojilere yeni işlevler yüklenebilir. Ana unsurlar dışında bu değişimler neredeyse tüm ideolojilerde görülmektedir;

Toplum ve dünya sürekli olarak değiştiğine göre, siyasi ideolojilerin de bu dönüşüme uygun bir biçimde kendilerini yeniden üretmeleri gerekir. Öyleyse; siyasi ideolojiler içinden geçilmekte olan çağa, döneme ya da güne uygun sözler söyleme, kendilerini yenileme kapasitesine sahip olmalıdırlar. Siyasi ideolojiler bu yüzden bir gözleriyle tarihe bir gözleriyle de bugüne bakarlar. Güncel gelişmeler ve gündelik siyasetle yakından ilişkilidirler. Çünkü siyasi ideolojiler boşlukta yaşayamayacakları için toplumsal bir taban üzerinde yükselmek zorundadırlar ve bu da ancak gündelik politikaya dahil olarak mümkün hale gelir.¹

İki yüz yıllık geçmişi olan ideolojiler, 20. yüzyılın sonlarına doğru sonları geldiğini iddia eden birtakım tezler ortaya atılmıştır. 1989 Berlin duvarının yıkılmasıyla çift kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçiş söylemiyle Françis Fukuyama, *Tarihin Sonu* teziyle tartışmaların odak noktası olmuştur. O dönemde Amerikan sosyolojisinde yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmaların sonucunda ideolojilerin ya da tarihin sonu gibi söylemlere kuşku ve mesafeli yaklaşılmıştır. Bu tartışmaları şöyle belirtebiliriz;

İdeolojilerin sonu ekolünün ileri sürdüğü görüşler, insan doğasıyla, rasyonalitenin nasıl işlemesi gerektiğiyle, konsensusun (mutabakatın) değeriyle ilgili bazı değerlendirici varsayımlar ve gerçekleştirilmesi gereken hoşgörölü, pragmatik bir sivil toplumun karakterisitlikleri konusundaki ayrıntıları içerir. Bu görüşlerin tamamen sosyal bilim perspektifine dayandığını ve başka her şeyin ideoloji olduğunu iddia etmeye kalkışmak ya körlük ya da entelektüel sahtekârlıktır. 'İdeolojilerin sonu' pragmatik liberalizm tarzına

¹ Atılgan, s. 294.

bağlı ideolojik konumdu. ‘ideolojilerin sonu’ görüşünün derinliklerinde yatan şeyin, liberalizmi ideolojik olarak görememesiydi.¹

Günümüzde etkisini korumayı sürdüren siyasi ideolojileri öncelikle altı ana başlık altında: liberalizm, sosyalizm, muhafazakârlık, faşizm, milliyetçilik, marxizm, daha sonra genel bir başlık altında ise yeni sağ, anarşizm, sosyal demokrasi, ekolojik düşünce ve feminizm ideolojileri ele alınacaktır.

2.1.LİBERALİZM

Liberalizm, bireyci anlayışıyla sol ile ilişkilendirilebilen, neo-liberal serbest piyasa ve burjuvazinin emri altındaki fonksiyonuyla da sağ ile paralel düşünülen bir ideolojidir. Siyasi ideolojiler arasında modernizme belki de en çok ayak uyduran ideoloji, liberalizmdir. Çünkü benimsendiği ilk günden beri modernizmle başlayan ilişkisi, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında dünya genelinde yaygınlaşan neo-liberal politikalar, bize modernizmin temel ideoloji anlayışı olduğunu gösterir. İlk olarak 14. yüzyılda kullanımına başlanan bu kavram, 18. ve 19. yüzyıldan bu yana yaygın olarak toplumsal hayatta görülmektedir. Anlam olarak Liberalizm şöyle açıklanmaya çalışılmıştır: “Latince *liber*, özgür insanlar sınıfı, yani ne self ne de köle olan insanlar anlamındadır. Ayrıca ‘liberal’, yiyecek ve içecek yardımlarında olduğu gibi cömert anlamında da kullanılmıştır veya sosyal tutumları ifade etmek için, açıklık ya da açık görüşlülüğü ima etmek için de kullanılır.”² Bunun yanı sıra Vincent, liberalizmi 4 farklı şekilde tanımlar;

Birincisi, liberal kavramının eski politik kullanımı, bir eğitim biçimini ifade eder. Orta Çağ’dan itibaren, liberal kavramı iki şeyi ima etmiştir. İlki, genel ya da yaygın eğitim; ikincisi, centilmen ve özgür adamın (liber) eğitimi. İkinci anlamı, on altıncı yüzyıldan sonra, liberalin denetimsiz davranışı ima eden bir başka anlamı daha kullanıma girmiştir. Terimin bu anlamı, libertine kavramının anlamına yakındır; libertine hem ahlaki ilkesizlik anlamına gelen cinsel serbestliğe hem de dine karşı karşı kanaatlere düşkünlüğe ima da bulunuyordu. Üçüncüsü, liberal kavramını bazı ahlaki değerlerle aynılaştırır. Diğer bir deyişle, liberal kavramından asırlar önce gelen bir değerler dizisi(hoşgörü, ilerleme, özgürlük, bireycilik) vardır. Dördüncüsü, onun politik politik kullanım tarzında ifade eder. Bu anlamıyla liberalin, Avrupa vokabülerinde nispeten yeni bir politik kavram olduğu kabul edilmelidir.³

¹ Vincent, s. 19.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 41.

³ Vincent, s. 33-34.

Anlamsal açıdan kısaca değinildiği gibi olan liberalizm, bu çalışma için önemli tarafı politik ya da toplumsal fonksiyonunun ne şekilde olduğudur. Özellikle yukarıda belirtilen değerler dizisi aşağıda etraflıca açıklanacaktır. Öncelikle Liberalizmin kavramsal olarak ön gördüğü bu değerler, olumlu olarak görülse de toplumsal tekabül açıdan öyle olmadığını gösteren birçok olayın olduğu aşikârdır. Bu değerler açıklamalarıyla beraber şunlardır: bir önceki dönemde grup, sınıf veya toplum içinde önem atfedilen, bu modern dönemle beraber ait olduğu sosyal gruptan bağımsız düşünülen ve kişisel teşebbüs ile ulvileşen *birey*, kişisel teşebbüs alanların genişlemesi ve bu doğrultuda birey için haklı şart olarak *özgürlük*,¹ özgürlüğün ve rasyonelliğin iç içe geçtiği liberal anlayışın önemli düşünürlerin de (John Locke, David Hume, Thomas Hobbes, Jean Jacques Rousseau vs.) önemle üzerinde durduğu *akıl*, özel mülkiyetin korunması adına halkların kişisel haklarını koruma adına başvurduğu mekanizma olarak *adalet*, toplumun alt katmanları hatta daha mikro düzeyde bireylerin kimliksel ya da biçimsel farklılıkları perspektifindeki *hoşgörülük*, olarak belirlenebilir.

Bu değerlerin teorik anlamda sol ile bağdaşabileceği aşikârdır. Ama liberal düşünürlerin ortaya koyduğu düşünceler anlamında sağa yakın olduğu da gözlemlenmektedir. *İnsan İnsanın kurdudur* diyen Hobbes'a göre birey;

Acı veren her şeyden uzak durup, haz veren durumları azamileştirmeye çalışan; Locke için araçsal aklı bencil varoluşu yüzünden kendi mutluluğunu her şeyin öncesinde tutan;² J. Stuart Mill açısından daima sağladığı faydayı maksimize etmeye çalışan; ve Kant'ın öne sürdüğü üzere otonomisine düşkün liberal bireyin doğası ahlaki açıdan bozuk değildir.³

Görüldüğü gibi toplumun diğer unsurlara karşı bir bencillik tezahür eden liberalizm, sağ düşünce ile paralelleşebilir. Ki çoğu zaman pratikteki bu işlevselliğiyle solla çatışma halinde olmuştur. Kötünün ve eskinin keskin çizgilerle ayrıldığı liberalizmde kişi, hiçbir risk almadan kendi mutluluğu doğrultusunda yaşamayı amaç eder. Charlie Hebdo mizah dergisi'ne yapılan saldırı sonucu Slavoj Žižek'in bu saldırı hakkındaki yazısıyla güncel bir örnek verilebilir. Ona göre liberal birey;

¹ Özgürlük konusunda liberallerin ayrıştığı bazı tanımlamalar vardır. "Liberaller, özgürlüğe, üstün bireyci değer olarak öncelik tanırırlar. Klasik liberaller, zorlama yokluğu veya tercih özgürlüğü olarak anlaşılan negatif özgürlüğü savunurken, modern liberaller, kişisel gelişim ve insani ilerleme anlamında pozitif özgürlük tarafındadırlar." Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 47.

² Burada alıntı yapılan yazarın saptadığı 'Locke'n insan özünde kötü bir varlıktır' söyleminin aksine Locke göre, insan özünde iyi bir varlıktır. Zaten Locke'n 'insan zihni doğuştan boş bir levhadır. Daha sonra bu zihin deneyimle birlikte dolar' sözünü söylen bir düşünürün, insanı doğası gereği kötü olarak belirlemesi çelişkili olur.

³ Ömür Birler, "Liberalizm," (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla AYTEKİN) 3. Basım, *Siyaset Bilim; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 307-308.

Düş kuramayan, yaşamdan yorgun son adam; risk almayı yalnızca konfor ve güvenlik ve bir de diğerlerinden bir mütamaha ifadesi arayan: arada bir biraz zehir: güzel rüya gördürür. Ve en son, güzel bir ölüm için, daha çok zehir. Gündüz için ayrı, gece için ayrı küçük zevkleri var ama sağlıklarını da göz ardı etmezler.¹

Sağ'ın arzuladığı birey tipi olan bu tanımlamada liberalizm soldan uzaklaşmaktadır.

Siyasi olgu içinde kendine yer edinmeye başladığından beri genel anlamda burjuva sınıfının mücadele ettiği sınıflara karşı arzuladığı bir ideoloji olan liberalizm;

Siyasi bir amentü olarak liberalizm, muhtemelen 19. Yüzyıl'dan önce var olmamıştı ama liberalizm, daha önceki üç yüz yılda gelişen fikirler ve teorilere dayandırıldı. Liberal fikirler, Avrupa'da feodalizmin çöküşü ve onun yerine gelişen bir piyasa toplumunun veya kapitalist toplumun bir sonucu olarak ortaya çıktı. Birçok açıdan liberalizm, mutlak monarkların ve arazi sahibi aristokrasinin yerleşik iktidarı ile çatışma halindeki büyüyen orta sınıfın özlemlerini yansıtıyordu. Liberal fikirler, radikaldi: bu fikirler, temel reformlar hatta zaman zaman devrimsel² değişimi talep ediyordu. 17. Yüzyıl İngiliz Devrimi ve 18. Yüzyılın sonlarındaki Amerikan ve Fransız Devrimleri bu dönemde 'liberal' kelimesi siyasi anlamda kullanılmamasına rağmen kolayca fark edilen liberal öğeler barındırıyordu. Liberaller, 'kralların ilahi hak' öğretisine dayandığı varsayılan monarşinin mutlak iktidarına meydan okumuşlardır.³

Okudukları bu meydanın paralelinde iktidarı ele geçirdiklerinde önceki dönem iktidarların yaptıkları toplumsal baskıyı bu sefer kendileri, yönettikleri kesime karşı yapmışlardır. "Muhalefetleyen kendinden olmayana, farklı olana yaşam hakkı tanımayanlar iktidar olduklarında zulüm yaparlar."⁴

Liberalizm, bireyci bir anlayışa sahip olduğundan toplumsal bağlar açısından zayıf bir düşünce akımıdır. Radikal eleştirilerini bu zayıflıktan alan Liberalizm, "kendisinden önceki insan topluluklarına radikal bir alternatif sunmaktadır. Her şeyden önce bireyin güvencesini sağlamak için, onun rızasıyla oluşan bu anlayış toplumun sahip olabileceği her türlü otoriteyi reddetmektedir."⁵ Bu bireyci anlayışta kendi içinde çelişkiler barındıran liberalizm, alt unsurlara karşı da bu konuda değişik fikirler benimsemektedir. "Klasik liberaller ve Yeni Sağ, bencil çıkarılara ve kendi ayakları üzerinde durmaya vurgu yapan bencil (egoist) bireyciliği savunurlar. Bunun aksine

¹ Slavoj Žižek, "Dinci Köktencilik Liberalizm Yaratıyor, Ancak Laik sol Yenebilir." (Çev. Ege Galip), *Sol Gazetesi*, 10 Ocak 2015.

² Nitekim bu devrimsel değişimin öznesi olan burjuva sınıfının bu özelliğini birinci bölümde kısaca Marx'tan yaptığım alıntılarla değinmeye çalıştım.

³ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 41.

⁴ Yılmaz, s. 138.

⁵ Birler, *Liberalizm*, s. 310.

modern liberaller, çıkar tatmini arayışından çok insani gelişimi önceleyen gelişmeci bireyciliği önemsemektedirler.”¹ Liberalizmin alt katmanları arasında yapılan ayrımların kesin dayanağının olmadığını vurgulayan Vincent, klasik liberaller ile diğer (yeni) liberaller arasında yapılan ayrımların kesin çizgilerle belirlenemeyeceğini vurgularken bunu iki nedene bağlamaktadır. Birincisi: “liberalizm ekolleri kökten farklı değildir. Klasik liberalizmin tezleri, belirli noktalarda yeni liberalizmde evrime uğruyor görünüyor. Bu yüzden aynı geçişleri yoktur. İkincisi, liberal düşünürlerin tümü tam anlamıyla aynı ekolde değildir.”² Bunun daha da ötesine giden Vincent, klasik liberalleri muhafazakâr, yeni liberalleri ise sosyalistler olarak sınıflandırırken üzerine katarak bunda rahatsız edici bir sakıncanın olmadığını da vurgulamaktadır. Bunların dışında liberallerin devlet nezdinde politikasına da değinmek yararlı olacaktır.

Liberalizmin yukarıda bahsedilen ahlaki ve bunun yanında ilke olarak kabul görülen değerlere paradoks olarak liberal düşünürler, devletin veya iktidarın varlığına odaklanmıştır. Bireyin özgürlüğü gibi değerlerin mutlaklığını savunan liberalizm, Locke, Hobbes ve liberal demokrasiyi savunan Rousseau başta olmak üzere liberal düşünürler, bireyi her daim denetim altında tutan kapitalist toplumlarda iktidar arayışına girmişlerdir. Kişinin toplum içindeki özgürlüğünü toplumun diğer üyelerinden koruma ve muhafaza etme adına devlet denen egemen bir güce ihtiyacımızın olduğunu savunan Locke: özgürlük sadece “hukukun boyundurluğu’nda varolabilir; hukuk olmayan yerde, özgürlüğünde olamayacağını belirtmiştir.”³ Locke gibi Hobbes ve Rousseau da bu devlet arayışında bir toplum sözleşmesi teorisi üretmişlerdir. Onlara göre toplumsal düzenin varlığı, hukuk sistemi içinde bir denetim mekanizmasıyla mümkündür. Bu iyimser özelliği ile liberal devlet, “toplumda rekabet halindeki birey ve gruplar arasındaki tarafsız hakem”⁴ olarak algılanır. Tabi burada masumiyet aramak liberalizmin zaaf yönünü işaret eder. Çünkü;

Her ne kadar liberal düşüncenin toplum için geliştirdiği rıza esasına dayalı olan sözleşmeci yapı liberalizmin devlet teorisi için geçerli olsa da, toplumun gönüllük esasıyla farklı grupları bir araya getiren çoğulcu karakteri, devlet mekanizmasında alternatifini olmayan tek bir biçime dönüşür. Devlet her ne kadar sınırlı ve kontrollü bir iktidar kullanım

¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 45.

² Vincent, s. 48.

³ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 53.

⁴ a.g.e. s. 55.

alanına sahipse de, son tahlilde hükmü altında olan yasal çerçeveyi baskıcı bir araç olarak kullanabilecek tek yapıdır.¹

Kapitalist sistem de bu baskıcı yöntemi sonuna kadar kullanmıştır. Bu serbest piyasa perspektifiyle ekonomik açıdan aşırılığa kaçınca faşizme kadar ilerleyebilmiştir. Ekonominin üst yapı kurumlarının belirleyici özelliklerine bakarsak, liberalizm sadece ekonomik açıdan değil, diğer toplumsal unsurlarda da faşizme evrilmesi muhtemeldir.

Liberaller devletin gerekliliğine inanmışlarsa da, onun bünyesinde barındırdığı tehlikelerin de farkındadırlar. Liberallerin bakış açısına göre, bütün devletler birey karşısında potansiyel zorbadır. Bu görüş bir yandan, devletin iktidarı kullanması ve dolayısıyla, bireysel özgürlüğü daimi bir tehdit yöneltmesi üzerine kuruluyken; diğer yandan da liberallere özgü iktidar korkusunun bir yansımasıdır.²

Aslında bu korkunun yansıması *denize düşen yılanı sarılır* mantığıyla metoforize edilebilir. Toplumun diğer unsurlarından kendi özgürlüklerini koruma adına varlığına razı oldukları iktidara sığınmaları ve sonraki süreçte iktidarın birey üzerinde kamusal alanın ile özel alan ayrımını kendisine göre şekillendirmesi bunun belirleyici örneğidir. Çünkü son üç yüz yılda gittikçe vahşileşen kapitalist devletler, iktidar alanlarını genişleterek birey ya da toplum üzerinde hukuk aracılığıyla belirginleşen söz hakkına sahiptirler.

2.2.MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakâr ideoloji, Liberalizm gibi modern dünya içinde en fazla rağbet edilen ideolojilerin başında gelmektedir. Özellikle de 20. yüzyılın sonlarında *Yeni Sağ* adı altında yaygınlaşan muhafazakâr düşünce, 21. yüzyılda dünya siyasetinin merkezine liberalizmle beraber oturmuştur. Muhafazakârlık, genel hatlarıyla sağ düşüncesiyle özdeşleşmiş bir ideolojidir. Kelime kökeninden de anlaşıldığı gibi mevcut olanı muhafaza etme ya da koruma çabasındadır. Modern ideolojilerin neredeyse hepsinde olduğu gibi ilk kullanımı Fransız İhtilali'ne dayanır. "Bu terim ilk kez Fransa'da 1820'ler kullanılmakla beraber 1840'lardan itibaren tüm Avrupa'ya yayıldı. Endüstrileşme demokratikleşme de önemli bir rol oynamış ise de, 1829-30 ve 1848'in politik kargaşaları, muhafazakâr düşüncenin devrimin tehlikelerine ilgisine odaklanmıştı."³ Daha somut bir ifade ile;

¹ Birler, *Liberalizm*, s. 311.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 55

³ Vincent, s. 86.

Muhafazakâr ideoloji siyasal tarihin bir parçası olduğu zamandan bugüne dek monarşilerden aristokratik rejimlere, temsili demokrasilerden diktatörlüklere, yüksek gümrük vergileriyle desteklenen korumacı iktisadi uygulamalardan serbest piyasaya, ulusçuluktan küreselleşmeye, kapitalist devletten refah devletine kadar birbiriyle çelişen birçok kurumu ve değeri korumaya çalışmıştır. Muhafazakâr düşünce, değişen sosyal ve siyasal dönemlere verilen bir tepkidir.¹

Bu reaksiyoner özelliğiyle birçok ideolojiyle bağlantılı olabilen muhafazakârlığın, din ve gelenekle beraber milliyetçilik ideolojisiyle birçok bağlantısı vardır. Muhafazakârlığın, gelenek ve din gibi önemli dayanak noktaları olmakla beraber muhafazakârlık, liberalizmin aksine mikro düzeyde topluma ayrı bir önem atfetmiştir. Özellikle geleneksel muhafazakârlar olarak tanımlanan kesimler;

İnsanların bağımlı ve güvenlik arayışındaki yaratıklar olduklarını düşünürler. İnsanlar toplumun dışında değillerdir ve var olamazlar. Kesinlikle toplumda 'kökleri'ne ait olmaya, sahip olmaya şiddetle ihtiyaç duyarlar. Birey, toplumdaki koparılamaz, onu besleyen sosyal grupların bir parçasıdır: Aile, arkadaşlar, akrabanın, iş arkadaşları, meslektaşları hatta ulus.²

Burada muhafazakârlığın, liberalizmden bireyin toplum içinde konumu açısından ayrıldığı görülmektedir. Liberalizmde birey, güvenliğini ve özgürlüğünü koruma adına bir denetim mekanizmasına yani devlete bırakırken muhafazakârlıkta birey, bu haklarını korumayı toplum içinde aramakla beraber devlet mekanizmasına da ihtiyaç duymaktadır.

Liberalizmle burada ters düşen muhafazakârlık liberalizmin aksine insan, doğasının gereği kötü olmadığını vurgular. Bir başka deyişle;

Muhafazakâr düşünce için insanın biyolojik sınırlarından ziyade ahlaki zayıflıkları büyük bir sorun oluşturmuştur. Birçok muhafazakâr düşünürün göre insan doğası özünde kötü olmasa bile, ahlaken kusurlu yapısı yüzünden insanı dürtüsel ve kontrolsüz olmaya itmektedir. Bu yüzden davranışların kurumlar tarafından düzenlenmesi ve baskı altında tutulması gerekliliği hemen hemen her muhafazakâr düşünür tarafından kabul görülür(...)Muhafazakâr düşünce, insan toplumlarının evrensel kurallara göre değil kendi tarihleri boyunca geliştirdikleri özgün kanunlarla yönetilmesi gerektiğini öne sürer(...)Gerek ahlaki gerekse bilişsel olarak sınırlı bir kapasiteye sahip olan kişiler özgürlükten ziyade istikrar ve düzeni koruyacak otorite sahibi kurumların devamlılığına ihtiyaç duymaktadır. Muhafazakârlık, aksine toplumların bu otorite olmadan gelişemeyeceğini savunur.³

¹ Ömür Birler, "Muhafazakârlık," (Haz. Gökhan Atılgan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 315.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 86.

³ Birler, *Muhafazakârlık*, s. 319-320.

Bu otoriter güç kendi kurdukları bir iktidarı bünyesi altında tezahür etmelidir. Liberaller rıza ilişkisi çerçevesi içinde kabul ettikleri iktidar anlayışını muhafazakârlar, bir zorunluluk ilişkisi içinde toplumun genelini muhafaza etme adına devlet otoritesini kabul ederler;

Liberal düşünürlerin gönüllü ve sözleşmeye bağlı olarak kurguladığı toplumsal ilişkilerin aksine, muhafazakârlık toplumun her üyesinin dâhil olması gereken zaruri görevler içeren ve bağlılık üzerinden kurgulanan bir toplum yapısını savunur. Burke'e göre, yönetilenin açıkça rızasını alan ve bu yüzden her türlü siyasal zorunluluğun yönetilenler nezdinde meşrulaştırılması koşuluna dayanan yönetimler tarihsel olarak devam ettirilemezler. Muhafazakâr toplum anlayışını organik bir bütünlük ve devamlılık üzerine kuran Burke, toplumsal sözleşmenin toplumun sadece yaşayan üyeleri arasında değil, aynı zamanda hayatlarını kaybetmiş ve henüz doğmamış olanları arasında bir anlaşma olduğunu öne sürmüştür.¹

Muhafazakâr düşüncenin sağa yakın bir düşünce anlayışı içinde olduğu yukarıda belirtilmişti. Savunduğu değerler paralelinde bunu açıkça görmekteyiz. Örneğin, muhafazakârlık, özel mülkiyette herkesin aynı oranda sahip olabileceği bir toplumun olmadığını ve olamayacağını belirtmiştir. Muhafazakârlara göre, “Çok çalışanlar ve yetenekli olanlar servet elde ederler, hatta etmelidirler.”² Muhafazakâr düşünce, özel mülkiyetin olması konusunda düşüncelerin yaratacakları sonuçları düşünmeden iyimser bir tutum içindedir.

Sömürü anlayışı, hâkim olduğu dünya siyasetinde özel mülkiyeti ellerinde bulunduranların toplumsal üstyapıyı belirlemede özgürce hareket etme olanağı bulur. Sağ içinde gelişen bu olanaklılık, doğal olarak karşısında anti-sömürü anlayışını savunan ve sağ ile çatışmaya girecek olan bir sol anlayışı bulur. Aslında çok çalışanlar servet edinmeli fikri, toplum içinde belirli farklılıklara eşitsiz bir yaklaşım olduğunun da göstergesidir. Fiziksel engelli bir bireyin servet sahibi olması için çok çalışmak gibi bir olanağı olamayacağı savı buna örnektir. Yani engelli bir birey, özel mülkiyete sahip olması engelsiz bir bireye oranla şartların onun için daha zor olduğu aşikârdır. Sol düşünce, farklılıklar arasında eşitliği savunurken sağ düşünce de muhafazakârların yaptığı gibi farklılıklar arasında eşitsizlik düşüncesine hâkimdir. Öte yandan elde dilen mülkiyeti kullanmada da liberalizm kadar ileri gitmeyen muhafazakâr düşünce, bireyin sahip olduğu mülkiyeti kullanmada toplumun kabul göreceği bir biçimde olacağını savunmuştur. Son olarak muhafazakârlık, çelişkili -daha ileri gitmek gerekirse ikiyüzlü-

¹ *a.g.e.* s. 322.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 94.

bir anlayış içinde olsa da temellerini oluşturduğu reaksiyoner özelliği ile “Aydınlanma eleştirisi ve akılcılık karşıtı duruşundan bir şey kaybetmemiştir.”¹ Aydınlanmaya karşı ya da modernizme karşı genel anlamda geleneksel bir portre çizmektedir. Modernizme karşı olmakla beraber gelenekselliğe uygun kabullenmeler de mümkündür.

2.3.SOSYALİZM

Genel kabul görünen değerleriyle sol düşünce ile bağdaşan sosyalizmin kökü, “Latince’de birleşmek ya da paylaşmak anlamına gelen *sociare* terimidir.”² Anlamının kökünden de anlaşılacağı gibi var olan tüm toplumsal normlara eşitlikçi bir tutum içinde olan Sosyalizm, Türkçeye *toplumculuk* olarak çevrilmiştir. Fransız İhtilali’nden önce de var olduğuna inanılan sosyalist düşüncenin ilk kullanımı 1827 yılında Britanya da bir magazin dergisinde olmuştur. “1830’lar başına kadar Fransa’da Saint Simon’un ve Britanya’da Robert Owen’in takipçileri, inançlarına sosyalizm olarak gönderme yapmaya başlamışlardı ve 1840’lara kadar endüstrileşmiş ülkelerin çoğunda, özellikle Fransa, Belçika ve Almanya’da çok bilinen bir terimdi.”³ Bir başka ifade ile;

Sosyalizm, toplum yararını özel bireysel yararların üzerinde tutmak ve toplumu bu amaçla örgütlemek anlamına geliyor. Sosyalist düşünceler, genellikle sanıldığı gibi kapitalizme tepki olarak doğmadı. Kapitalizmin doğuşunda çok daha önce, insanlar arasındaki eşitsizliğin nedenleri üzerine eğilimesi ile ortaya çıkmaya başladı. Daha hakça, daha kusursuz bir toplumsal düzen arayışı biçiminde kendisini ortaya koydu. Çağdaş toplumcu düşünce Fransız Devrimi öncesine kadar uzanır ve kaynağını geniş halk kesimlerinin ekonomik sıkıntılarından alır. Kentsoyluların parasal sorunları yoktu, tüm gereksinimleri yasal eşitlik ve özgürlüktü. Oysa emekçi toplum kesimlerinin temel sorunları ekonomikti.⁴

Bu ekonomik sorunlarını ortak bir işbirliği ile atlatılabileceğini savunan sosyalizm, ortak ve eşit bir mülkiyet anlayışına da sahiptir. Liberalizmin aksine bireyi toplumdan ayırmamakla beraber “insanlar, ne bağımsız ne de kendi kendilerine yetebilen varlıklardır; onları ayrı ayrı atomize bireyler olarak düşünmek manasızdır.”⁵

Sosyalizm gibi bir ideolojinin ortaya atacağı iddialar diğer ideolojilere oranla daha kapsamlı olması gerekir. Çünkü savunduğu değerler bakımından toplumun tüm

¹ Birler, s. 328.

² Vincent, s. 131.

³ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 117.

⁴ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Yedinci Baskı. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara2006, s. 95.

⁵ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 120.

unsurlarını kapsayacak şekilde eşitlikçi bir ortaklık çerçevesinde hareket eder. Toplumsal normların farklılığına eşitlik paralelinde yaklaşan sosyalizmin bu özelliği, diğer ideolojilerden ayıran önemli bir özelliktir. Örneğin liberalizmden farklı olduğu şöyle ifade edilebilir;

Düzeni değiştirmek amacıyla ortaya atılan her ideoloji, kendisinden önce var olanlardan daha ayrıntılı, daha tutarlı, daha doktriner olmak zorundadır. Çünkü bir yandan kurulu düzeni eleştirmek, bozuklukları sergilemek, öte yandan da onun yerine koymayı önerdiği düzeni çok ayrıntılı bir biçimde anlatmak durumdadır. Toplumdan sağlayacağı destek, önemli ölçüde buna bağlıdır. Bu nedenle de, sosyalizm liberalizmden de daha ayrıntılı ve kapsamlıdır. Bilimsel verilere daha çok dayanma çabasıdadır.¹

Bundan dolayı sosyalizm, geçmişte kendi içinde bir takım alt unsurlara (ütopik veya bilimsel sosyalizm gibi) bölünmüştür. Lakin bu ayrım günümüzde geçerliliğini artık korumamaktadır. Ki bu ayrımlar sosyalizm için çok daha geniş olduğundan bu konuya burada değinilmeyecektir. Bu çalışmada ideolojiler için genel amaç sosyalizm de dâhil olmak üzere tüm ideolojilere genel hatlarıyla sağ ve sol açıdan değerlendirmektir.

Her ideolojide olduğu gibi sosyalizmde de ana temalar vardır. Bunlar; ilki, eşitlik ve özürlük, ikincisi ise devlet aygıtlarına verilen önemin toplumsal normlara verilen önemin gerisinde olmasıdır. Eşitlik anlayışına metin içinde yer verilmiştir. Sosyalizmin devlet anlayışına, devlete yüklediği anlama kısaca burada değinmek gerekir. Bu konuda Marx'ın devlet anlayışına bakmak yeterli olacaktır. Devlete liberalizm ve muhafazakârlığın atfettiği önemi, devletten çok topluma atfeden Sosyalizmin, Komünizmden önceki toplumsal yapı olduğunu belirten Marx, eleştirel bir devlet teorisini analiz etmeye çalışmıştır. "Marx'ın konumunun basit özeti, hayat şartlarının birincil derecede önemli olmasıdır. Bu şartlar insan bilinci olduğu kadar, sosyal ve politik yapıları da şekillendirir."² Ayrıca Marxist literatürde devlet proletarya tarafından kendi içinde eritilen bir şeydir.

Devletin varlığı ve toplumsal görevleri hakkında ayrı bir önem atfeden sosyalist düşünürlerde vardır. Örneğin Alman düşünür Fichte;

Herkesin kendi emeği ile yaşayabilmesini sağlamanın, bütün hükümetlerin görevi olduğuna inanıyordu. Herkesin çalışarak yaşayabileceği bir toplumun nasıl kurulabileceğini ayrıntıları ile anlatan ilk düşünürdü. Ekonomik yaşamın sosyalist bir düzen içinde nasıl işler hale getirilebileceği sorusuna yanıt aramıştı. Ekonomik-toplumsal planlamacılıkla

¹ *a.g.e.* s. 96.

² Vincent, s. 163.

ilgili ilk düşünceler de ona aitti. Fichte'ye göre, toprağın üstü de altı da özel mülkiyet konusu olmamalıydı. Her çiftçinin, geçimini sağlamasına yetecek kadar toprağı bulunmalı; yer altında çalışanlar ise, devletin işçileri konumuna girmeliydiler. Tarımda ve çeşitli işletmelerde çalışacak işçi sayısı devlet tarafından belirleneceğı gibi, fiyatlar da devlet tarafından saptanmalıydı. Fichte, devletin tamamen ortadan kalkacağı aşama konusunda da, Karl Marks ve arkadaşlarına kaynaklık etmektedir.¹

Devletin mekanizmasının varlığı günümüzde sosyalizmde de gerekliliğini korumaktadır. Çünkü toplumda sosyalizmin tam olarak uygulanması adına eşitlikçi bir iktidarın varlığı gereklidir. Lakin sosyalizm, günümüzde kan kaybı yaşadığı için iktidarda bulunma ihtimali şuan için azdır. Özellikle 1989 SSCB'nin yıkılmasıyla çöküşe geçen sosyalizm, o günden bu yana çöküşü doğrusal biçimde ilerlemektedir.

Bunun temel nedeni;

SSCB'den geri kalan ülkelerin Pazar ekonomisine geçişi, en azından bu çizgiler boyunca hareket etmeleriyle birlikte, son on yılda öldürücü darbeler aldı. Bu Marxist sosyalizmin komuta ekonomileriyle yararsız birliği için öldürücü olsa da, pazarın yıkımını bir zorunluluk olarak görmeyen (hala Marxizmi farklı bir formatta birleştiren) genel sosyalist gelenek için hiç de öldürücü değildi.²

Sosyalizm, kolektif bir birliktelikten yana tavır alır. Bu özelliğı ile solun kapitalizmle ya da sağ ile mücadelesinde temel bir sloganı olarak güncelliğini korur. Aynı ayrı hareketler yerine birlik olmak güdümünde eyleme geçer. Güncel toplumsal hareketlerde sosyalizmin bu kolektivist söylemine 'kurtuluş yok tek başına, ya hep beraber ya hiçbirimiz' bu birleştirici sloganı örnek olarak verilebilir. Bunun yanında sosyalist hareketin sınırları yoktur. Olumlu -yani eşitlikçi ve özgürlükçü- bir esneklikten yanadır. Sosyalizmi veya sosyalizme yakın olan hareketleri ne tam olarak sosyalist hareket, ne de tam tersi olarak kabul etmekten kaçınılmalıdır.

Kıyası, sosyalizme kesin parametreleri atfetmek, ya her sosyalistin kolektivist olduğunu ya da komünizmin sosyalizmden tamamen farklı olduğunu, yahut sosyal demokrasinin sosyalist bir gelenek olmadığını söylemek hususunda dikkatli olmalıyız. Bu yargıların tümü, hem tarihsel hem de ideolojik bakımdan yanıltıcıdır. Bu değişik unsurlar arasında karmaşık karmaşık bir söylemler örtüşmesi söz konusudur.³

¹ Kışlalı, s. 97-98.

² Vincent, s. 175.

³ a.g.e. s. 136.

2.4.MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik, siyasi anlamda diğer ideolojiler gibi Fransız İhtilali'ne dayanmakla birlikte “Millet kelimesi 13. Yüzyıl'dan beri kullanılmakta ve Latince doğum anlamına gelen *nasci* kelimesinden türemektedir. *Natio* şekline dönüştüğünde, doğum ya da doğum yeri açısından birleşen insanlar grubuna tekabül eder.”¹ Bu tanımlamayla milliyetçilik, siyasi bir niteliğe sahip değildir. Siyasi bir anlam taşıdığından beri millet kavramı, “genellikle, bağlılık ve sevgi odağı olarak şekillenen, ortak bir soy, tarihe, kültür ve dile sahip bir insanlar grubunu işaret eder. Bu terim, bir etnisite tanımlamasın olarak da kabul edilebilir.”² Ama bu her zaman için geçerli değildir. Bir başka deyişle milliyetçilik, “siyasal bir düzen içinde yer alan bireylerin ortak bir geçmişe ve kültüre sahip olduklarını vurgulayan bir simgeler ve inançlar dizgesine duydukları psikolojik bir bağlılık duygusu/bilinci olarak tanımlanabilir.”³ Bununla beraber milliyetçilik,

Bazen henüz olgunlaşmakta olan bir ideoloji olarak algılanmaktan ziyade, siyasi bir doktrin olarak tasnif edilir. Hâlbuki örneğin liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizm birbirleriyle ilgili fikirler ve değerler yelpazesini oluşturur ve milliyetçilik, milletin, yönetimin doğal ve uygun bir birim olduğu inancın kalbidir.⁴

Milliyetçiliğin mevcut otorite tarafından romantikleşen bir kılıfa bürünebilme ihtimali de söz konusudur. Ki bu paralelde milliyetçi kuramcılar;

Milliyetçiliğin duygusal ve irrasyonel karakterini açıklarken milliyetçi aydınların tutkulu edebi anlatılarına özel bir yer vermişlerdir. Vatan ve millet yazılan duygusal şiirler, acı yenilgiler ve şanlı zaferlerle dolu ortak bir tarih kurgusu yaratmak için gerçeklerin yanlı ya da abartılı bir şekilde aktarılması, belli tarihsel kişiliklerin kurtarıcı olarak yüceltilmesi, milliyetçi aydın ve siyasetçilerde sürekli biçimde kendini gösteren eğilimdir.⁵

Yani, “Milliyetçilik hem ilerici hem de geriletici bir nitelik taşır: Bir yandan milli bağımsızlık ya da milli büyüklüğün gelecek perspektifine yönelip gelecekte birlikte hayata azim ve kararlılığını aşılarken, diğer yandan geçmiş milli başarılar kutlanır ve geçmişte kabul edilen kimlikler pekiştirilir.”⁶ Milliyetçi bir toplumda

¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 161.

² Vincent, s. 381.

³ Recep Boztemur, “Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi,” *Doğu-Batı: Milliyetçilik I*, Sayı 38, Ankara 2006, s. 166.

⁴ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 164.

⁵ Emre Arslan, “Milliyetçilik,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla AYTEKİN) 3. Basım, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 400.

⁶ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 174.

egemen gücün yukarıda sayılan değerleri manipüle etme açısından gayretli bir politika yürütür.

İktidar bunu çoğu zaman milliyetçi kavramlarıyla da kullanabilir. Bu kavramlar “yurtseverlik (patriotism), etnisite ve ırkçılıktır.”¹ Bu kavramlar milliyetçilikle birebir ilişkilendirilmese de milliyetçi ideolojinin çok sık başvurduğu kavramlardır. Bunlar aşırılığa kaçınca Faşizme dönüşebilir. Özellikle Kapitalizmin hâkim olduğu modern dünyada bu aşırı milliyetçiliğin örnekleri bir hayli çoktur. Nazi Almanyası ve İtalya Musollini’si bunun somut örnekleridir.

Milliyetçi düşünceyi, Marxist düşünce de ele almış eleştirilerde bulunmuştur. Bu özellikle kapitalist üretim tarzı üzerinden yapılmaktadır.

Kapitalist üretim düzeninin ve kapitalist üretim ilişkilerinin doğurduğu devletin sistematik bir incelemesini sunan Marksist düşünce, milliyetçiliğin piyasa ekonomisinin yaratılması ve burjuvazinin sürekliliği için sistemin kendisi tarafından üretilmiş ve maddi temelleri kapitalist düzen tarafından belirlenmiş bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır.²

Marxizmin milliyetçi ideolojiden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Genel anlamda burjuva sınıfının tahakküm araçlarından biri olarak görülen milliyetçilik, Marx ve Engels’e göre, “işçi sınıfının tarihsel çıkarlarına hizmet etmede araçsal ve geçici bir rol oynayabilir; milliyetçi ilgilerin hiçbir sürekli ya da derin önemi yoktu; onlar çürüyüp kaybolacak fenomenlerdi.”³ Günümüzde ise milliyetçilik burjuva sınıfına hizmet etmekle beraber diğer sınıflarda da örnekleri yaşanmaktadır. Milliyetçilik, işçi sınıfının aksine gittikçe büyüyen bir hal almaktadır.

Milliyetçilik, ulusal dayanışmanın yaratılması ve sürdürülmesi için milleti oluşturan unsurlar ile devlet kurma süreçleri arasında nesnel bir ilişki kurmaya gayret etmektedir. Ulusal dayanışma, genellikle dinsel ya da dilsel bütünlüğe dayandırılır, var olan ya da geçmişteki devlet toprakları üzerinde yer alan topluluk üyeleriyle birlikte sahip olunan ortaklıklar ve siyasal coğrafyadaki ‘doğal’ bölünmelerin ayırdığı ötekilerle olan farklılıklarla beslenir.⁴

Bu farklılıklarla beraber gelişmiş kapitalist devletlerin, hem *yeni pazar alanları* hem de kapitalizmin yarattığı rekabetçi ortamda sıkı sıkıya yarışmak için kendi halklarını inandırma adına milliyetçiliği araçsallaştırmışlardır. Milliyetçiliğin etkili fonksiyonu sayesinde bunu çoğu zaman başaran ulus-devletler, bu bakımdan Komünizmin milliyetçiliğe verdiği önemden daha fazla önem vererek özellikle 20.

¹ Vincent, s. 383.

² Boztemur, , s. 161.

³ Vincent, s. 393.

⁴ Boztemur, , s. 167.

yüzyılda bunun meyvesini toplamışlardır. Bu da bize, “enternasyonalist politikaların, dönem dönem faşizm biçimine evrilen nasyonalizmleri engellemeye yetmediğini gösteriyor.”¹

Toplumda farklılıklara bakılmaksızın tekçi bir anlayış olarak görülen Milliyetçilik, ulus-devlet anlayışıyla gerek kültürel, gerekse ekonomik açıdan (liberalizm ve muhafazakârlıkla beraber) kopmaz bağlarla bağlıdır. Milliyetçi anlayışta toplumsal normlar bir *millilik* çerçevesinde tezahür ederken mevcut iktidar milli değerleri sembolik kaynak olarak kullanmaktan kaçınmaz. Genel anlamda sağ düşünce ile paralel (sol için de paralellik vardır) olan milliyetçilik, değerlerin korunması adına otoriter bir düzenden yanadır. İktidar bu düzenin temel yürütücüsü olmakla beraber millet, rızasıyla ya da romantik bir reaksiyonla iktidara duygusal bağlılık içindedir. Hatta millet, iktidardan millilikten yana taviz verilmemesini istemektedir.

2.5.FAŞİZM

Genel anlamda değinilecek son iki ideolojiden biri (diğeri faşizmden sonra değineceğim komünizmdir) olan Faşizm, genel değerleriyle sağa -daha doğrusu aşırı sağ ile özdeşleşmiş- yakın bir ideolojidir. Faşizm teriminin kökü, “Roma İmparatorluğu döneminde yerel yargıçların otoritesini simgeleyen bir deste çubuğun arasında öne çıkan balta amblemi için kullanılan ‘fasces’ kelimesinden türemiştir.”² Gelişimi oldukça ilginç olan faşizm terimi, öncelikle sol ile özdeşleşen siyasi düşünce olan “devrimci sosyalistler”³ tarafından kullanılmıştır. Bununla beraber faşizmin ideolojik kullanımı 20. yüzyılın ilk yarısında olmakla beraber, toplumsal uygulanması ve iktidardaki yükselişe de yine bu dönemde geçilmiştir. Bunun dışında faşizmin ortaya çıkışını hazırlayan zemini üç nedene bağlayabiliriz: “Sosyoekonomik krizler, egemen sınıfların politikaları ve solun bu politikalar karşısında tutumu.”⁴ Bu nedenlerin yanına pozitvizmin yarattığı hayal kırıklığının ya da yetersizliğin sonucu da eklenebilir. Pozitivizm fiziksel maddeciliği ve gözleme dayanan gerçeklik anlayışı, 20. yüzyılda milyonlarca insanın ölümüne engel olamadığından faşizmin yükselişine neden olduğu belirtilebilir. “Faşizmi, tutucu ideolojinin çağdaş kalıplar içindeki bir uzantısı sayabiliriz. Çıkış noktasında eşitliksizci, özgürlük karşıtı, seçkinci, maddeci değil

¹ Arslan, s. 407.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 213.

³ a.g.s.

⁴ Mehmet Okyayuz, “Faşizm,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 409.

Ülkücü, akıl değil duygular üzerine kuruludur.”¹ Bu lkc ve duygusal yaklaşım ortaya daha sonra eşitlik ve özgürlük karşıtı vs. gibi durumların çıkmasına neden olabilir ki yüksek ihtimalle öyle de olmuştur.

Faşızmin ortaya çıkışını daha somut bir şekilde şöyle ifade edilebilir;

Faşızım, İkinci Dünya Savaşı öncesinde bu ad altında Mussolini İtalyanın’da somutlaştı. Hitler Almanyasının’da ise Nazizm adını aldı. İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde, Franco ve Salazar yönetiminde uzun ömürlü faşist eğilimli rejimler görüldü. şili’deki Pinochet yönetimi ve benzerleri de aynı sınıflandırmada yer alabilir. Marksizmin tersine, Faşızım, bilimsel verilerden hareket eden, tutarlı ve kapsamlı bir inanç sistemi oluşturmaz. Çünkü daha çıkış noktasında, kendisine esin kaynağı olmuş düşünürlerden başlayarak, insan aklının gücünü yadsır. Dış dünyanın ve özellikle de insan tarihinin anlaşılmaz olduğunu savunur.²

Bilimsel düşüncelere akli metodlara karşı oluşturulan bu tepki kendisini topluma karşı salt otorite pratiğinde konumlandırır. Çünkü Machiavelli’nin de 1533 yılında basılan eseri *Prens*’te belirttiği gibi, yönetici kişi toplumsal düzeni sağlamak adına gerekirse her şey yapabilmekten kaçınmamalıdır. Bu, yönetici kişinin katı otoriterliğine kadar da sürdürülebilir. Çünkü Faşızımın otoriteye bakışı, “otoriteyi, sıradışı (eğer eğsiz değilse) yetenekli bir birey tarafından sahip olunan kişisel liderliğin veya karizmanın alameti olarak kabul ederler. Böyle karizmatik bir otorite, mutlak ve sorgulanamazdır - veya öyle olmalıdır- ve dolaylı olarak ya da açıkça totaliter karakterdir.”³ Radikal bir sağ ideoloji olarak faşızım, bu yönetici liderin karizmatiği çerçevesinde sınırları olmayan bir hakimiyet anlayışına sahiptir. Yani “Max Weber’in tanımıyla bölgesel resmi otorite belirlenen kanun ve yasa çerçevesinde otoritesini sağlarken karizmatik otorite sınırsızdır. Lider eğsiz yeteneklere sahip olarak görüldüğünden otoritesi sorgulanamazdı.”⁴ Bu sorgulanamayan otoritenin sonuçları faşızımın devlet ve topluma karşı tutumunda da gördüğümüz gibi ağır olmuştur.

Faşızımın devlet sorunsalı aslında milliyetçilik anlayışının aşırılığına kadar götürebilir. Çünkü faşızım her şeyden önce *toplum destekli* bir ideoloji anlayışıdır. Milliyetçiliğin toplum tarafından şiddete dönüşmesi ve dayatılması, bunun yanında devletin bunu bir amaç olarak kullanması faşızıme yol açmaktadır. Karşılıklı bir görev dağılımı olmaktadır. “Devlete ilişkin faşist görüşlerin ortak bir negatif arka bahçesi

¹ Kışlalı, s. 128.

² a.g.s.

³ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 220.

⁴ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 219.

vardı. Bu görüşler liberal demokratik devleti ve özellikle çok-partili sistem anlayışını küçümserler.”¹ Faşizm, devlete ayrıcalıklı bir önem atfeder. Devletin varlığı, devamlılığı ve güçlü olması için yapılacak olanlar salt devlet için olmalıdır. Faşizmin bu anlayışa yönelmesi iki şekilde olmuştur;

Birincisi, faşist ideolojinin merkezinde yer alan aşırı kolektivist anlayışın, sadık ve tamamen itaatkâr, faşist bir adamın yaratılması amacının ‘özel’ ve ‘kamusal’ varoluş arasındaki ayrımın yok etmesidir. Kolektif yapının, devletin ve milletin çıkarı bireylerin çıkarının önüne geçerek kolektif egoizm bireyse egoizmi tüketir. İkincisi, faşist lider ilkesi lidere sınırsız otorite sağladığından, devlet ve sivil toplum arasındaki ayrımı öngören liberal düşünceyi çığnemektedir. Lider ve halkı arasındaki ortası bulunmayan ilişki, kitlelerin politize edilmesi anlamına gelen vatandaşların aktif katılımını şartsız itaatini gerektirir.²

İtaatkar olmayacaksa bireyi apolitize edilmiş bir profile sokmak için devlet, iktidar mekanizmasını devreye sokar.

Ulus ve devlet kavramı faşizmin ana temalarından olduğunu şu alıntıyla belirtilebilir;

Liberalizm ve sosyalizmde ana hedef bireyin mutluluğu iken, faşizmde önemli olan devlet ya da ulustur. Birey, devleti ya da ulusu için feda edilebilir. Birey amaç değil bir araçtır. Devlet her şeyin üstündedir ve her şeye karışır. Hiçbir şey devletin dışında ya da karşısında olamaz. Birey bir hücre olarak ailenin, grubun, toplumun bir parçasıdır.³

Bununla beraber faşizmin ırkçı tutumu kendini toplumun tezahürü olduğunu gösterir. Faşizm ideolojisine göre;

İnsanlar eşit yaratılmadıklarına ve aralarında büyük farklar bulunduğu göre, tartışmaya ve demokrasiye yer yoktur. Büyüğe ve en üste de ‘şef’e boyun eğme esastır. İnsanlar eşit yaratılmadıkları gibi, ırklar da eşit yaratılmamışlardır. Üstün ırkların aşağı ırkları yönetmeleri, onların ve tüm insanlığın yararınaadır. Üstün öndere boyun eğmeyen bireye, üstün ırka boyun eğmeyen aşağı ırka karşı şiddet kullanılması doğaldır. Barışçılık korkaklıktır ve insanların ve ulusların içindeki yaratıcı ateşi söndürür. İtalya’da genç faşistlere şu ilke aşılanmıştır: Bir ömür boyu koyun gibi yaşamaktansa, bir gün aslan gibi yaşamak daha iyidir.⁴

Faşizm konusunda Frankfurt Okulu’nun da düşünceleri vardır. Özellikle kapitalizmle olan ilişkisini genel olarak katı bir şekilde eleştirel yaklaşmaktadır. Örneğin Horkheimer, “faşizmin burjuva sınıfına karşı olmadığını, ancak belirli tarihsel

¹ Vincent, s. 254.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 223.

³ Kışlalı, s. 131.

⁴ a.g.e. s. 132.

koşullar altında burjuva toplumunun uygun bir biçimi”¹ olduğunu belirtir. Öte yandan Horkheimer, kapitalizme karşı insanların tavrı nasılsa faşizme karşı da öyle olması gerektiğini belirtmiştir. Kapitalizmin ve faşizmin ortak uzlaşmaların sebebinin proletarya korkusundan olduğunu vurgulayan Horkheimer, ekonomik korkunun da eklenmesiyle daha da derinleştiğini söylemiştir. Frankfurt Okulu’nun diğer önemli temsilcisi Pollock, “özellikle faşizm görüngüsünü, genel olarak, tekelleri kapitalizm görüngüsü ve tekelleri devlet kapitalizmi ile birlikte ele almıştır.”² Pollock, Horkheimer gibi faşizmin kapitalist temelini ortaya koyma gibi bir amaç edinmemiştir. Amacı faşizmi suçlamanın yanında bir de önemli bir şekilde çözümlemek gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda bazı üyelerden eleştiri almakla beraber Marcuse gibi üyelerden de destek almıştır. Frankfurt Okulu bu görüşleriyle kapitalizme ve uzantısı olarak gördükleri faşizme karşı tavrı içindedirler.

Faşizm düşüncesinin belki de en ilginç olanı sol ile bazı durumlarda ve uygulamalarda çakışmasıdır. Özellikle de “İtalya’da ilk faşistler, kendilerini aynı zamanda ‘ulusal sendikacılar’ olarak anlamlandırmışlardı.”³ Mussolini ve Hitlerin kendi düşüncelerini sosyalizmin bir türü olarak ifade etmeleri de buna örnektir. Bunun yanında daha sonra da değinileceği gibi Rusya’da iktidarı ele geçiren Sosyalistlerin iktidar egosuna kapılarak ve devleti kendi içinde eritme ya da yok etme yerine bu egonun sınırsızlığını seçmesi, faşizme giden bir sol-sosyalist düşünceye sebep olmuştur. Kuşkusuz bu kast edilen şey, Stalin dönemi Rusya ile kısmen de Çin’deki Mao dönemidir. 20. yüzyılın egemen olduğu bu faşist uygulamaların hem komünizm hem de faşizm içinde geçerli olmasıdır. Aradaki fark, faşizm, teori anlamında bunu kabul ederken komünizmde teorik anlamda böyle bir şeyin olmamasıdır. Şimdi geniş anlamda aşırı-sol olarak tanımlanan komünizme geçilecektir.

2.6.MARXİZM/KOMÜNİZM

Komünizm ile paralel düzlemde görülen ve bu doğrultuda lanse edilen Marxizmi aynı başlık altında ele alınacaktır. Sosyalizmden sonraki toplumsal evrim ya da aşırı sol ile adı özdeşleşen komünizm, eski çağlarda ilkel komünal toplum modeli olmasına

¹ Max Horkheimer’den akt. Phil Slater, *Frankfurt Okulu*, (Çev. Ahmet Özden), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1988, s. 49.

²Friedrich Pollock’tan akt. *a.g.e.* s. 50.

³ Vincetn, s. 222.

rağmen ideolojik anlamını Marx'la beraber kazanmış ve Marx'tan sonra Marxizm ile beraber aynı açıta altında anlatılmaya çalışılmıştır. Yani Marxizm;

19. Yüzyılda ortaya çıkan bir düşünce sistemi, bir öğretilerdir. Bir düşünce sistemi olarak Marksizmin en önemli özelliği, bilimden felsefeye, tarihten ekonomi politığe kadar çeşitli disiplinlerde o döneme kadar sağlanan birikimi bir potada özgün biçimde buluşturmasıdır. Karl Marx'ın tüm çabasının insanlığın tarihine, güncel durumuna ve olası geleceğine bütünlüklü bir açıklama getirmeye yönelik olduğu söylenebilir.¹

Komünizmin bir topluma uyarlanması için Marx ve Engels'e göre üç tane olgunun ortadan kaldırılması gerekir. Bunlar aile, özel mülkiyet ve dindir. Marx ve Engels'e göre tüm tarihsel devrimler mülkiyetin el değiştirmesiyle olmuştur. Bundan sonra olacak toplumsal devrimde "Komünizm'in ayırdedici özelliği, genel olarak mülkiyetin ortadan kaldırması değil, burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıdır."² Özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasına yönelik aldıkları eleştiriye Marx ve Engels, "biz komünistler, her türlü kişisel özgürlüğün, faaliyetin ve bağımsızlığın temeli olduğu ileri sürülen mülkiyeti, bir insanın kendi emeğinin meyvesi olarak kişisel mülk edinme hakkını ortadan kaldırmak ile kınanmışızdır. Bizim kastettiğimiz şey özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır"³ diye belirterek şöyle devam etmişlerdir. Eğer kınandığımız şey;

Zor kazanılmış, kendi alın teriyle elde edinilmiş, bizzat hak edilmiş mülkiyet! Küçük zanaatçının ve küçük köylünün mülkiyetinden, burjuva biçiminden önceki bir mülkiyet biçiminden mi söz ediyorsunuz? Onu ortadan kaldırmaya gerek yoktur; sanayinin gelişmesi onu zaten büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır ve günden güne de ortadan kaldırmaktadır.⁴

Yani Marx ve Engels, azınlık bir sınıf olan burjuvanın elinde bulundurduğu özel mülkiyetin, nüfusun onda dokuzu için zaten kaldırıldığını belirtmektedirler.

Burjuva iktidarının ortaya çıkardığı aile yapısını da eleştiren Marx ve Engels, komünizmde bu aile yapısını da ortadan kaldıracığı gibi kadına yüklenen anlamın da dönüşeceğini ve değişeceğini belirtmişlerdir. Çocuk üzerinde aile eğitimi yerine salt toplumsal eğitimi savunan Marx ve Engels, burjuva sınıfının toplumsal eğitimini eleştirerek şöyle bir tepkide bulunmuşlardır;

Ya sizin eğitiminiz! O da toplumsal değil mi, o da eğitim yaptığınız toplumsal koşullarla, toplumun doğrudan ya da dolaylı müdahalesiyle, okullar vb. aracılığıyla belirlenmiyor mu?

¹ Metin Çulhaoğlu, "Marxizm," (Haz. Gökhan Atılgan ve E. Atilla AYTEKİN) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 329.

² Marx ve Engels, s. 58.

³ a.g.s.

⁴ a.g.s.

Eğitime toplumun müdahalesini komünistler icat etmedi; onların yapmaya çalıştığı, yalnızca bu müdahalenin niteliğini değiştirmek ve eğitimi egemen sınıfın etkisinden kurtarmaktı. Aile ve eğitim üzerine, ocuk ve ana-baba arasındaki kutsal ilişki üzerine burjuva safsataları, modern sanayini etkisiyle, proleter arasındaki aile bağları parçalandıkça, ve onların çocukları basit ticaret nesnelere ve basit iş aletleri durumuna geldikçe, daha çok tiksindirici olmaktadır.¹

Marx ve Engels, burjuva sınıfının yarattığı aile yeleri içindeki kopukluğa romantik bir yaklaşım içindedirler. Bu bağları gclendirmek yerine komünizmde tahayyül ettikleri aile olgusu; erkeğe ve kadına cinsel ilişki hazını alıp daha sonra doğacak çocuğu komünal yaşam biçimlerini oğretmek adına ilgili (varsa) kurum ya da başka bir yere verilmesi şeklinde olmuştur.

Son olarak komünizmin dine bakışı ele alınacaktır. Bu konu en az diğer iki olgu kadar önemlidir. Ve bu sayılan olgular bir paragrafta sığmayacak kadar geniş olgulardır. Din de bunların başında gelmektedir. Çünkü Marx'ın dine yüklediği anlam çok çeşitli çevrelerce ele alınmış ve farklı görüşler ortaya atılmıştır. Marx ve Engels'e göre, din egemen gücün önemli bir aracıdır.

Din zgrlğu ve vicdan zgrlğu düşünleri, yalnızca serbest rekabetin bilgi alanındaki egemenliğini anlatır. Denecektir ki, 'dinsel, ahlaki, felsefi ve hukuksal düşünürler tarihsel gelişmenin akışı boyunca kuşkusuz değişmişlerdir. Ama din, ahlak, felsefe, politika bilimi ve hukuk bu değişmede değişmez olarak kalmışlardır.²

Bunlar, Marxist düşünür Althusser'in deyimiyle devletin ideolojik aygıtları olarak hep istismar edilmiştir. Marx'ın dine yüklediği anlam baştan belirtmek gerekirse çok yoğun ve bilimsel olmuştur. Ona göre, din halkların afyonu olmakla beraber en büyük ahlaki araçtır. Bununla beraber Marx'a göre, "insan dini inşa eder, din insan inşa etmez. Din bu dünyanın genel teorisidir. Sert koşullardan dolayı sığınılacak bir limandır."³

Genel anlamda komünizm aşırı sol ile zdeşleşe de sadece sol açıdan baktığımızda bariz farklılıklar gözlemlenmektedir. Sol, aile formasyonuna sıcak bakan bir düşünceyi tezahür eder. Ama muhafazakâr ideolojideki gibi değil, daha özgürlükçü bir çerçevede olmasını tahayyül eder. Ailenin oluşumu, devletin ideolojik aygıtı ile bir tahakküm amacından ziyade romantik bir bağ ile ortak değerler şeklinde olmalıdır. Özel mülkiyet konusunda komünizm ile sol yakın ilişki içinde olsa da tamamıyla kaldırmaktan ziyade sol, eşitlik paralelinde belirginleşir. Din konusunda ise sol, tüm

¹ a.g.e. s. 62.

² a.g.e. s. 64.

³ Marx'tan akt. Sinan zbek, *Karl Marx* (Karl Marx Konferansı), Erciyes Üniversitesi, Kayseri 18 Aralık 2014.

inançlara eşit yaklaşan bir yönetim biçiminin oluşumundan yanayken, komünizm yönetimin varlığına karşı olmakla beraber dinin, bu yönetim tarafından toplumsal pratiğine de karşıdır.

Bununla beraber komünizm ve faşizm iki ayrı düşüncenin uç noktalarını oluşturdukları için çoğu zaman birbirlerine benzetilirler. Özellikle “hoşgörüyü, çoğulculuğu ve açık toplumu reddetmeleri sebebiyle bazen totaliteryanizmin¹ sağ ve sol kanat biçimleri olarak kabul edilmiştir.”² İki ideoloji de aşırılıklarıyla ön plana çıkmış, faşizm sağın, komünizm ise solun uç kanadı şeklinde algılanmıştır.

3. DİĞER BAZI ÖNEMLİ İDEOLOJİLER

Yukarıda çalışma için önemli görülen ideolojilere değindikten sonra bu başlık altında bu ideolojilerin içinde de değinilebilecek ama zaman zaman farklılaşan alt ideolojilere sağ-sol çerçevesinde kısaca değinilecektir. Bunlar: Ekolojik Düşünce, Yeni Sağ, Anarşizm, Sosyal Demokrasi ve Feminizm şeklinde belirtilebilir.

Ekolojik düşünce -bir diğer adı ile çevreci anlayış- kendini ne sağ ne de sol olarak niteleyen çevreci ideoloji genel olarak pratikte sol ile özdeşleşmiş ve günümüzde farklılıklar olsa da kısmen sosyalizm ideoloji adı altında ele alınabilecek bir ideolojidir. Bu şöyle de açıklanabilir; “modern yeşil siyaset genelde sol kanat olarak görülen neden ve ilgi alanları -adem-i merkezîyetçilik ve doğrudan eyleme inanma ve hiyerarşi ve materyalizme karşı muhalefet gibi- ilişkilendirilmesine rağmen siyasi ekolojinin ilk manifestosunda sağ kanat olarak görülüyordu.”³ İlk olarak “19. Yüzyılın sonarında doğru kullanılmış, ‘yeşil,’ çevre konuları ve projelerine sempatanlık göstermek amacıyla 1950’lerden beri kullanılmış ve 1970’lerin son yıllarından itibaren ilkin Alman Yeşiller (Die Grünen) olmak üzere, gittikçe daha fazla parti tarafından benimsenmiştir.”⁴ Bu yeşiller, genel hatlarıyla kapitalizme ve onun yarattığı doğa tahribatına karşı çıkmışlardır. Lakin kapitalizmi aşmanın veya dönüştürmenin bir çaresini bulamamışlardır. Bu da ekolojik sonuçlar üretmiştir. “eşitsizlikler üreten ve eşitsizlikler sayesinde sürdürülen kapitalizmde, ekolojik sorunlar, kuşak içi ve kuşaklar

¹ Totaliteryanizmin yaygın ideolojik manipülasyonu, açık terör ve vahşilik üzerine kurulu geniş kapsamlı bir politik kurallar bütünüdür. Toplumsal ve bireysel varlığın üzerinde “tüm (bir) iktidarı” hedeflemesiyle otokrasi, otoriteryanizm ve geleneksel diktatörlükten ayrılır. Bu yüzden totaliteryanizmin, özel hayatın ve sivil toplumun ilgası anlamına gelir. (Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 223).

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 223.

³ a.g.e. s. 273

⁴ a.g.e. s. 259.

arası ekolojik eşitsizlikler ve adaletsizlikler; sınıfsal ya da toplumsal eşitsizlik örüntüleri dikkate alınmadan ne kavranabilir ne de çözüme kavuşabilir.”¹ Bunları yapamayan Ekolojik düşünce, “henüz oluşma sürecinde olduğunu belirtebilir.”²

Kapitalizmin büyük omurgalarından biri olan sanayileşme, onun kirlettiği ve tahrip etmekten hiç kaçınmadığı doğayı koruma adına çevrecilerin tepki gösterdiği önemli unsurlardır. Kapitalizmin yarattığı şahsi bencillik paralelinde doğaya güçleri yetene kadar müdahalesi ve bunları ekonomik çıkarları için yapması, çevreciler tarafından şiddetle eleştirilmiş ve buna karşı çıkmıştır. Bunun için alternatif bir felsefe geliştirmeye çalışan ekolojistler, çareyi post-materyalizmde bulmuştur. Kendini gerçekleştirme de bu yönetime giren çevrecilerin ele aldığı konular itibariyle yukarıda bahsedilen kapitalizm benciliğini ve bunun yarattığı maddi hırsı reddederek, “kişisel tatmini doğa ile dengeyle birbirine bağlayan alternatif bir felsefe”³ olarak post-materyalizmi seçmişlerdir.

Post-Materyalizm, maddi yetersizlik şartlarının egoist ve açgözlü tutumlar doğururken yaygın refah şartlarının post-materyal veya ‘hayat kalitesi’ meselelerine karşı bireylerin daha fazla ilgili olmasını sağladığını ileri sürer. Bunlar tipik olarak ahlak, siyasi adalet ve kişisel tatminle ilgilidir ve de feminizm, dünya barışı, ırkların uyumu, ekoloji ve hayvan haklarını içerir. Bu anlamda ekolojik düşünce, 20. Yüzyıl’ın ikinci yarısında ortaya çıkan, geleneksel toplumun hiyerarşik, materyalist ve ataerkil değerlerini reddeden yeni bir sol gündem ile ilgili ‘yeni’ sosyal hareketlerden biri olarak görülebilir.⁴

Ekolojik düşünceden sonra değinilecek ideoloji Yeni Sağ olacaktır. Genel anlamda Muhafazakâr düşüncenin dönüşümü içinde ele alınabilecek bir düşünce olan Yeni sağ, adından da anlaşılabilirdiği gibi sağ düşüncesinin son şeklidir. Muhafazakârlığın pragmatist anlayışını neredeyse kusursuz biçimde profilinde barındıran Yeni sağ, sosyal demokrasiyle beraber liberalizmi hatta neo-liberalizmi de benimsediği görülmektedir. Yani kısacası, Yeni sağ, “üretim ilişkilerini yeniden düzenlemeyi hedefleyen neoliberal iktisat politikalarını uygulayacak devlet biçimini şekillendiren, bunu yaparken sivil toplum düzleminde toplumsal muhalefeti zayıflatıp rıza mekanizmaları da tesis etmeyi amaçlayan bir ideolojik projedir.”⁵ Bunun yanında bu kavramı ilk kez kullanan kişi Norman Barry’dir. Kendisi, 20. yüzyılın katı

¹ Aykut Çoban, “Çevrecilik,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 471.

² Vincent, s. 376.

³ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 271.

⁴ a.g.e. s. 272.

⁵ Aylin Topal, “Yeni Sağ,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 423.

sorunlarına çözüm olarak siyasetin merkezine yeni sağ ideolojisini yerleştirdiğini belirtmiştir.

Yeni sağ fikirleri, çeşitli tarihsel etkenlerin ürünüdür. Bu etkenlerden belki de en önemlisi, savaş sonrası dönemdeki ‘büyük patlama’nın, 1970’lerin başında yüksek enflasyon, artan işsizlik ve iktisatçıların ‘durgunluk’ dedikleri olguyla sona ermesidir. Son olarak, uluslararası etkenlerin de Yeni Sağ’ın ortaya çıkışında belirleyici olduğu söylenebilir.¹

Muhafazakârlığın devamlılığını ve toplum içinde rağbet gören bir ideoloji anlayışı olduğunu kavrayan egemen sınıfın bunun yanında kendi ekonomik çıkarıyla örtüşen liberalizmle kaynaştırarak oluşturdukları;

Yeni Sağ’ı, ideolojik ya da siyasi açıdan tam anlamıyla tutarlı görmek oldukça zordur. Neo-liberalizmin, güçlü bireycilik ve kendine güveni vurgulayan insan doğası anlayışında köklenmiş özgürlük, tercih, haklar ve rekabet gibi değerleri destekler. Neo-muhafazakârlık ise kırılğan, yanılabilir ve sosyal bağımlılığı olan bir insan doğası anlayışına dayalı, otorite, disiplin, saygı ve ödev gibi değerleri savunur. Siyasi olarak bu gerilim, neo-liberalizmin, neo-muhafazkarlığa ait en parlak umutlara karşı işleyecek baskı ve güçleri salıverme eğiliminde ortaya çıkar. Ayrıca, neo-liberaler özgürlüğü, esas itibarıyla iktisadi açıdan piyasadaki tercih özgürlüğü olarak anlamalarına rağmen; bireysel sorumluluk ilkesinin, ahlaklı olanlar gibi diğer meselelere uzanmasına mani olmak oldukça zordur. Son olarak da piyasalar, ulusal sınırları dikkate almadığından, tutarlı neo-liberalizm, anlamlı bir iktisadi, siyasal ve kültürel varlık olarak ulusu yıpratıcı küreselleşmeciler ve uluslararası anlayışı ön planda tutan bir takım ihtimalleri barındırır.²

Muhafazakârlık ve liberalizm gibi birbirlerine rakip iki ideolojinin kaynaşması sonucu olarak ortaya çıktığı söylenen yeni sağ, paradoks olan bu dayanak epistemolojik olarak önemli bir zayıflama yaşamamıştır. İçinde bariz çelişkiler barındırmasına rağmen, böyle zayıflama yaşamaması kuşkusuz toplumun hafızasına pragmatist anlayışı yerleştirmiştir.

Tabii yeni sağ’ın gerek dünya gerekse Türkiye siyasetindeki;

Bu başarısı tutarlı, bütünlüklü bir ideoloji olmasından değil, 1980 sonrası hâkim sınıfların çıkarlarını koruma amaçlı izlenecek politikalara ideolojik bir zemin sağlayacak unsurları bir araya getirmesinde yatar. Bu unsurlarda en güçlü olanı Margareth Thatcher’la özdeşleşen ‘başka alternatif yok’ vurgusudur.³

Alternatifsiz olarak görülen yeni sağ anlayışına karşı tepkileri bundan sonraki süreçte yükselecek gibi duruyor.

¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 103-104.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 111-112.

³ Topal, s. 434.

Yeni sağ ideoloji düşüncesinden sonra değinilecek ideoloji Anarşizm'dir. Anarşizm sosyalizmle örtüşen değerleri bakımından sol ile anılabilmekte ve sosyalizmden daha radikal olmasına rağmen sosyalizm başlığı altında ele alınabilecek bir ideolojidir. "Anarşizm kavramı lafzi anlamıyla, iki Grek kelimesinin, hükümet ve yönetim yokluğu anlamına gelen *an* ile *arkhē*'nin bir bileşimidir."¹ Bunun yanında "Anarşist düşüncelerin kökeni, bazen Taoist veya Budist düşüncelere dayandırılırken, bazen Antik Yunan'ın Siniklerine ya da İngiliz İç Savaşı'ndaki Kazıcılar'a dayandırılır."² Kuralsız bir toplum yapısı tahayyül eden anarşizm, kelime anlamıyla kargaşa/kaos kelimelerine karşılık gelmektedir. Kökü, diğer modern ideolojiler gibi Fransız İhtilali'ne denk gelmektedir. Avrupa'nın birçok ülkesinde 19. yüzyılda başlayan anarşist hareketler Marxizmle ortak hareket ederken I. Enternasyonal'de *devlet teorisine* karşı tutumlarından dolayı Marxizmle ayrışma yaşamıştır.

Marxizm'in devlet teorisine yüklediği anlamı devlet olmayan devlet olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bununla beraber devleti devrimin bir aracı olarak kullanılmasını amaçlayan Marxizme karşın, "Anarşistler kapitalizmden kurtulmak için toplumsal devrimde devletin bir araç olarak kullanılmayacağını söylüyor ve dolayısıyla başından itibaren, bütünüyle yıkılmasını öneriyorlardı."³ Devletin yıkılması gerektiğini Anarşist düşünür Bakunin, şu kuramıyla aktarmaya çalışmıştır;

Devletin bir toplumsal devrimde başından beri işlevsiz bir araç olduğunu ileri sürüyordu. Daha önemlisi, kim yönetirse yönetsin her türlü devlet aygıtının bürokrasiyi doğuracağı ve 'işçi sınıfı adına' iktidara gelip devleti yönetenlerin bizzat kendilerinin emekçileri ezen bürokratlar ve zorbalara haline geleceği noktasında ısrar ediyordu.⁴

Kuşkusuz SSCB Stalin deneyimi Bakunin'i haklı çıkarmaktadır. Stalin deneyimi iktidar egosuna kapılmış sözde Komünizm yönetim biçimiydi. Ancak Marxizm'in devlet teorisinin özünde devlete ayrı bir önem verilmediği gibi kısa süreli devletin devamlılığı ise devrimden sonra oluşacak olan karşı atak saldırılarını bastırmak için vardır. Bu bağlamda devlet teorisinde bu ufak farklılık Anarşizm ile Marxizm arasında bu anlamda pek fark olmadığını göstergesidir. Bunun yanında Marxizm gibi Anarşizm de doğal bir düzenden yanadır. Toplumsal yapı tezahürü neredeyse Marxizmle aynı düzlemde seyretmektedir.

¹ Vincent, s. 177.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 191.

³ Gün Zileli, "Anarşizm," (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 348.

⁴ a.g.e. s, 349.

Hobbes tarafından belirtilen insan doğası gereği kötüdür ve bir otoriter tarafından dizginlenmesi gerektiği tezine karşın Anarşistler insanın doğasında potansiyel bir iyiliğin olduğuna inanırlar.

Bu açıdan sosyal düzen kanun ve hukukun mekanizmalarıyla değil, doğal ve kendiliğinden ortaya çıkar. İnsan doğası hakkında tamamıyla iyimser düşünen siyaset düşünürlerinin anarşist iddiaları kabul etmelerinin temel sebebi budur. Örneğin kolektivist anarşistler insan kapasitesinin sosyal ve paylaşımcı yönünü vurgularken, bireysel anarşistler aydınlanmış insan aklının altını çizerler. Sanıldığı aksine, insan doğasına ilişkin olan kendiliğinden doğan uyum potansiyeli, doğanın kendisinin ve hatta evrenin doğal düzenden yana eğilimine olan inançla bağlantılıdır.¹

Anarşizmin amacı genel olarak *sosyal dayanışmacı bir toplum yapısı içinde kendilerini gerçekleştirmek* şeklindedir. Anarşistler, toplum üzerinde her türlü otoriter baskıyı reddeden ve doğal olanın gerekliliklerini yerini getirme gibi bir amaç güderler. Bunun yanında ayrımcılığın her türüsüne karşı olduklarından, toplumun önemli ayrımcı aygıtlarına da (Cinsiyetçi, etnik kimlik, din, vs.) karşıdır.

Anarşizmden sonra sosyalizmin içinde yer alabilecek bir siyasi düşünce olarak *Sosyal Demokrasi*'yi ele almakta yarar vardır. Liberalizm ve Sosyalizm gibi ideolojilerin temel kavramı olan ve farklı anlamlar içeren Sosyal Demokrasi;

Esas itibarıyla Ortodoks Marxizmle alakalıdır ve siyasi demokrasinin dar hedefi ile daha radikal kolektifleştirici, demokratikleştirici üretken zenginlik gayesi arasındaki ayrımı vurgulamak için tasarlandı. Geç 19. yüzyılda kurulmuş Marxist partiler, bu yüzden, çoğu kere kendilerini sosyal demokrat partiler olarak takdim ettiler; bunun en iyi örneği, 1875'te kurulan Alman Sosyal Demokrat Partisiydi.²

Bununla beraber Marxizm'den ayrılmış tanımlamaları da vardır. Bunlar;

Demokratik sol ya da sosyal demokrat ideoloji, Marxizm'den sonra tarihsel bir sentez olarak oluştu. Bir yandan, liberalizmin getirdiği siyasal demokrasinin kazanımlarını hiçbir zaman yadsımadı; öte yandan, emeğin savunuculuğunu ve toplum yararının özel çıkarların üzerinde olmasını gözetti. Böylece liberalizm ile sosyalizm sentezi bir ideoloji doğmuş oldu. Fransa'nın sosyalist başbakanı Michel Rocard'ın deyimi ile; 'Sosyal demokrasi, Marxizme kuramsal ve devrime siyasal bir ihanet, sınıfların işbirliği ve enternasyolizmden kopma' demektir. Bunları eleştirerek değil, kendisi de bir sosyal demokrat olarak beğeni ile söyleyen Rocard, bir anlamda sosyal demokrasinin Marxizm'den ayrıldığı noktaları da özetlemiş oluyor.³

¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 195.

² *a.g.e.* s. 146.

³ Kışlalı, s. 110.

Sosyalizmin temel ilkesi olan kapitalizmi aşma mevzusu sosyal demokraside de ilke olarak kabul edilmekle beraber zamanla bu ilkedden uzaklaştığını da söylemek yanlış olmaz. “sosyal demokrat düşünce nihai hedef olan sosyalizm düşüncesinden arınarak ufkunu halkın genelinin belirli bir refah düzeyinin altına düşmediği bir kapitalist sistemle sınırlamıştır.”¹ Bu sınırlama daha sonra kendi içinde birtakım krizlere neden olmuştur. Bu krizlere Keynezyen sosyal demokrasi adı verilen anlayışın Kapitalizmle uyum içinde olması ve bu bağlamda sosyalist düşünceden uzaklaşması neden olduğu söylenebilir.

Bira tarafta, zenginlik tek güvenilir yolu olarak piyasanın faydacı kabulü vardı. Piyasaya bu isteksiz yöneliş, sosyal demokratların piyasaya karşı geçerli sosyalist bir alternatifin olmamasını kabullendikleri anlamına geldi; bu da, sosyalist projenin kapitalizmin yerine geçmek için değil de onu reforma tabi tutmak için yeniden doğduğu anlamına gelir.²

Bununla beraber, sosyal demokrasi 20. Yüzyılın sonlarına doğru sağ ya da sol olarak ayrışması tartışılmaya başlandı.

Kapitalizm ve sosyalizme alternatif olarak gündeme gelen ‘Üçüncü Yol’, sosyal demokrasi içinde kavramsallaştırılmıştır. Bunu 20. yüzyılın sonunda dünya siyasetinde önemli parti liderlerinin üçün yol’a yüklediği anlamı Giddens şöyle açıklıyor;

Bill Clinton ve Tony Blair tarafından ‘üçüncü yol’ kavramına dair yakın zamanda yapılan değerlendirme, farklı ülkelerdeki eski sol eleştirmenlerden olduğu kadar Kıta Avrupası’ndaki sosyal demokratlardan da büyük bir kabul gördü. Eleştirmenler büründüğü yeni kisvesi altındaki üçüncü yolu sürekli başka kisveler altında sunulan yeni liberalizm olarak algılamaktadırlar. Eleştirmenler, Birleşik Devletlerini göz önüne aldıklarında son derece dinamik bir ekonomiyle karşılaşmakla beraber, gelişmiş bir ülkede var olan eşitsizliklerin had safhaya vardığına da tanık olmaktadır. Clinton, yeni liberal muhafazakârların bazı yaklaşımlarını çağrıştırdığı anlaşılan ‘bildik şekliyle sosyal devlet uygulamalarına son vereceğine’ dair söz verdi. Eleştirmenler, iktidara ele geçiren Tony Blair’in ve İşçi Partisi’nin Margaret Thatcher’in ekonomik politikalarını devam ettirdiklerini ileri sürmektedirler.³

Aynı ekonomik politikaların devam etmesi yukarıda sosyal demokrasi için belirtilen liberalizm ve sosyalizm ile bağlantılı bir düşünce olduğunun göstergesidir.

Son olarak Feminizm ideolojisini ele alınacaktır. Sosyalizm ve Liberalizmin sol söylemiyle örtüşmekle beraber (ki buradaki tartışma sosyalist, radikal ve liberal feministler etrafında gerçekleştirilecektir) radikal feministler, bu siyasi ideolojilerin

¹ Cenk Saraçoğlu, “Sosyal Demokrasi,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 366.

² Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 152.

³ Giddens, s. 35-36.

vizyonlarının ötesinde bir düşünceye sahiptir. 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişen Feminizm, “basit anlamıyla kadınların maruz kaldığı baskının incelenmesine, bir duygu paylaşımına ve kadınların her alanda desteklenmesine işaret eder.”¹ Yani, Feminizmin en temel tanımını kadının, erkek ile olan biyolojik farklılığı toplumsal düzeyde minimum seviyeye indirmek için yürüttüğü mücadele olarak yapılabilir. Toplumsal cinsiyet açısından feminizmin arzuladığı bu haklı eşitlik mücadelesi, son yıllarda yoğun tartışmaların odak noktalarından biri olmuştur.

Ataerkil aile yapısına karşı çıkan birçok feministin aksine liberal feministler, “yalnızca kamusal alanın kadın ve erkek arasındaki eşit yarışa açılması üzerinde durmaktadır.”² Liberallerin savunduğu bireycilik ilkesine dayanan liberal feministler, bunun paralelinde kadına karşı yapılacak ayrımcılığa kesinlikle karşı çıkmışlardır. Aynı zamanda liberal feministlerin temel amacı, “kadınları tam demokratik yurttaşlık hakları çerçevesine yerleştirmektir. Liberal feministler kadınlar için hukuki, politik, sosyal ve ekonomik haklarının kazanılacağı bir gelecek tahayyül eder.”³

Bunun yanında sosyalist feministler, burjuva sınıfının yarattığı kadın imajını eleştirerek kadınıla erkeğin ortak eşit toplumsal payda da bir yaşam tarzı olması gerektiğini vurgularlar. Marx ve Engels, burjuvazinin kadına yüklediği anlamı şöyle eleştirmektedir;

Burjuva, karısını salt bir üretim aracı olarak görür. Üretim araçlarının ortaklaşa kullanılacağını duymuştur ya, doğal olarak bundan, aynı biçimde, kadınların da ortaklaşağı tabi tutulacağından başka bir sonuca varmaz. Söz konusu olan şeyin, kadınların basit birer üretim aracı olmaları durumuna son vermek olduğu aklından geçmez. Zaten, kendilerinin komünistler tarafından açıkça ve resmen yerleştirileceğini ileri sürdükleri kadında ortaklaşağı burjuvalarımızda uyandırdığı o yüksek ahlaki öfkeden daha gülünç bir şey olamaz. Komünistlerin kadında ortaklaşağı getirmelerine gerek yoktur; bu, ezelden beri zaten var.⁴

Doğal olanı toplumda uygulanması gerektiğini savunan son sözleriyle Marx ve Engels;

Kadının toplum içindeki konumunun, kapitalizmin gelişmesiyle ve özel mülkiyetin kurumsallaşmasıyla temelden değiştiğini ileri sürmüşlerdir. Kapitalizm öncesi toplumlarda aile hayatı komün biçimindeydi ve ‘anne hakkı’ –mülkiyet ve sosyal konumun anne

¹ Vincent, s. 271.

² Yasemin Özgün, “Feminizm,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 389.

³ Vincent, s. 322.

⁴ Marx ve Engels, s. 62-63.

tarafından miras alınması- yaygın bir biçimde görülüyordu. Ancak erkeğin özel mülkiyet sahibi olmasına dayanan kapitalizm, ‘anne hakkını’ ortadan kaldırmıştı ve Engels’in ifade ettiği şekilde ‘dünyada kadın cinsiyetinin tarihi yenilgisini’ beraberinde getirmiştir.¹

Son olarak radikal feminist kuramın ortaya çıkışı ve gelişim sürecine değinmek yerinde olacaktır;

Radikal feminist kuram, 1960’ların sonlarında ve 1970’lerin başlarında, bir grup eski ‘eylemci kadın’ tarafından, esas olarak New York ve Boston’da geliştirildi. ‘Eylemci kadınlar’, 1960’larda medeni haklar ve savaş karşıtı kampanyalar için politik etkinliklere katılan kadınlardı. On dokuzuncu yüzyılın feministlerinin kendi üzerlerindeki baskının farkına erkek yoldaşlarından gördükleri davranışlar sayesinde vardıkları gibi, yirminci yüzyılın radikal feministleri de kendi bilinçlerine ‘yeni Sol’daki erkek radikallerin aşığılayıcı davranışlarına gösterdikleri tepkiyle eriştiler.²

Bununla beraber “eminizmin en radikal fikirlerinden biri ev ve aileyi içine alan ‘özel alan’ın kamusal araştırmanın konusu olması gerektiğidir. Siyaset genellikle hükümet kurumlarının, siyasi partilerin, baskı gruplarının ve kamusal tartışmanın ‘kamusal alan’ında yürütülen faaliyetler olarak anlaşılır. Aile yaşamı ve bireysel ilişkiler genel olarak ‘özel alan’ın bir parçası ve bundan dolayı da ‘siyasi-olmayan’ olarak kodlanır.³

Kadının annelik ve çocuk gelişimi gibi salt rollerle sınırlandırılması sosyalist feministlerin belirttiği gibi kapitalizmde işçilere dönüşmektedir. Bunun sonucunda feminist hareketin düşünceleri farklılık, eşitlik ya da erkek ile aynılaşma etrafında şekillenir. Bu düşünceler solun kadın için kendi bünyesinde barındırdığı düşüncelerdir. Özgürlükler konusunda feminist teorinin istediği toplumsal eşitliği -bunun paralelinde kendi içinde çeşitli görüşleri içinde barındırmasına rağmen- sol genel anlamda bu çelişiklere bakmaksızın kadının ev içi rollerine hapsolmasına karşıdır. Sol, kadının ekonomik hayatta da rol almasını ister ve bu doğrultuda kendi kişisel ihtiyaçlarının yanında topluma da katkı yapması gerektiğini savunur.

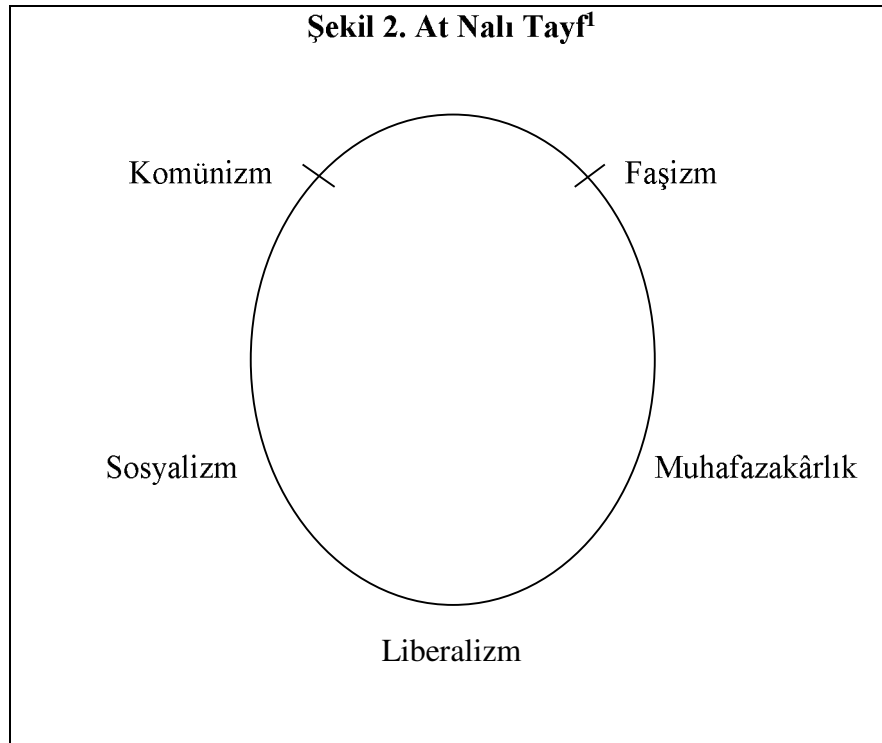
4. SAĞ-SOL AÇISINDAN KISACA İDEOLOJİ

Son olarak yukarıda ayrı ayrı ele alınan altı ideolojiyi sağ-sol açıdan kısaca değerlendirecektir. Bazı ideolojiler genel hatlarıyla sağ veya sola kayarken bazıları da ikisini de içinde barındırarak -Heywood’un belirttiği gibi- merkez konumuna gelebilmektedir. Merkez olarak tanımlayabileceğimiz ideoloji hemen hemen herkes tarafından kabul edilen *liberalizm*’dir. Aşağıdaki şekil 1’de gösterileceği gibi soldan

¹ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, s. 247-248.

² Josephine Donovan, *Feminist Teori* (Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Sayılan), Beşinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 267.

³ Özgün, s. 386.

Doğrusal tayfın zayıflığının nedeni, siyaseti tek boyuta indirgeme çabasıdır. Yalnızca bir ölçüte dayalı olarak siyasi görüşlerin sınıflandırılabilceğini öne sürer: insanların değışim ve karşısındaki tutumları, eşitlik görüşü veya iktisadi felsefeleri. Oysa siyasi ideolojiler gerçekte, ileri derecede karmaşık inanç, değer ve öğretiler toplamıdır. Bu yüzden her türlü tayf türü, aşırı basitleşmeye yönelik zorlamalardır. Buna rağmen, iki veya daha fazla boyut kapsayan, daha derinlikli siyasal tayflar oluşturulması yönünde birtakım çabalar vardır. Doğrusal tayf, uç noktalarda yer verdiği ideolojilerin, komünizmin ve faşizmin, benzerlikler sergiledikleri gerekçesiyle eleştirilir. Özellikle komünist ve faşist rejimler, bazılarının 'totaliter' olarak betimlediği, baskıcı ve otoriter niteliği ağır basan siyasal yönetim biçimleri oluşturmuşlardır. Sonuçta alternatif bir siyasal tayf, at nalı şeklinde olabilir. Bu tayf, sağ ve soldaki uç noktaların liberalizmin, sosyalizmin ve muhafazakârlığın 'demokratik' inançlarından ayrı olarak, birbirlerine yaklaşma eğiliminde olduklarını gösterir.²

At nalı tayfın, siyasi ideolojilerin toplumsal pratikte karşılığını bulmak pekte zor değildir. Komünizm ve faşizmin sağ ve sol için toplumsal pratikleri açısından uç noktada bulunması normaldir. Liberalizmin merkez konumda kalması da normaldir. Ama muhafazakârlığın karşısına sosyalizmin konulmaması gerektiği kanaatindeyim. Sosyalizm ve muhafazakarlık, sağ sol olarak ayrı düşüncelere sahip olsalar da komünizm ve faşizm gibi ayrı düşüncelerin aynı konumunda değillerdir.

¹ a.g.e. s. 33.

² a.g.e. s. 33-34.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAĞ ve SOL'UN TÜRKİYE SERÜVENİ

1. KISA BİR GİRİŞ

Türkiye siyasi tarihinde, sağ ve sol çatışması/tartışması kuşkusuz önemli bir yer edinmiştir. Gerek cumhuriyetten önce gerekse sonra bu çatışmaların ya da tartışmaların yaşandığı aşikârdır. Bu çatışmaların en yoğun yaşandığı zamanlar 1980 darbesi öncesi dönemleridir. Hatta 1980 darbesinin sebebi bu çatışmaların yoğunlaşması olarak gösterilmiştir.

Öncelikle Türkiye'de sağ ve solun¹ temel siyasi prensibi salt devlet algısıyla vuku bulmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde süreklilik arz eden bu durum, sağ ve sol dikotomisi için de geçerliliğini korumaktadır;

Devlet, Türkiye'de milliyetçilik aracılığıyla büsbütün fetişleştirilen ve şeyleştirilen bir olgudur. Sağın milliyetçi-muhafazakâr tezleri devleti en kutsal varlık olarak tanımlamıştır(...) Devlet Türkiye'deki sağ siyaset yelpazesinde yer alan bütün ideolojiler için bu özelliği taşımıştır(...) Devletin mutlaklaştırılması-fetişleştirilmesi sadece sağın değil Türkiye'de solun da sürdürdüğü bir siyasettir. Sol-devlet ilişkisi, çözümlenmesi gereken başlı başına bir sorunsaldır. Türkiye'deki durum bu genel kuramsal algılamadan dışındadır. Türkiye'de modern dönem sol (1950 sonrası) farklı kökenlerden de türemekle birlikte (örneğin Türkiye İşçi Partisi ve diğer Marksist kökenli sol hareketler), parlamenter düzeyde CHP'yle kitleselleşmiştir. CHP, Kemalizm partisidir. 1965 sonrasında kendisini tanımlamak için kullandığı yeni kavram olan 'Ortanın Solu' çok uzun bir süre Kemalizmin bir türü şeklinde ifade edilmiştir. Gerek CHP gerek diğer sol hareketler bu çerçevede içinde devleti öncelikli bir kavram-olgu şeklinde ele almıştır. Devlet bu siyasetlerde en üst düzeyde egemen ve etkin kavramdır.²

Şunu da belirtmekte yarar vardır: Türkiye'deki sağ ve solun batıdakinden farklı bir sosyolojik yapısı vardır. Buradaki temel neden Türklerin tarihinde var olan topluma

¹ Burada CHP eksenli bir sol tahayyül ederek yola çıkılacaktır; şu, kafaları karıştırmasın CHP'yi sol olarak görüldüğünden değil, CHP'nin söylemsel olarak kendini sola koymasından kaynaklanmaktadır. Yoksa CHP'nin sol anlayışın evrensel somut karşılığı yoktur.

² H. Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010, s. 107-108.

karşı devletin kutsallığı ve üstünlüğüdür. Bu durum da genel olarak ilginç bir sonuca neden olmuştur;

Türkiye’de yoğun emekçi kesim soldan çok sağ yelpazede yer almışken; devlete sırtını dayayanlar, statükoculuktan yana olanlar, askeri ve sivil bürokrasi, hakim entelenjansiya sol cenahta yer almışlardır.¹ Batıdaki sosyolojik yapıdan farklı olarak Türkiye’de sosyolojik sağ muhafazakârlık, liberallik, milliyetçilik ve Müslümanlığı geniş bir siyasi yelpazeyi ifade eder. Ancak geniş yelpazeli sağın oluşumunda ve soldan ayrışmasında rol oynayan temel etmen ekonomik değil, kültürel ve siyasaldır.²

Devletin bu kadar etkin olduğu her iki siyasi akımda Türkiye’de evrensel bir sol tahayyülü zor olmakla beraber sağ için de bu durum kısmen geçerlidir. Bu nedenle bu bölümde özellikle özgün bir sağ ve solu somut dayanaklarıyla inşa etmeye çalışan örgütlenmeler, olaylar, olgular, hareketler ve öncül olarak görülen aydınlar ele alınmaya çalışılacaktır. Buna öncelikle cumhuriyet dönemiyle başlanılacaktır.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE SAĞ-SOL

Şüphesiz cumhuriyetten önce kurulan ve cumhuriyetin ilk yıllarına kadar süren sağ ve sol örgütlenmeler³ olmuştur, lakin bu mevzuya, tezin ana konusundan fazla uzaklaşmadan cumhuriyet dönemiyle başlanılacaktır.

Cumhuriyetin kurumları Osmanlı geleneğinden gelen asker ve bürokratlardı. Osmanlıdaki ideolojik anlayıştan farklı bir ideoloji benimseyen bürokrat/asker, “yeni bir siyasi felsefenin ve dünya görüşünün sahipleriydiler. Bu görüş, bürokrasinin genç sivil kesimince de benimsenmiştir. Cumhuriyet’in Atatürkçü doğrultuda çağdaşlaşma ideolojisini gerçekleştirenler bunlardır.”⁴ Ağır bir savaştan çıkmış bir devletin oluşturduğu ya da kurduğu yönetimin askeri gelenekten gelmesi doğaldır. Devletin topluma karşı üstünlük algısı, bu askeri gelenekte olmasının yanı sıra devlet perspektifinin egemen olduğu bir toplum anlayışı olmasından dolayı yönetimin

¹ Buradaki sağ sol ayrımı, tezin ana konusu İdris Küçükömer’in sağ sol ayrımına paralellik göstermektedir.

² Çaha, s. 134.

³Bu örgütlemelerin önemli olanların isimlerini vermek gerekli olacaktır. Sol Örgütler: Mustafa Suphi’nin 1920 yılında kurduğu Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve Dr. Şefik Hüsnü’nün 1919’da kurduğu daha sonra da TKP’ye katılan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası. Ayrıntılar için bkz, Hüseyin Akyol, *Türkiye’de Sol Örgütler: Bölüne Bölüne Büyümek*, 2. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010 Ayrıca daha kapsamlı bilgi için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Cilt I, BDS Yayınları, İstanbul 2000. Sağ Örgütler: Prens Sabahattin’in 1902’de kurduğu, Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası. Ayrıntılar için bkz. Hüseyin Akyol, *Türkiye’de Sağ Örgütler: Bölüne Bölüne İktidar Olmak*, Phoenix Yayınları, Ankara 2011.

⁴ Turan Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, (Der. Hurşit Güneş), İkinci Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 8.

doğrudan ya da söylemsel olarak bir sağ düşünce tezahür etmese de, sağ anlayışına paralel bir yönetim şekli olmasına neden olmuştur. Kemal Tahir'in belirttiği gibi "Cumhuriyet'teki idareci kadrolar, ister istemez imparatorluktan devralınmıştır. Bunu devlet anlayışı -devleti yürütmek- zorunlu kılmıştır (sıfırdan yani halktan başlayamamak zorunluluğu)."¹ Burada solun yönetime ya da yönetimin sola karşı nasıl bir tutum içinde olduğunun anlaşılması, cumhuriyet dönemi için yeterli olacaktır.

Cumhuriyetten önce başlayan sol hareketler cumhuriyetin ilk yıllarında da etkisini göstermiştir. Bunlardan belki de en önemlisi Mustafa Suphi'nin önderliğindeki harekettir. İttihat ve Terakki Hükümeti'ne muhalefetten Sinop'a sürgün edilen Suphi, buradan Çarlık Rusya'ya geçmiştir ve burada orada esir düşmüştür. Esirliği sırasında tanıştığı mahkum devrimcilerden ve Ekim Devrim'inden etkilenen Mustafa Suphi, Kurtuluş Savaşına katılmak için Mustafa Kemal'in davetiyle Ankara'ya çağırılmıştır. TKP'yi kuran Mustafa Suphi'nin amacı, üyelerle birlikte "Kars ve Erzurum'dan sonra Kazım Karabekir'in yönlendirmesi ile Samsun'a geçip Ankara'ya ulaşmaktı. Gemi Karadeniz'e açıldıktan sonra Yahya Kâhya ve adamları gemiye arkadan yetişip Mustafa Suphi ve 14 arkadaşını öldürdüler."² Zürcher'e göre ise olay şöyle cereyan etti; Mustafa Suphi tarafından başlatılan bu sol hareketi "Mustafa Kemal Paşa bu sol hareketi ezmek için 1921'de girişimlerde bulundu (...) Mustafa Suphi Trabzon'dan Anadolu'ya girmeye çalışırken, geri dönmeye zorlandı ve sonra da bölgedeki milliyetçi komutanların emriyle bazı taraftarlarıyla birlikte denizde boğduruldu."³

Türkiye'deki solu iki kuşağa⁴ ayıran Çulhaoğlu, ilk kuşağı (ilk kuşaktan kastı genel olarak 1917-1927 yılları arasında faaliyet gösteren bir kuşak) şöyle tanımlamaktadır; "Sosyalizmi belirli bir biçimde yorumlayan anlayan, yorumlayan, ülkeye uyarlamaya (ya da uygulamaya) çalışan, bu anlamda belirli bir sorunsal ortaklığına sahip her topluluk bir siyasal kuşak sayılır."⁵ Bununla beraber birinci kuşağın doğum tarihlerine değil de sosyalizm anlayışları ile bakan Çulhaoğlu, isimleri şöyle belirtmiştir; "Dönemi dönemeyeni ile birlikte, Şefik Hüsnü, Ahmet Cevdet Emre, Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, Reşat Fuat Baraner, Hikmet Kıvılcımlı,

¹ Kemal Tahir, *Notlar: Çöküntü* (Der. Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayıncılık, Ankara 1992, s. 36.

² Akyol, *Türkiye'de Sol Örgütler: Bölüne Bölüne Büyümek*, s. 17.

³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner), 24. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 234-235.

⁴ İkinci kuşağı 1960'lı yıllar olarak adlandıran Çulhaoğlu, dönemin Türkiye İşçi Partisi üyelerini bu kuşağa yerleştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Çulhaoğlu, *Bin Yıl Eşiğinde Marxizm ve Türkiye Solu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997.

⁵ Metin Çulhaoğlu, *Bin Yıl Eşiğinde Marxizm ve Türkiye Solu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997, s. 43.

Nazım Hikmet.”¹ Bu isimlerin çoğu -solun bu ülkedeki kaderi olsa gerek- ya öldürülmüş ya sürürmüş ya da cezaevine konulmuştur. Bu durum, Türkiye siyasi tarihinin tedavisi olmayan bir hastalığı haline dönüşmüştür. Devleti eleştiren ya da toplumdaki saf tutan aydınların çoğu, gerek cumhuriyet döneminde gerekse sonraki yıllarda yukarıda bahsedilen vahim yaptırımlara maruz kalmıştır.

2.1. Cumhuriyet Döneminde Sağ'da Bazı Siyasi Gelişmeler

Ulus-Devlet algısının oluşturulmaya çalışıldığı bu geçiş döneminde, sağın egemen olduğu rejim anlayışında, sola hiç imkân verilmediği gibi solu püskürtme politikası güdülmüştür. Özellikle “Milliyetçiler, solun muhtemelen zaten pek abartılmaması gereken yardım girişimini olağandışı bir sertlikle geri çevirmiş ve kendi kurtuluş savaşlarını kazanmışlardır.”² Bununla beraber, bu dönemde çok partili döneme geçiş denemelerinde bile sağa yakın siyasi partiler kurulmaya çalışılması, bunu kanıtlayıcı bir örnektir.

Çok partili döneme geçiş aşamalarında kurulan önemli fırkalardan biri olan Serbest Cumhuriyet Fırkası,³ kurulduktan 3 ay sonra kapatılmıştır. Üç ay süren ömrüne rağmen, SCF, Türkiye siyasi tarihinin otoriter anlayışının fragmanı olduğunu kolaylıkla ifade edebiliriz. Bunda önemli olan etken, 4 Eylül 1930 İzmir olaylarının perde arkası ve Mustafa Kemal'in isteği ve emri üzerine kurulan SCF'ye karşı, İsmet İnönü yönetimindeki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın düşmanca tutumudur. Ki, İzmir olaylarının arkasında İsmet İnönü ve fırkası olduğu aşikârdır. Bu siyasi manevralar daha sonraki dönemler de olmakla birlikte günümüzde de kendisini gösterecektir. SCF'nin kapatılmasının temel nedeni, Mustafa Kemal'in 10 Eylül 1930'da cumhuriyet gazetesinde yayınlanan mektubun içeriğiydi:

Gerçeği bir kere daha ifade ve tasrih edeyim: Ben Cumhuriyet Halk Fırkası'nın umumi reisiyim. CHF, Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip, benimle çalışan

¹ a.g.s

² Murat Belge, “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 30.

³ Burada sadece SCF'nin alınmasının sebebi, yukarıda da belirtildiği gibi, kısa süren ömrüne rağmen usulsüzlüğün, kargaşanın ve iktidar mücadelesinin arka planda nasıl yaşandığını gözler önüne sermesidir. Bunun için incelenmesi gereken eser, *Ahmet Ağaoğlu Hatıraları* eseridir. Fırkanın kuruluş sürecini, kurulduktan sonra faaliyetlerini ve kapatılma nedenini açıklamaktadır. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Furka Hatıraları*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden doğmuştur. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir lüzum ve sebep yoktur, ve olamaz.¹

Mustafa Kemal'in isteği üzerine kurulan SCF'nin, bu mektubun etkisinin yanı sıra Mustafa Kemal'in CHF'nin yanında taraf tuttuğunu gören fırkanın başkanı Fethi Okyar, TBMM'deki belediye seçimlerdeki usulsüzlüğün olduğu son olaydan sonra, arkadaşlarıyla birlikte fırkanın kapatılmasına karar verdi. SCF'nin kısa ömrüne siyasi tarihi açısından baktığımızda şunu söyleyebiliriz ki: 'bize önemli şeyler öğretmiştir'. Tevfik Çavdar'ın da belirttiği gibi;

1) Toplumda yaygın olarak rahatsızlık ve bunalım söz konusu olduğu zaman yükselecek toplumsal muhalefeti güdümlü partilere yönlendirmek, denetlemek mümkün değildir. 2) Muhalefetin var olmadığı toplumlarda, demokratik istemler sınıflar arasında bir ortak cephenin kurulmasına da yol açabilmektedir. 3) Tek partinin baskısı altında ezilen yığınlar kendi çıkarlarını tüm baskılara karşın bilmekte ve bunları korumak için bir lider ya da bir örgüt buldukları zaman (bir süre de olsa) onların arkasında saf tutabilmektedirler. SCF ve DP deneyimi bunu göstermiştir.²

Sağda bu gelişmeler olurken, sol da baskı altına alınmıştır. Ki, Çavdar'ında belirttiği gibi, "sol Türkiye'de hiçbir zaman ezici bir baskı altından çıkamamıştır. 1925 yılında da böyle olmuştur. 'Tahrir-i Sükûn' yasası kabul edildikten sonra hükümet 'Aydınlık' ve 'Orak-Çekiç' dergilerini kapattı."³ Bu baskıların temel özelliği egemen sınıfın kendine alternatif örgütlenmelerin oluşumuna ve büyümesine izin vermeyeceğini istemekle beraber, bu örgütlenmeleri şiddetle bastırmıştır. Gerek o zamanlarda gerekse günümüzde de yasalarla bu bastırmaları meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. O dönemde kurulan istiklal mahkemeleri bunun güzel bir örneği niteliğindedir. Kemal Tahir bu konuyla ilgili şöyle der: "Türkiye gibi sosyal şuuru uyanmamış, bu şuura dayanan güçlü politika organizasyonlarının kurulamamış olduğu toplumlarda bütün diktatörlük davranışları, özleyişleri, imrenişleri, bir oyunla başa geçer de zorda kalırsam, keyfiliğe kanun tanımazlığa vururum."⁴ Cumhuriyet dönemin akabinde 'Tek Partili' dönem, cumhuriyet döneminden daha çetin olayların yaşanacağı, hatta resmi ideolojinin(*Kemalizm*), baskın otoriter halin, yaygın olacağı bir döneme geçiş yapılacağını göstermektedir.

¹ Cumhuriyet Gazetesinden akt. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi I; 1839-1950*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 324.

² Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi I; 1839-1950*, s. 335.

³ a.g.e. ,s. 326.

⁴ Kemal Tahir, *Notlar; Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, (Der. Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayıncılık, Ankara 1992, s. 20.

3. TEK PARTİLİ DÖNEMİNDE SAĞ-SOL

Tek partili dönemde sağ ve solun ötesinde ya da sadece *aşırı sağ*'ın hakim olduğu bir rejim yapısı ya da otoriterliğinin katı hali vardır. CHP'nin tek başına etkin olduğu (1930-1945)'de “bu dönem içerisinde *parti ve devlet* örgütü birleştirilmiştir. Temel yaklaşım ‘fert yok cemiyet vardır’ ilkesinde somutlaşmıştır. Temel haklar özgürlükler partinin belirlediği sınırlar¹ içerisinde hapsedilmiştir(...) Özellikle sol düşünce üzerinde baskılar ağırlaşmıştır. Örgütlenme hakkı yoktur.”² Örgütlenmenin olmaması için “Kemalist devlet yapısının 1930'lardan itibaren TCK'dan sınıf esasına dayalı devlet kurma düşüncesini suç sayan 141. ve 142. maddeler çıkarılmıştır.”³ Kısacası “Kemalizm ve 1950'ye kadar devam eden ideolojik çizgi, sınıfsal bir eylem ve hareket değildir. Bu yanıyla onu toplum dışı bir toplumsallık yaratma süreci olduğunu öne sürmek de mümkündür. Kemalizm özü itibariyle kültürel bir harekettir. Toplumsal dönüşümü ön gören bir kültürel çıkış”tır.⁴ Bu toplum dışı bir toplumsallıktan kasıt kamusal alanda modernleşebilen bir toplumsal sınıf yaratılmak istenmesidir. Bunun adı da muhtemelen batıda olduğu gibi bir *burjuva* sınıfıydı.

Kemalizmin yeni yeni vücut bulduğu bu dönemde, üç sağ ideolojiden oluştuğu konusunda ve otoriterliğinin baskın olduğu bir hegemonik paradigmaya sahip olduğu genel bir kabuldür. Bu üç sağ ideolojilerinin (Milliyetçilik, İslamcılık ve Muhafazakârlık) teorik anlamda birbirinden farklı oldukları, ikinci bölümde, ideolojiler kısmında belirtilmiştir. Bu farklılıklara rağmen, Türkiye'de ortak payda da nasıl karma bir hale geldiği herkes tarafından merak edilen bir sorudur. Bora, bu soruyu ‘maddenin üç hali’ne paralel olarak anlamlandırıyor:

Bu anlam çerçevesinde, salt bir ideoloji değil, bir zihniyet örgüsü olarak düşündüğüm ‘milliyetçiliği’ Türk sağının grameri/dilbilgisi olarak ele alıyorum. İçerikleri, kavramları, imgeleri uyarlama, uydurma gücü esas olarak onandır. Milliyetçilik, maddenin halleri mecazına başvurursak, Türk Sağının katı halidir.

‘İslamcılığa’ Türk Sağının lügatçesi olarak, imge, değer, ritüel kaynağı olarak bakıyorum. Tek kaynak değil tabii; ama belki en bereketli, en hararetli kaynak, onsuz olunmaz bir hayat

¹ Bu sınırlıklar Türkiye siyasi tarihi boyunca sürmüştür. Bu haklar ve özgürlükler devletin güvenliğini ve devamlılığı belirleyen sınırlar etrafında şekillenmiştir. Günümüzde daha sonra da değinileceği gibi bu sınırlıkların izleri görülmektedir.

² Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi I: 1839-1950*, s. 364.

³ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 191.

⁴ a.g.e, s. 194.

pınarı. Mecazımıza sorarsak, İslamcılık Türk Sağının sıvı halidir- kap değiştirme ve mecaz bulma gücü modernlik kadar yüksek!...

‘Muhafazakârlık, içeriklerin ve zihniyet kalıplarının ötesinde bir ruh hali, duruş/duyuş biçimi, üsluptur; Türk Sağının ‘havasıdır’. Burada ‘maddenin halleri’ mecazını çok güzel istemrar edebiliriz: muhafazakârlık, -hele buharlaşana düşkünlüğüyle-, Türk Sağının gaz halidir –‘gaz’ın amiyane kullanımları da (‘gaz verme, gaza getirme’) hesaba katıyorum...¹

Yukarıdaki sorunun cevabı muhtemelen, Cumhuriyet’ten önce başlayan ve cumhuriyetle devam eden gelenek ve modernleşme arasında sıkışmış bir toplum tezahür edilmek istenmesidir. Yani ulus-devletin inşası ve paradigması adı altında topluma yapılmaya, daha doğrusu empoze edilmeye çalışılan batılılaşma düşüncesidir. Egemen sağın bu düşüncesi toplumda çoğu kez kırılmalara ve kargaşalara yol açmıştır. Ne devlet batılılaşmadan vazgeçmiş ne de toplum batılılaşmayı kabul etmiştir, hatta bu durumu toplum reddetmiştir. Bir başka deyişle “halk çağdaşlığa değil, ‘çağdaştırma’ nın bizde aldığı biçime (sömürgeleşme, üretici güçlerin tahribi biçimde ortaya çıkıyordu) tepki göstermiştir.”² Yerel düşüncesiyle öne çıkan Edebiyatçı Kemal Tahir de bu konu hakkında şöyle diyor; “tarihlerinde büyük gelenekler taşıyan milletler, şuurlarını var güçleriyle zorlayarak itselfer bile geleceğin şartlarına -bilhassa sosyal meselelerde- karşılık veremezler.”³ Karşılık ver(e)meyen toplum, var olan gerçekliği arasında bocalayan sistem, yukarıdaki ideolojik sınıflandırmanın oluşmasının önüne geçememiştir. Bir başka yerel düşünür İdris Küçükömer ise bu konu hakkında şunu belirtiyor;

Bürokratik devrimciler içinde bir grubun merkezi devlet düzenini ele geçirirken onu, alt toplumca kabul edilmiş bin küsur yıllık ideolojiden ayırmaya kalkması son derece olanaksız bir girişimdir. Cumhuriyet’te Jön Türkler’in devrim dedikleri şey budur. Bu alt toplumun yukarıdan özgürleştirilememesidir.⁴

Özgürleş(e)mmeden ziyade, baskı altında tutulmaya, her türlü muhalif düşünceye Jön Türkler tarafından karşıt bir tepki verilmekteydi.

Türk sağının üç hali sınıflandırmasına tek partili dönem için (ki sonraki dönemlerde zaman zaman totaliter gelişmeler olacaktır, ancak tek partili dönemde daha

¹ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, Sekizinci Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2014, s. 8-9.

² Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası; Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, 12. Baskı, Maki Basın Yayın, Ankara 2007, s. 25.

³ Tahir, *Notlar; Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, s. 44.

⁴ İdris Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, Bütün Eserleri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 56.

yaygın olduğu için burada değinmek yerinde olacaktır) totaliteryanizm de eklenebilir.¹ Ezanın Türkçe okunması, Dersim katliamı, bunun somut örneklerindedir. Hatta buna paralel olarak;

1930'larda CHP'nin işçi sınıfına bakış açısı da, 'CHP İzmir İşçi-Esnaf Kurumları Birliği' bürosunun yayımladığı bir kitapçıkta çok güzel sergilenmişti. Şöyle ki: 'Türk işçisi milliyetçidir.' Başlıklı yazıda şu düşünce öne çıkarılmıştır. 'Türk işçisi ne sermayeyi ezen sınırlı bir iştirakçiliğe, ne de işçi kemiklerinden kuleler yapmak isteyen bir burjuvaziye metahammil değildir.'²

Tabii, bu milliyetçi anlayış, zaman zaman totaliteryan yaklaşımların/olayların oluşmasındaki temel neden -belki tez boyunca bu tekrar edilecek-, toplumsal yapıyı ritüelleşen bir *devlet algısı*³ üzerine inşa etmektedir. Devletçilik politikasıyla oluşturulmuş bir toplumsal yapı. Oluşturulan yeni toplumsal yapı;

Öncelikle devletin aşkınsallaştırılmasıdır. Devletçilik bu nedenle sadece ekonomik bir karar ve politika değildir. Bu bir toplumsal ve kültürel projenin ekonomik ayağıdır. Ekonomide ki gelişmeyi bir meşrulaştırma sebebi olarak kullanmak suretiyle toplumu her anlamda devlete tabi kılmıştır. Sürdürülen politikaların dönemin faşist eğilimlerinden etkilendiği açık bir gerçektir.⁴

Sağ ideolojinin hâkim olduğu tek partili dönem ile cumhuriyet döneminde, sol büyük baskı altındaydı. Bu baskı sonucu sol neredeyse gözden kayboldu. Bu durum her ikisi için de geçerlidir, hangisi çok güçlü olursa diğeri gözden kaybolabiliyor. "Bir sağ hareket olarak kabul edilen faşizm gürültülü bir şekilde yıkıldığında, buna tepki olarak sol öylesine yükseklere tırmandı ki sağ görünmez oldu ya da en azından prestijini kaybetti."⁵ Bu dönemde Türkiye için de benzer bir durum söz konusudur. Dönemin sol aydınlarının cezaevinde olması, dergilerin ve gazetelerin kapatılması, solun devlet tarafından ne denli imha edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Çavdar, dönemin sola karşı tahakkümünü enteresan biçimde şöyle aktarıyor;

Bu dönemde, sol düşünce ve siyasi partiler sürekli bir yasaklama tehdidi altındadır. Üstelik solun o dönemdeki en güçlü partisi TKP açık bir biçimde iktidardaki inkılâpçı

¹ Ömer Çaha, bu sağ ideolojilere Liberalizmi de eklemektedir. Türkiye sağının bu geniş ideoloji yelpazesinde yer aldığı vurgulayan Çaha, "geniş yelpazeli sağın oluşumunda ve soldan ayrışmasında rol oynayan temel etken ekonomik değil, kültürel ve siyasal" olduğunu vurgulamaktadır. Çaha, s. 134.

² Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi I; 1839-1950*, s. 361.

³ Cumhuriyet döneminin kopuş anlamında başlattığı batılılaşma ya da modernleşme hareketi, devlet algısı konusunda süreklilik arz etmektedir. Bu paradoksun bir başka deyişi, Türk devletleri tarihi boyunca toplumun devlete karşı sosyolojik ve psikolojik algısı, devletin kutsallığı anlayışında devam ettiğini söyleyebiliriz.

⁴ H. Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II: 1920-1960*, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2012, s.150.

⁵ Bobbio, s. 59.

kadroları desteklemiş¹; Terakkiperver Cumhuriyet Fırka ve SCF'yi karşıdevrimci olarak niteleyerek onlara cephe almıştır. Buna rağmen partini yasallaşmasına izin verilmemiş, liderleri, üyeleri ve sempatanları sürekli cezaevine gönderilmiş; dergileri kapatılmış. Yapıtları toplatılmıştır. Sol düşünce böylesine boğulmuştur.²

Cezaevine atılan (TKP üyesi olmayan) isimlerden biri olan Kemal Tahir Türkiye açısından durumu şu cümleleriyle belirtiyor;

Türkiye, sosyalist hareketin Marxizm'deki ATÜT'ten haberli olamaması bir yandan Türkiye'deki 1920-1950 arası aralıksız süren baskı yüzünden olduğu kadar, kominternin Türk sosyalist hareketi üzerinde sürdürdüğü Stalinist baskı yüzünden olduğu meydandadır. Böylece Türk sosyalist hareketinde teori hem içten hem dıştan tam 40 yıl baskı altında tutulmuş, kendi gerçeklerine yönelmesi adeta şuurla önlenmek istenmiştir.³

Bu baskılara rağmen Kemal Tahir'in aksine tek partili dönemdeki sosyalist kadroların düşüncelerinin ve pratiklerinin 1960'ların sosyalist düşüncesinden sosyalizme daha yakın olduğunu belirten Mihri Belli'ye göre, "Türkiye'de objektif şartlar bakımından 1937'de bugünkünden daha yakındık sosyalizme. 1937'de Atatürk sağken ve Türkiye bağımsızken daha yakındık sosyalizme sosyalizm şiarını atmak için objektif şartlar bakımından sebepler vardı 1937'de."⁴ Kemal Tahir'den fazla uzaklaşmadan şunu belirtmekte yarar vardır. Kemal Tahir, batıdaki solun Türkiye solu üzerindeki baskılarından bahsederken, doğrudan batıdan alınıp Türkiye toplumuna aydınlar tarafından uyarlanmaya çalışılan sol düşüncesini de eleştirmiştir. Özgün bir sosyalizm tahayyül eden Kemal Tahir, İdris Küçükömer'in görüşlerine paralel olmasından dolayı ayrı bir başlık atılması gereken bir düşünürdür. Bu da bu bölümün sonunda sağ-sol düşüncesinde bazı önemli isimler ve kadrolar başlığı altında ele alınacaktır.

4. ÇOK PARTİLİ DÖNEM ve 1960'larda SAĞ-SOL

Demokrat Parti'nin kurulmasıyla başlayan çok partili dönem, günümüz Türkiye siyasetinin yansımalarını oluşturan önemli kırılma noktalarından biridir. Bu dönem, tek partili dönemin otoriter, baskıcı yönetiminin politikalarından bitkin düşen toplum için bir umut ışığı niteliğindedir. Önemli reform ve özgürlük vaatleriyle 1950 seçimlerine

¹ TKP'in iktidardan yana saf tutma tutumu (en azından öyle bir görüntü verme biçimi) günümüzde de zaman zaman kendini göstermektedir. Özellikle Kürt Sorununa karşı tutumu buna örnek olarak verilebilir.

² Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi I; 1839-1950*, s. 383.

³ Tahir, *Notlar; Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, s. 58.

⁴ Mihri Belli'den akt. Metin Çulhaoğlu, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Doğuşu", *Praksis: Türkiye'de Sosyalizmin Maddi ve Düşünsel Kaynakları*, Sayı 6, Ankara 2002, s. 14.

giren DP sözlerinin çoğunu tutmasa da (özellikle işçilerin geniş haklar verilmesi vaadi) bir önceki döneme oranla halk tarafından daha memnun karşılanmıştır. 1960'lar - özellikle sonlarında- Türkiye Siyasetinde sağ sol çatışmaların en yoğun yaşandığı dönem olarak kabul edilir. Bu dönemde başlayan yoğun çatışmalar 1970'lerin sonlarına kadar devam etmiş, hatta 1980 darbesinin görünürdeki gerekçesi olarak kabul edilmiştir. 1980 askeri darbesiyle hem sağ hem de sol ağır yara almıştır. Bu dönemden günümüze kadar da solun bütünleşmesi bir hayli zorlaşmıştır.

DP'nin oluşumunu kuşkusuz CHP'nin tek partili dönemde getirdiği ve toplumu (asker-bürokrat kanadı hariç) genel anlamda oluşturan unsurların partiden uzaklaşmasına neden olan (yeni parti arayışına iten) yasal uygulamalara tepkilerden doğan ayrışmalardır. Bu uygulamalar; köylünün ekonomik açıdan ezilmesini önünü açan ve 19 Şubat 1940'ta yürürlüğe giren Milli Konuma Kanunu, 26 Nisan 1942'de kabul edilen ve halk ile devletin arasını açan Toprak Mahsulleri Vergisi, büyük toprak sahiplerinin devlete karşı olan tepkisini artıran ve 11 Kasım 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu ve 11 Kasım 1945'te kabul edilen ve ayrışmanın artık kaçınılmaz olmasına neden olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur. Buna son olarak,

1939-1945 arasında basın üstünde uygulanan şiddeti, sürdürülen son derece dogmatik yıldırma siyaseti, sert anti-demokratik yaklaşımları eklediğimizde, CHP'yi meydana getiren Tarihsel Blok¹'un sadece asker-bürokrat kanadının bu partiye sadık kaldığını, öteki unsurlarını ayrıştırdığını belirtmek gerekir.²

Bir başka ifade ile;

Kurucu koalisyon büyük ve küçük burjuvaziyle büyük ve küçük köylülüğün entegrasyonudur ve radikal toplumsal kaymalar bu entegrasyonun denetiminde ortaya çıkmıştır. 1950'ye kadar CHP'nin arkasında duran bu kesim, özellikle 1945-1950 arasında artan sınıfsal bilinç veya eşanlamıyla artan sınıfsal çıkar bilinci neticesinde CHP'den DP'ye kaymıştır.³

Yukarıda bahsedilen koalisyon hareketini Çavdar şöyle açıklıyor; “tek partili iktidarını oluşturan CHP bir çeşit koalisyon olarak kabul edilebilirdi. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren asker-sivil bürokrasi ile Ticaret-Sanayi erbabı, eşraf ve büyük toprak sahipleri arasında zımni bir koalisyon mevcuttur.”⁴ Bu sınıflardan, asker-sivil bürokrasi kanadı hariç diğer unsurlarda kayma olduğunu tekrar hatırlatmak gerekir.

¹ Bu kavram ve bu kavramın oluşturduğu sınıflar/bloklar anlamak adına daha ayrıntılı olarak bkz. Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 43-85.

² Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 203.

³ a.g.e. s.208.

⁴ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi I; 1839-1950*, s. 446.

Batılılaşma sürecinde bürokratlar şahsi servet edinirken, mevcut üretim araçların sahiplerinin daha güçlenmesini sağlamışlardır. Üretim araçları sahipleri güçlenirken, İkinci Dünya Savaşı sona ermiş ve Batı Kurumlarına tutkun CHP bürokratları, üretim gücü sahipleri için büyük olanaklar yaratacak yabancı sermaye hareketlerine ve bazı ikili anlaşmalara gitmişler. Daha güçlenen üretim araçları sahipleri ise ekonomik iktidarlarına uygun olarak siyasi iktidarı da istemişlerdir. Bunun için bürokratlara karşı İslamcı-halk cephesini kurarak 1950’de iktidara gelmişlerdir.¹

DP’nin kuruluş sürecini bu şekilde açıklayan İdris Küçükömer, askeri bürokratların kaymadığını, üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfın giderek kaydığını vurgulamıştır.

Diğer unsurların kayması ve asker-sivil bürokrasinin kaymaması, CHP’nin iktidardaki gücünü kaybettiği anlamına gelmiyor. Devlet-parti bütünleşmesini neredeyse kusursuz bir şekilde yerine getiren CHP, iktidarda olmadığı dönemlerde bile etkinliğinin, iktidardaki partiden daha yoğun olduğu aşikârdır. Tehlikeli bir politik paradigma olan ve kamusal alanda otoriterliği çoğu zaman bu politika sonucunda elinde bulunduran CHP’nin bu politikası, günümüzde Adalet Kalkınma Partisi’nin de yürüttüğü bir politika şeklindedir. Ki bazı çevreler, AKP hükümetinin yönetim tarzını neo-Kemalist çizgide ilerlediği konusunda fikir birliği içindedir. AKP yönetiminin siyasi düşünce ve eylemlerine son bölümde değinilecektir.

1950’den önce sağın yoğun baskısı altında olan sol, 1950’lerde o kadar yoğun olmasa da baskı altında fonksiyonunu yerine getirme çalışmalarına devam etmiştir. Hatta 1950’lerde birbirleri ile yoğun çatışma halinde olan DP’nin ve CHP’nin, sol düşünceye kısmen de sağ düşünceye karşı ortak hareket ettiği görülmüştür. Bu durumu o dönemlerde milletvekilliği de yapmış Turan Güneş şöyle aktarıyor: “bu dönemde bütün şiddetli çekişmelere rağmen, her iki parti bazı konularda bir ‘consensus’ vardı, diyebiliriz. O da, sağcı ve solcu akımlara karşı her iki büyük partinin de oldukça uzak kalmasıdır.”² Bu iki parti özünde sağ parti olması, bu consensusta sol’un daha fazla baskı altında olduğu gösterir.

Öte yandan büyük vaatlerle 1950 seçimlerinin kampanyasını oluşturan DP, CHP’ye karşı güçlü muhalefetini toplumun arzu ettiği ve hasretle beklediği şu sloganlarla girmiştir; “1950 seçim kampanyası muhalefetin özgürlük, demokrasi

¹ İdris Küçükömer, *Cuntaçılıktan Sivil Toplumla*, 2. Baskı, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 178. Bu çalışması, 19 Kasım 1968 tarihin o dönemdeki *ANT* Dergisinde, “TİP’in Programı Değişmelidir,” başlığı altında yayınlanmıştır.

² Turan Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, (der. Hurşit Güneş), Kaynak Yayınları, İstanbul 1983, s. 82.

çığıllıklarıyla doludur. Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Samet Ağaoğlu ve diğer DP hatipleri sadece -Hürriyet- istediklerini, iktidara geldiklerinde demokrasiyi tüm kuralları ile işleteceklerini söylüyorlardı.”¹ Tabi CHP geleneğinden gelen DP zihniyeti seçimleri kazandıktan sonra Hürriyet konusunda CHP’den daha yumuşak bir tutum sergilese de sağ bir parti olarak sol-sosyalist hareketi baskı altında tutmaya devam etmiştir. 1946 yılında kurulan ve CHP’nin 6 ay ömür verdiği Türkiye Sosyalist Partisi, DP’nin özgürlük ve demokrasi vaatlerine karşın “koşulların değişeceğini düşünen kurucu Esat Adil Müstecaplıoğlu partisini yeniden açtı. Ancak iktidara çetin bir -demokrasi mücadelesi- vererek gelen DP’nin -demokrasi sınırları- hakkındaki fikri, CHP’ninkinden çok farklı değildi.”²

1950 ve 1960 yılları arasında Türkiye’deki siyasi gelişmeler daha çok DP ve CHP arasındaki iktidar mücadelesi etrafında vuku bulmaktadır. İki partinin de solu baskı altında tutmaya hatta seçim çalışmalarında bile sola olumsuz -faşist de denilebilecek- işlevler yüklemekteydi. Buna, 1950 seçimleri yaklaşırken Bulgaristan’a kaçtığı sırada Sabahattin Ali’nin öldürülmesi örnek olarak verilebilir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca resmi ideolojinin aşırı sağa kaydığı örnekler sayısı azımsanmayacak durumdadır. Sabahattin Ali gibi aydın ya da sol muhalif kişilere birbirine benzer birçok suikastın, gerek önceki gerekse sonraki dönemlerde de olması, bu aşırı sağın, sola (aşırı ya da ılımlı hangisi olursa olsun) her hangi bir tahammülü olmadığını göstergesidir. DP de çoğu zaman aşırı sağ politikalarını sola karşı kendi iktidarı güdümünde de sürdürmüştür. Hatta 1950 seçimlerinin kazanılmasından sonra Adnan Menderes’in 29 Mayıs 1950 tarihinde TBMM’ye sunduğu parti programında sol ya da aşırı sol ile ilgili maddesini şöyle açıklamaktadır; “Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanlarını fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalaa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların olduklarına şüphemiz yoktur.”³ DP’nin bu aşırı sağ politikaları sistem tarafından kabul edilirken, bırakın aşırı sola ılımlı sola bile tahammül edilememesi otoriter bir çizgide yer edindiğinin göstergesidir. Bu durumdan dolayı yukarıda belirtilen Bobbio’nun sağ ya da solun güçlendiği dönemlerde diğerinin bazen gözden kaybolduğu sözünü tekrar hatırlatmakta yarar vardır.

¹ Tefvik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi II; 1950-1995*, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s.20

² Belge, “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri,” s. 32.

³ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi II; 1950-1995*, s. 26.

Açıklanan iktidar programında “DP’de simgeleşen, merkez sağ iktidarın da vazgeçemediği ilkeleri oluşturmuşlardır. DP iktidarı halkla olan köprülerini sağlam tutma doğrultusunda dinsel, milliyetçi duyguları sürekli söndürmüştür.”¹ Bu politika daha sonraki dönemlerde Adalet Partisi, Turgut Özal dönemindeki Anavatan Partisi ve günümüzde Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından da izlenilmiştir.

CHP ile DP arasında yoğun çatışmanın olduğu bu yıllarda yapılan seçimlerde de bu çatışmaların paralelinde birbirlerinin yollarına taş koyduğu bilinen şeylerdir. Ki yapılan sağ-sol ayrımı da bu partilerle özdeşleşse de CHP ve DP’nin arasındaki ayrım özü itibari ile *iki sağ parti arasındaki çatışmadan ibarettir*. DP yaptığı reformlar demokratik (ki tam anlamıyla demokratik olarak kabul edilemez)² görülse de DP’nin CHP gibi askeri kanadın ürünü olduğu realitesi unutulmamalıdır. DP, sağın muhafazakâr-milliyetçi kanadını, CHP ise Laik-milliyetçi kanadını oluşturmaktadır. Bu iki parti arasında yaşanan siyasi aksiyonlar, Türkiye siyasi tarihinde yeni bir geleneğin yapı taşıdır. Kısacası sol bu çatışmadan uzaktadır.

Bu yoğun çatışmalar birbirlerini sindirme politikası içindeki iki parti de sert tutumlarından ödün vermemişlerdir. İktidarı elinde bulunduran DP, 1960 darbesine sebep olacak baskıları artırmakta ve muhalefeti olabildiğince tahakküm altında tutmaya çalışmıştır. “1960 yılı Nisan ayında basını ve muhalefeti soruşturmak amacı ile gazete kapatmaktan, muhalif düşüncede onları tutuklamaya geniş yetkilere sahip bir Tahkikat Komisyonu kurdu. Komisyon önce İnönü’ye yasak getirdi; bunu protesto eden CHP’liler meclisten çıkarıldı.”³ Bu tahakkümlük, bu baskıcı anlayış arttıkça, “DP hırçınlaşmış, irade partizanlığı arttırmış, memurlar üzerine baskı kanunları çıkarmış, teşkilatın emrine alma, hâkimlerin teminatını kaldırma, üniversiteye hücum birbirini kovalamıştır.”⁴ Tabii, DP’nin bu baskıları yaparken muhtemelen o dönemde hesaba katmadığı bir ayrıntı vardır. Tarihsel Blok’ta gizli olan bu ayrıntı, asker-bürokrasi kanadın CHP zihniyetinden oluşmasıdır. Gerçi bu unsura aydınları da katmak yanlış olmayacaktır. Kendi elit ve burjuvazi sınıfını oluşturan DP, kurulmasını borçlu olduğu ve ihtiyaç duyduğu bu toplumsal sınıf bile DP’yi kurtaramamıştır. Bununla beraber

¹ *a.g.e.* s. 28.

² Demokratik olmadığı konusunda hem fikir olunan Hasan Bülent Kahraman şöyle açıklamaktadır: “toplum/halk eksenli bir siyasal oluşum öne çıkmaktadır. Söz konusu durumu demokrasi olarak nitelendirmek zordur. Çünkü devralınan miras sistemi belirleyen yasal çerçeve içinde hala çok hakimdir.” Daha açıklayıcı bilgi için bkz. Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II: 1920-1960*, s. 247-248-249-250-251-252.

³ Akyol, *Türkiye’de Sağ Örgütler: Bölüne Bölüne İktidar Olmak*, s.79-80.

⁴ Güneş, *Türk Demokrasisinin Analizi*, s. 19.

liberalizmi siyasal kurama dönüştürmeyi düşünmeyen DP, “liberal demokrasinin zorunlu saydığı uygulamaları bütünüyle devre dışı bırakmıştır. Bu bakımdan DP iktidar dönemi belli bir tarihten sonra farklı beklenti içinde olan burjuvaziyi büsbütün tatmin edemez olmuştur.”¹ 1950 seçimlerinde CHP’nin az gelişmiş bölgelerde DP’ye oranla daha fazla oy alması, DP’nin bu burjuva ve elit sınıfından oluştuğunun göstergesidir. Tabi iktidara gelen DP köylüye yönelik ekonomik ve teknolojik yardımların yapılması 1954 ve 1957 seçimlerinde yukarıda bahsedilen az gelişmiş bölgelerde de CHP’yi geçmiştir.²

DP ve CHP çatışmasını dördüncü bölümde de İdris Küçükömer eksenli tartışılacaktır. Özellikle CHP’nin ortanın solu veya sol söylemine Küçükömer tarafından getirilen eleştiriler ekseninde değinilecektir.

Sağın, sağ ile çatıştığı 1950’li yılların çetin bir iktidar mücadelesine sahne olduğunu yukarıda belirtilmiştir. 1960 darbesi döneminde ve 1960’ların ortalarında yeni bir siyasi çatışma meydana gelmiştir. Bu siyasi çatışma, Türkiye siyasi tarihinin en şiddetli sağ-sol çatışmasıyla vuku bulmuştur. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kendini gösteren öğrenci hareketleri, 1960’larda devlet/parti/asker/aydın kanasında meydana gelen yeni siyasi anlayış ve bununla beraber Bülent Ecevit’in -Ortanın Solu- söylemi bu çatışmanın önemli göstergelerindendir. Tabi, bu sol oluşumu;

1959 sonrasında başlayan ve Tarihsel Blok’un süreklilik arz eden kadroları içinde ‘sol’ bir gelişme olarak sivrilmesidir(...)nitekim başını Bülent Ecevit’in çektiği bu grup Tarihsel Blok’u ‘sollaştırma’ eğilimini 1972’de İnönü’yü tasfiye ederek, 1977’de CHP’yi ‘demokratik sol’ bir parti diye tanımlayarak sürdürmüştür.³

CHP’nin tarihsel anlamda uğradığı bu değişim ve dönüşüm kuşkusuz önemlidir. Ama bu dönüşümün mimarlarının tasfiye ettikleri CHP’nin eski kadrosundan pek farklı olmayan ve Kemalist/Atatürkçü zihniyetini sol ile bütünleştirme çabaları, riskli olmakla beraber büyük tartışma konusu olmuştur. Paradoksal anlamda tezahür eden bu dönüşümler, Kemalizmin yeni boyutunu oluşturmuştur. Cumhuriyeti kuranların yeni bir toplum kurma çabaları olduğu, yenilikten yana oldukları aşikârdır. Lakin modernleşme çalışmaları adı altında yapılan bu yenilikler devletin aşkınlaştırılmasından taviz verilmeyerek, devlet eliyle yapılmış yeniliklerdir. Devletin aşkınlaştırılması CHP’nin 1960’lardaki bu dönüşümünde de kendisini göstermiştir. Oysaki solun savunduğu

¹ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II: 1920-1960*, s. 266.

² 1950, 1954 ve 1957 seçim sonuçları için bkz. Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II: 1920-1960*, s. 355.

³ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 213-214.

yenilikler ise, toplumsal yapıyı göz önünde bulundurarak ve bunun paralelinde eşitlik algısı ile gerçekleşmeyi amaç eder. Bobbio'nun da belirttiği gibi “solun görevi toplum tarafından sürekli olarak üretilen eşitsizlik ve yetkecilğin yeni biçimlerine karşı koymak onları periyodik olarak düzeltmektir ve sol bunun için vardır(...) sol, eşitlik için kavga etmektir.”¹Bobbio bununla beraber solun mücadelesini şöyle aktarıyor;

Adaletsiz bir düzen olarak algılanan ve gerçekten eşitlik karşıtı hiyerarşik bir tarzda oluşturulmuş, adaletsiz, sosyal ölçekte aşağıdakilerin ve yukarıdakilerin eşitsizliği üzerine kurulan bir despot bir rejimin yıkılması; içinde ayrıcalıklı sınıfların bulunduğu bir toplumda, sol partilerin anayasasının oluşturulmasına yapmış oldukları en büyük katkı olarak(...) en genel ayrımcılık şekilleri gibi ayrımcılıklara karşı yasal, politik ve sosyal anlamda eşit bir toplum yaratmayı amaç edinmiş bir mücadele.²

Önceleri İnönü'nün daha sonra da Ecevit'in ontolojisini Atatürkçü düşünce anlayışının üzerine kurduğu yeni sol imgelemi ve bu sol mücadele, Bobbio'nun tanımladığı ve desteklenen 'sol' anlayıştan uzaktır. 1944'te Nevzat Tandoğan'nın 'bu memlekete komünizm gerekiyorsa ve komünizm yararlı bir şeyse onu da biz getiririz' sözü, Ecevit dönemi CHP'nin sol anlayışının kısa özeti olarak belirtilebilir. Çünkü sol ile Kemalizm iki farklı anlayışlardır. Kemalizm, Tanıl Bora'nın belirttiği gibi sağ ideolojilerin (Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık)³ karışımı ile vuku bulmuştur. Bu ideoloji anlayışları teoride de pratikte de Türkiye'de sağ ile özdeşleşmiştir.

Sağ geleneğe sahip olan CHP'nin, bir gece de nasıl sol parti olduğunu Akat şöyle aktarıyor;

1961 Anayasası ile demokrasiye bir çeki düzen verdikten sonra, İnönü'nün koalisyon hükümetleri sırasında radikalizmin seçkinci-darbeci kanadını sindirmek nispeten kolay olmuştu. Ama, aniden TİP'in aydın kesimde CHP tekeline kırdığı, hatta daha da ileri gidecek belirli bir hegemonyaya yöneldiği görüldü. İşte, kırk yıllık DEVLET Partisi CHP'nin aniden “ortanın solu” macerasına atılması konjonktür. bilinince anlaşılabilir. Aydın kesiminde TİP'in rekabeti, Recep Peker'in, Milli Şef'in, Şemsettin Günaltay'ın, Kasım Gülek'in partisi bir gecede “solcu” yapıverdi.⁴

Ecevit'in ortanın soluna taşıdığı sol anlayış CHP'nin, birbirleri arasında çatışma geleneği ve karşıt iki anlayış olan sağ ve sol ikililiği arasında özünde sağcı, söylemde

¹ Bobbio, s.137.

² a.g.e. s. 35.

³ Bora, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*.

⁴ Asaf Savaş Akat, “İdris Küçükömer'in Mirası,” Ed. Ahmet Güner Sayar. 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 37. Akat'ın bu çalışması Kültür ve Turizm Bakanlığından önce İdris Küçükömer anısına çıkarılmış başka bir kaynakta da yayımlanmıştır. Yayımlandığı eser için bkz. İdris Küçükömer, *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1994. İlk basımı ise, *İktisat Dergisi* Eylül 1987.

ise solcu anlayışını bir arada benimsemesi, kendisiyle çelişen bir politik anlayıştır. Çünkü Bobbio'nun da belirttiği gibi;

Sağ ve sol iki yüzyıldan fazla bir süredir, düşüncenin ve politik eylemlerin evrenini bölen ideoloji ve hareket çelişmesini tanımlamak için kullanılmış, açıkça çatışan iki karşıt terimdir. Karşıt terimler oldukları için, yönelik oldukları alana kıyasla, karşılıklı olarak birbirini dışlayıcı ve birbirine bağlı olarak güçsüzleştiricidirler: dışlayıcıdır çünkü hiçbir öğreti ya da hareket aynı anda hem sağ hem de sol taraftarı olamaz; güçsüzleştiricidirler çünkü (...) bir öğreti ya da bir hareket yalnızca sağ veya sol taraftarı olabilir.¹

CHP'de sağ düşünceye sahipken aynı anda ne sol ne de -Ecevit'in lanse ettiği- 'ortanın solu' düşüncesine sahip olma ihtimali vardır. Çünkü Marxist literatürde sol ya da işçi sınıfı ile özdeşleşen sol-sosyalist hareket, devleti aşkınlaştırmaz ya da devleti ele geçirmeye çalışmaz, aksine devleti ortadan kaldırmayı gütmektedir. Ecevit, devleti ortadan kaldırma güdüsü anlayışını aşırı sol anlayışı içinde şöyle ele almaktadır: "Gerçi aşırı solda, devleti eriterek tam bir halk egemenliği sağlama ülküsüne bağlananlar da vardır. Fakat uygulamada, bunu kendi formülleriyle sağlamanın yolunu bulamamışlardır."² Bu aşırılığın içine Türkiye İşçi Partisi'ni yerleştiren Ecevit, devletçi anlayışı içinde ele aldığı ortanın solu tanımını şöyle vurgulamaktadır: "Ortanın solundakiler devletçidirler. Devletçilikleri halkı gözetidir. Halkı devletin hizmetinde değil, devleti halkın hizmetinde sayıcıdır."³ Kısacası ortanın solu, devlet güdümünde bir toplumsal sol anlayışı için kendini inşa eder.

Ecevit'in bu sol anlayışı, Atatürkçülük düşüncesi içinde olduğunu ve bunu sınıfsal bir alt yapıya oturtma çalışmalarını ekseninde oluşturmuştur. Bu sol Kemalist anlayış, Kahraman'ın da belirttiği gibi, "sol Kemalist grup zamanla bu iddiasını yitirecek ve o noktadan başlayarak muhafazakârlaşacaktır."⁴ CHP tarihi boyunca pek çok dönüşüm ve değişim içinde olmuştur. Kuşkusuz değişim ve dönüşüm olumlu yönde olursa değerli bir şeydir. CHP uğradığı dönüşümlerde devlet ya da merkezi yönetim anlayışında, devletin yoğun denetim merkezi anlayışından taviz vermemiştir. Ortanın solu düşüncesinin hakim olduğu yıllarda da bu böyle olmuştur.

Başlangıçta sadece bir retorik kavram olarak ifade edilen ve Merkez'in tarihsel reformlarıyla özdeşleştirilen ortanın solu, hızla nitelik değiştirmiştir. Her ne kadar özünde

¹ Bobbio, s. 48.

² Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Ed. Levent Cinemre, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 25.

³ a.g.e. s. 27.

⁴ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 214.

merkeziyetçi ideolojiden gelen birçok kısıtlamayı barındırsa da, bu hamle merkezin çevreleşmesi açısından önemli bir girişimdir.¹

Görelî anlamda bir sol tezahür eden ortanın solu, parti içinde belirgin bölünmelere de yol açmıştır. Devlet eksenli bir zihniyet geleneği olduğundan merkezin çevreleşmesi yönetici kesimi rahatsız etmiştir. Tabii Türkiye solunun tabana inememe gibi tarihsel bir sorunu olduğu için ortanın solu da zamanla önemini yitirmiştir.

1960'ların sonlarına damgasına vuran üniversitelerdeki sağ-sol çatışması Türkiye siyasetinde önemli kırılma noktalarından biridir. Burada uzunca 1968 dönemi öğrenci hareketine değinilmeyecektir. Kısaca değinileceği yer, 68 hareketinin sonrasında ona atfedilen önem olacaktır. Kuşkusuz Türkiye'de 68 hareketinin önemli sonuçları olmuştur. Ancak ondan sonraki dönemde Türkiye solu algısında 68 hareketi, "Türkiye'de sol muhalefet 68 sonrası bir yenilgi ve geri çekilme olarak değil, parlak bir yeniden yükseliş, hatta bir devrimci durumu tasavvuru içinde yaşamıştı. Bu şartlarda 1968, Türkiye solun için, hiç de özel suretle hatırlanması ve üstüne kafa yorulması gerekmeyen bir duraktı sadece."² Kendi içinde 68 hareketinin muhasebesini derinlemesine yapmayan sonraki dönem Türkiye solu, 68 dönemine karşı yüzeysel bir hayranlık algısı yaratmıştır. Şüphesiz sistemin baskıcı anlayışı bunda etkili olmuştur. Ama sol içi bölünme ve günümüze kadar da tam anlamıyla bütünleşememe, bütünleşmek içinde gösterilen çabanın yetersiz kalması, bunda etkili olmuştur. Türkiye solunun Marxizm'den tamamıyla olmazsa da çoğu zaman habersiz olması başka bir etkendir.³ Bununla beraber tabana indirgenemeyen bir sol sosyalist anlayış mevcuttur.

Sosyalist bir partinin yönetici-yönetilen kademeleşmesini en aza indirmesi gerekiyor. Bir; tabanın yönetime egemen olmasını sağlaması gerekiyor, iki; sosyalizmi gerçekleştirmek için ülkesinin kurumlarını, adet ve geleneklerini dikkate alması gerekiyor, üç; koşullar elverişliyse iktidarı barışçı yollarla alması gerekiyor, dört; iktidara yönelen eylem içinde yönetici bir azınlığın değil, kitlelerin bu işe doğrudan doğruya katılması gerekiyor, beş., parti içinde olduğu kadar dışında da özgürlüğün hüküm sürmesi, üstelik bunu başka düşünce özgürlüğün hüküm sürmesi, üstelik bunu başka türlü düşünme özgürlüğü olması gerekiyor, altı.⁴

İşte bunları gerçekleştiremeyen bir Türkiye sol örgütlenmesi mevcuttur.

¹ a.g.e. s. 217.

² Bora, *Sol, Sinizm, Pragmatizm*, s. 92.

³ Marxizmi okumayan tartışmayan Türkiye Solu için bkz. Çulhaoğlu, *Bin yıl Eşiğinde Marxizm ve Türkiye Solu*.

⁴ Atilla İlhan, *Hangi Sol*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 71.

5. 1980 ÖNCESİ ve SONRASINDA SAĞ-SOL

70'lerdeki siyasi gerilim, 60'ların sonunda başlayan öğrenci hareketinin ya da sağ sol çatışmasının ağır sonuçları ve 12 Mart muhtırasıyla başlar. Önceki dönemlerde olduğu gibi sağın egemen olduğu Türkiye siyasetinin bu döneminde de sola karşı bir tahammülsüzlük ve bunun yanında tahakküm altında tutma politikası devam etmektedir. Aslında sola değil toplumun her kesimine karşı kısıtlayıcı bir politika güdümünde hareket edilmiştir. 12 Mart muhtırası döneminde bu kısıtlamaları meşru düzene oturtmak için anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır. “Bu değişikliklerle temel hak ve özgürlükleri, ‘devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü’ gerekçesiyle kısıtlanmış, hatta özleri boşaltılmıştır. Yarattığı sorunları günümüze kadar uzanan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin temel de bu dönemde atılmıştır.”¹ Bu baskılar, Türkiye'nin toplumsal düzenini ve kendi söylemleriyle tam bağımsızlığını savunan, kısmi olarak da silahlı mücadele yolunu seçen o dönemki üniversite gençliğini öldürebilecek/katledebilecek/sallandırabilecek kadar katılaştıran bir devletçilik anlayışın ürünüdür.

1970'lerdeki siyasi gelişmelerin önemli olanlarından CHP'nin Bülent Ecevit önderliğinde çevreye doğru kaymasıdır. 12 Mart'ın kapalılığını savunan AP'nin, 27 Mayıs'ın özgürlükçü getirilerinden hoşnut olmaması, bununla beraber sağdaki parçalanmalar, 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP'ye yenilmesine neden olmuştur. Merkezi yönetimin çevreyle kesin çizgilerle ayrılması hafiflemiş, “merkez çevreleşmekte, çevre merkezleşmektedir.”² AP genel başkanı Süleyman Demirel, seçim yenilgisinden sonra kendi kabuğuna çekilip, “ayrışan sağ çizgilerin hepsini bir arada toplamak için en uygun platform anti-Komünizm”i kurdu.”³

Bununla beraber 12 Mart'ın sola karşı bir başka darbesi, TİP'in 20 Temmuz 1971'de kapatılmasıyla gerçekleşti. Görülen davada partinin genel başkanı Behice Boran'ın politik savunması şöyle olmuştur;

TİP davası politik bir davaydı. Hukuk yanı değil, politik yanı ağır basmıştır. Bu yanı ağır bastığı içindir ki, hukuk düzeyinde dava ilgililerce bir türlü tutarlı, sağlam bir raya oturtulmamış, iddia makamı, mahkeme, askeri Yargıtay dairesi ve daireler kurulu birbirleriyle çelişen, birbirini eleştiren görüşler, gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Fiili düzenin,

¹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi II; 1950-1995*, s. 212.

² Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 221.

³ Belge, “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri,” s. 41

1961 Anayasası'nın getirmek istediği düzenin değil, fiilen varolan düzenin işçi sınıfı partisine, sosyalist partiye tahammülü yoktu. TİP ve onun temsil ettiği sosyalist hareket tasfiye edilmeliydi- edildi.¹

1971 muhtırası, TİP'i kapatıp bunun üzerine Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını idam etmesi sağ sol çatışmasını tam anlamıyla bitirdiği anlamına gelmiyordu. O dönemden sonra solun ağır yara aldığı aşikârdır. Öte yandan;

12 Mart darbesi o tarihte Sol Kemalizm olarak gelişen ve genel anlamda sosyalist görüşlerden beslenen sol açılımın tüketilmesi ve ordunun 27 Mayıs'la birlikte attığı bir adımın geri çekilmesi idi. Öyle anlaşılıyor ki, aradan geçen sürede Türkiye'ye giren ve bir hayli etkili olan sol düşünce, ordu üst kademesinde yankı bulmamıştır ve komutanlar, içine girilen sol süreci fazla ileri giden bir hareket olarak değerlendirmiştir.²

Belge'nin de bir başka şekilde belirttiği gibi, "12 Mart solu büsbütün kazıyamadığı gibi, çok daha gergin, radikalize, polarize bir siyasi ortamı bırakıp gitmişti."³ Bu siyasi ortam, günümüze kadar sürecek olan ülkücü-sol (günümüzde genel anlamda ülkücü-Kürt çatışması etrafında şekillenmiştir) çatışmasına sahne olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi 1980 darbesini yapanların görünürdeki bahaneleri bu çatışmanın olduğudur.

1980 darbesiyle başlayan Türkiye'nin yeni siyasi konjonktürü, Türkiye siyasi tarihinde kırılma noktası olduğu gibi günümüz siyasetinin de omurgasını oluşturmaktadır. Çünkü hala o darbenin anayasasıyla yönetilmekteyiz. 1980 darbesinin görünürde sağa ve sola karşı yapıldığını yukarıda belirtmiştim. "Her türlü solun adeta kökünü kazırken, özellikle İslamcı kanadı olmak üzere sağın gelişmesi için ellerinden geleni yaptılar."⁴ 12 Eylül darbesiyle ağır yara alan sol, darbe sonrasında değişik fraksiyonlarla örgütlenmeye çalışmış ve yeni bir bölünmeye doğru gitmiştir. Bu bölünmelerin belki de en önemlisi 'Türk Solu-Kürt Solu' şeklinde tezahür etmesidir. Bundan sonra oluşacak ayrımın günümüze dek sol-sosyalist hareket, Türkiye'de büyük ölçüde Kürt siyasi hareketi tekelinde varlığını sürdürmeye çalışacaktır. Bu da zamanla ideolojik olarak Kürt Milliyetçiliği halini alacaktır.

1980 darbesinin yıkıcı etkilerden biri de yapılan tutuklanmaların fiziksel ve psikolojik şiddetin doruk noktasına ulaşmasıdır. Yani tutuklanan aydın, üniversite gençliği ve kısmen de işçiler her türlü insansızlaştırıcı/onursuzlaştırıcı işkencelerden

¹ Behice Boran'dan akt. Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi II; 1950-1995*, s. 215.

² Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 219.

³ Belge, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri," s. 25.

⁴ Akyol, *Türkiye'de Sağ Örgütler: Bölüne Bölüne İktidar Olmak*, s.69.

geçirilmiş, bunlardan önemli kısmı da öldürülmüştür. Diyarbakır zindanları ile Ankara'daki Mamak cezaevi bu işkencelerin merkezi konumundadır. 1980'lerde sola vurulan bir diğer darbe de 1989 Berlin duvarının yıkılmasıdır. Sadece Türkiye'de değil, neredeyse tüm dünyada sol-sosyalist hareket yok olma noktasına gelmiştir. Türkiye soluna, 1980 darbesinde gördüğü fiziksel travmanın yanında 1989 Berlin duvarının yarattığı zihinsel travma da eklenmiştir.

Bu ağır yaralardan sonra yeniden yapılanma yolları arayan sol fraksiyonlar çeşitli girişimlerde bulundular. Turgut Özal'ın Yeni Sağ bir parti diye adlandırılan ve onun neo-liberal politikalarından bunalan işçiler “1989 Bahar eylemleri ile belki de doruğa çıkan süreç”le¹ o yılda yapılan yerel seçimlerde SHP'nin ve Doğru Yol Partisi (DYP)'nin ANAP'tan fazla oy almasına neden olmuştur. Bu durum, sol hareketin yanında 1984 Kürt Hareketi ile “mor iğne ve siyah giysi”² gibi kampanyalarda feminist hareket kendini göstermeye başlamıştır.

Bu hareketlerle birlikte girilen 1990'larda, SHP ile Bülent Ecevit ve eşinin kurduğu Demokratik Sol Parti (DSP) söylemsel anlamda var olan iki sol parti olarak tezahür etmiştir. Bunların yanında çeşitli Kürt siyasi partiler³ de kurulup kısa sürede devlet tarafından kapatılmıştır. Bunlarla beraber 90'lı yıllarda sağcı terminolojide yer edinecek olan İslami partilerde belirginleşmeye başlayacaktır. Bu İslamcı partiler “bir yandan kapitalistleşmiş çevre partilerine karşı köylülüğü, bir yandan kent çeperlerine yerleşmiş olan, sanayileşmeye ve sermaye biriktirmeye başlamış fakat metropollerdeki büyük sermaye karşısında korunma ihtiyacı duyan taşra burjuvazisini temsil etmektedir.”⁴ 1995 seçimlerinde kurulan koalisyon hükümetin bir yanını oluşturan ve İslami zeminde siyaset yapan Refah Partisi (RP) ile DYP, çevrenin merkeze kaymasında önemli rol oynamıştır. Nitekim Tarihsel Blok'un güçlü kanadı olan askeri kanat ve Süleyman Demirel ile birlikte postmodern darbe olarak bilinen 28 Şubat'ta “örtülü müdahalesi”ni⁵ gerçekleştirmiştir.

Yapılan bu askeri müdahaleler Türk modernleşmesinin izdüşümü niteliğindedir. Çünkü çevreyi merkezileştirme çalışmaları paralelinde siyaset yapan iktidar partileri

¹ Seyfi Öngider, “Solda Birlik ve Yeniden Yapılanma Süreci,” *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.999.

² a.g.e. s. 1000.

³ 1990 ve 2000 yıllarında kurulan sol ile özdeşleşen en azından kendini öyle tanımlayan Kürt partilerin, isimleri kurucuları ve ideolojik yaklaşımları için bkz. Akyol, *Türkiye'de Sol Örgütler: Bölüne Bölüne Büyümek*, s.163-172.

⁴ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 229.

⁵ a.g.s.

çoğunlukla askeri müdahaleye takılmıştır. Askeri vesayetin yaygın, otoriter ve egemen güç olduğu Türkiye siyasi tarihinde cumhuriyet döneminin hiyerarşik ve modernleşme çabalarının jakoben anlayışı, yine bu dönemde asker ve bürokrasi tarafından benimsenmiştir. Askeri kanat ise, çevreye kayan bir siyasi anlayışı genel anlamda gerici bir tutum olarak görmektedir.

2000’li yıllara bu bölümde değinilmemiştir. Çünkü İdris Küçükömer’in sağ-sol paradoksu, AKP dönemi için son (5.) bölümde tartışılacak ve bu dönemin sağ-sol olayları da bu bölümde ele alınacaktır.

6. SAĞ-SOL DÜŞÜNCESİNDE BAZI ÖNEMLİ İSİMLER ve HAREKETLER

Kuşkusuz bu konuda fikir ve eylemleriyle birçok kişi ele alınabilir. Bunlar üzerine tartışılabilir ve ayrı bir alanda da konuşulabilir. Ama bu konuda hem sol için hem de sağ için önem arz eden birkaç kişi üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki yukarıda da belirtilen ve yerelliği ile ön plana çıkmış, sol sosyalist düşüncesi üzerine çalışmalar yapmış Kemal Tahir olacaktır.

6.1. Kemal Tahir

Kemal Tahir (1910-1973), düşüncelerini cumhuriyet dönemi dâhil, cumhuriyetten önce ve 1960’ların sonlarına kadar da eleştirilerini sunmuştur. Onun düşüncesinin temelinde, toplumun geleneksel ritüellerini göz önünde bulundurulmadan empoze edilmeye çalışılan reformlardır. Yani yüzyılı aşkın bir süredir başlayan *batılma* hareketi toplumun normlarından uzak olmakla beraber devlet tarafından jakoben anlayışıyla yapılmış yenilikleri eleştirmiştir. Ona göre, “batılma kelimesinin sözlükteki anlamına bakmak bile bizi uyardırmaya elvermeliydi. Batılma kelimesinde, batılı olmayan bir toplumun, kendi benliğinden vazgeçerek, ondan büsbütün sıyrılarak bir başka ‘şey’ olmağa çabalaması, yani imkansız zorlaması anlamı vardır.”¹ Batılma hareketine Kemal Tahir gibi karşı çıkan Atilla İlhan, “batılı olmayan ülkelerde batıcılığı yayanlar kimler, işçiler köylüler mi, yoo, başta komprador burjuvazisi, onun yanı sıra batılma çikarı olan azınlık tüccarları, daha daha, emperyalist sızmalarla açılmış yabancı dille eğitim yapan okullardan yetişme yerli

¹ Kemal Tahir, *Notlar; Batılma*, (Der: Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 13.

kozmpolit aydınlar”¹ olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, toplumsal tabana inemeyen bir batılılaşma hareketi çıkar gruplarının ortaya çıkardığı bir harekettir. Atilla İlhan gibi bu batılılaşma hareketinde kendi burjuvasını yaratma adına harcanan maddi ve manevi çabanın yersiz ve ziyan olduğunu vurgulayan Kemal Tahir, “Anadolu Türk halkalarının tarihsel gelişi, temelden doruğa kadar ancak sosyalizme yatkındır. Bunu görmezden gelmek, gerçeklere göz yummak, yenilgiyi baştan kabullenmek olduğunu belirtmiştir.”²

Kemal Tahir’in eleştirilerinden o dönemde onun gibi sosyalizmi savunanlar da nasibini almıştır. Yakın arkadaşları Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet’ten ayrı³ bir sosyalizm anlayışını savunan Kemal Tahir, bu arkadaşlarıyla da çoğu zaman ters düşmüştür. Burada Kayalı’nın da belirttiği gibi;

Gündelik siyasetle, ciddiye alıp ilgilenmemesi Kemal Tahir’i çok daha farklı bağımsız bir yere itmiştir. TKP’nin de başat olarak içinde yer aldığı sol siyaset Kemal Tahir’in fazla ciddiye almadan köklü bir şekilde eleştirdiği bir kurum olmuştur (...) gündelik siyaset değerlendirmesi açısından Kemal Tahir’in konumu açık olarak farklı bir yerde durmaktadır. Bu durum Nazım Hikmet konusundaki yaklaşımından bariz olarak daha önemli bir husustur.⁴

Kemal Tahir’in temelde de olan bu özelliği, modernleşme adı altında batılılaşma düşüncesine olan eleştirel işlevselliğidir. İlginç olan şudur ki, savunduğu ideoloji olan sosyalizm içinde aynı düşüncelere sahip olmasıdır. Yani batılı anlamda bir sosyalizme reaksiyon olarak özgün yerel bir tutum izlemiştir. Atilla İlhan da buna paralel olarak görüşlerini şöyle belirtmiştir, “Türkiye’nin sosyalizmi olacaksa, kendi koşulları içerisinde, kendi diyalektiğine göre olacak. Besbelli öbürlerine benzemeyecek. Benzetmeye kalkışanlar olursa, kesinlikle ‘hüsrana’ uğrayacak!”⁵

Bu bağlamda dönemin solcu aydınları, onu Marksizmi bilmemekle ya da çarpıtmakla suçlamışlardır. Özellikle 1960’lar Türkiye’sinde solcu aydınların en önemli tartışma konuları arasında yer alan toprak reformu konusunda onlarla fikrî ayrılığa düşmüş ve böyle bir reformun Türkiye’nin toplumsal gerçekleri açısından bir karşılığı olamayacağını savunmuştur. ‘Bu yeni yetme Marksistler, ülke gerçeklerini hiç bilmedikleri ve hele toplumumuza, tıpa tıp Batı toplumunun eşi olduğuna inandıkları için, öyle atıp tutuyorlar ki, düşman başına’ diye serzenişte bulunmuştur.⁶

¹ Atilla İlhan, *Hangi Sağ (Anılar ve Acılar)*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1980, s. 16.

² Tahir, *Notlar; Batılılaşma*, s. 15.

³ ‘Ayrı’ yerine, toplumun sosyolojik yapısına uygun bir sosyalizm anlayışı da denilebilir.

⁴ Kurtuluş Kayalı, “Solda Kemal Tahir Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 1096-1097.

⁵ İlhan, *Hangi Sol*, s. 87.

⁶ Mahmut Hakkı Akın, “Sohbetlerinde Kemal Tahir”, *Hece*, Sayı:181 (Kemal Tahir Özel Sayısı), Ankara 2012, s. 411.

Yani o dönemin sol eğilimli aydınlarını¹ ve onların düşünsel ve eylemsel hareketlerini batının ürünü olan sosyalizm anlayışını, toplumun yapısına bakmadan salt bir kurtuluş aracı olarak algılamalarını eleştirmiştir. Kayalı'nın deyimiyle, “Kemal Tahir'in Türkiye'deki sosyalist hareketin batılılaşmanın bir kolu olduğunu belirttiği ve bu harekete köklü eleştiriler yönelttiği görülmektedir.”² Bunda eserlerinde ve karşı çıktığı konularda Kemal Tahir'in özgün bir düşünür olması, etkisini göstermektedir.

Kemal Tahir, “yirmi yedi yaşında Marksist olduğu gerekçesiyle yargılanmış ve ömrünün on üç senesini sadece sol düşünceye ait kitaplar kütüphanesinde bulunduğu için Türkiye'nin farklı bölgelerinde hapisanelerde geçirmiş”³ biri olarak geliştirdiği özgün kuramı ondan sonraki düşünürlerin eserlerinde görmeye çalıştıkları aşikardır. Eleştirilerini genellikle söz konusu hangi ideoloji olursun olsun batılılaşma karşıtlığı çerçevesinde şekillendiren Kemal Tahir, kim ne derse desin, düşüncelerini ne kadar eleştirilse eleştirsin, Türkiye siyasi tarihinde solun kavranması için Kemal Tahir'in; *Yol Ayrımı'nı*, *Bozkırdaki Çiçekler'i*, *Yorgun Savaşçı'yı Devlet Ana'yı* ve *Notlar'ın* gibi temel eserlerin okunması ve analiz edilmesi gerekir.

6.2. Dr. Hikmet Kıvılcımlı

Hüseyin Hikmet Kıvılcımlı “sol düşüncelerle tanışması Tıp Fakültesi kütüphanesinde okuduğu *L'Humanite* Gazetesi vasıtasıyla. Hüseyin Hikmet ile aynı dönemde öğrenci olan Hasan Ali, Vasıf Onat, TKP yöneticilerinden Baytar Cevdet'tin, Hüseyin Hikmet'in sol düşüncelerin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olduğu ileri sürülebilir.”⁴ Daha sonraları TKP'de yöneticilikte yapmaya başlayacak olan Kıvılcımlı, sol düşüncenin savunuculuğuna başladıktan sonra yaşamının çoğunu cezaevinde ve sürgünde geçirmiştir.

Yaşadığı dönem (1902-1971) itibarıyla etkin solculardan biri olan Kıvılcımlı, Marxist düşünceden etkilenmiş ve bunu Türkiye toplumuna uyarlamaya çalışmıştır.

¹ Kemal Tahir'in düşüncelerine paralel olarak kimi zaman o dönemdeki bazı aydınlarla benzerlikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Reel sosyalizmin gündemde olduğu dönemlerde “Kemal Tahir bir yanıla Türkiye'nin toplumsal yapısının özgünlüğü noktasında Doğan Avcıoğlu gibi bir entelektüelle, bir yanıla da Asya Tipi Üretim Tarzı(ATÜT) kavramını kullanma anlamında İdris Küçükömer ve Sencer Divitçioğlu ile buluşmaktadır.” Ayrıntılar için bkz. Kurtuluş Kayalı, “Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entelektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konununun Farklılığını Kavramaktan Geçer”. *Doğu-Batı; Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler*, Sayı 11, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 54. Tabii siyaset etkin olduğu durumlarda bu isimlerden uzaklaşmaktadır.

²a.g.s.

³ Akın, s. 410.

⁴ Süha Ünsal'dan akt. Arif Ulaş Bilgiç, “Doktor Hikmet Kıvılcımlı,” *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 586.

Tarih tezi (1965) eserinde bugünü anlamak için tarihin iyi anlaşılması gerektiğini belirtmekle beraber “günümüz Türkiye’yi anlamak için, onun dün içinden çıktığı (daha doğrusu bir türlü çıkamadığı) Osmanlı Tarihine inmek gerekti. Osmanlı Tarihi’nin maddesine girince, onun İslam Medeniyeti’nde bir ‘Rönesans’ olduğu belirdi.”¹ Yukarıda aktarılan tarih tezinde Kıvılcımlı, Marxizmin de etkisiyle bu tezi çeşitli kavramsallaştırmalarla açıklamaya çalışmıştır.²

Böylelikle Kıvılcımlı toplumsal özgünlüğün farkındadır. Bu özgünlüğün paralelinde önceleri Kemalizme karşı eleştirel tavır gösterse de daha sonraları Kemalizm ile barışık bir tutum içinde olmuştur.

Kemalizm (deyince), derebeyi artıları + tefeci sermaye + finansal kapital devleti bloku akla gelir. Bu dört öge birbirini tamamlayarak birbirinden ayırt edilmez bir bütün halinde kaynaşarak biricik Kemalizm sistemini yaratır. Türkiye’de Kemalizm yaşadıkça, bu dört başlı biricik soygun ve çapul canavarı köylülüğün canını ve kanını emecektir.³

Bu anti-Kemalist tutum, 1951 yılında cezaevinden çıktığında değişecek ve Kemalist çizgi ile -tamamıyla olmazsa da- çoğu zaman uyum içerisinde olacaktır. Tabii, Kemalist düşünceyle bu uyumluluk Türkiye solunu ortak kaderi niteliğindedir.

6.3. Erol Güngör

Genel anlamda Türk Milliyetçiliğinin ileri gelen ilim adamlarından biri olan Erol Güngör, bilinçli bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Sağ-sol olaylarının yoğunlaştığı döneme denk gelen yaşamı (1938-1983) boyunca bilinçli bir milliyetçilik anlayışını tezahür etmeye çalışmıştır. Bu çatışmaların yoğunlaştığı dönemde Güngör, “kavga teorisyeni değil, ilmi milliyetçiliğin ‘restoratör’üydü ve milliyetçilik üslubu, siyasi hedeflerden ziyade kültür zemini üzerindeki yoğunlaşmıştı.”⁴ Düşünce itibarıyla sağa yakın olan Güngör’ün adı, Türk sağının temelini oluşturan muhafazakârlık, milliyetçilik ve İslamcılık ideolojilerini benimseyen kesimlerle genel anlamda anılmıştır. Bunlardan en yoğunu milliyetçilik olmuştur.

¹ Sadık Göksu, “Sonradan Görenlerin Anlayamadığı Önceden Gören Dev: Dr. Hikmet Kıvılcımlı,” *Doğu-Batı; Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler*, sayı 11, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 202.

² Kıvılcımlı, *Tarih Tezi* eserinde başka kavramsallaştırmalara da yer vermekle beraber bunları pratiğe dökmeye çalışmıştır. Bu kavramlar; antika tarihi ve modern tarihle ayırımında tarihi, antik kent ve modern kentle ile kent, tarihsel devrim ve sosyal devrim ile devrim anlayışı ayırımı yapmaktadır. Bunları alt kavramlarla da açıklamıştır. Bu açıklamalar için bkz. Göksu, *a.g.e.*

³ Hikmet Kıvılcımlı’dan akt. Bilgiç, s. 587-588.

⁴ Ahmet Turan Alkan, “Halefi Olmayan Bir İlim Adamı: Erol Güngör,” *Doğu-Batı; Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler*, sayı 11, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 168.

Bununla beraber Erol Güngör'n tüm çalışmaları ve hayatı göstermektedir ki, kendisi bir Türk milliyetçisidir. Pek çok konuda farklı düşünceleri ve yaklaşımları olmasına rağmen, kendini her zaman Türk milliyetçileri dairesinde konumlandırmıştır. Siyas olarak bir bağı olmamasına rağmen, hayatı boyunca lkc Hareket ile hep yakın ilişkiler içinde olmuştur.¹

İdeolojik taraflılıktan yana olmayan Güngör, Ziya Gökalp'in de etkisiyle milliyetçiliğe yüklediği kültürel anlam ve bunun paralelinde ilmi ve şuurlu bir milliyetçilik tarzından yana tavır almaya gayret etmiştir. Öte yandan günümüzde İslamcıların da kendilerine yakın hissettiği söylenebilir. Onun İslam hakkındaki görüşlerinde ilmi perspektiften şöyle bakılmaktadır;

19. yüzyılda İslam'ın ortaya koyduğu medeniyetin mağlup olduğuna ancak temel problemin, modern hayat uygun bir hukuk sisteminin yeniden üretilmesinde yattığına dikkat çeker; içtihat kapısının kapalı olduğu görüşünü eleştirir ve İslam'ın, kendi içinde tutarlı ve dengeli bir değerler sistemi sunduğunu, özellikle 20. yüzyılın, İslam prensiplerine çok geniş bir uygulama sahası verebileceğini ne sürer.²

Siyasi İslam ile ilgili düşüncesinde bir adım daha öteye giden Güngör, Ulus-Devletle ile İslamı aynı paralel düzleme koymaktadır. Bunu şu söylediğine dayandırır; "İslm dünyasının tek bir devlet altında birleşmesine gerek olmadığı için"³ genel anlamda ulus-devletlerle aynı çizgidedir. Ulus-devletlerin teki veya bir başka deyişle üniter devlet yapılanması sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasal anlamda faşizme kadar gidebilmektedir. Tabi, Erol Güngör'n milliyetçilik anlayışının izleri İslami anlamda da kendini göstermiştir. Çünkü İslamiyet'in ya da İslam'ın buyurdularında Güngör'n anladığı ve anlattığı ulus-devlet anlayışıyla o kadar da benzerlikleri yoktur. Hatta Bediüzzaman'ın milliyetçilik tanımlaması ulus-devlet'in paradigmasına eleştiri niteliğindedir. Bediüzzaman, "ırkçılığı ve Osmanlı'nın son dönemindeki Türkçülüğü ve zımnen Cumhuriyet milliyetçiliğini de 'menfi milliyetçilik' saymış, İslama tabi olan, mmet dayanışmasının basamağını teşkil eden milliyetçiliği ise 'müspet milliyetçilik' olarak değerlendirmiştir."⁴ Görüldüğü gibi Türkiye'de ulus-devletin inşası döneminde var olan milliyetçilik anlayışları İslamla rtşmemektedir.

¹ Gökhan Güler, *Erol Güngör: Hayatı, Eseleri ve Düşünceleri*, TASAV, 2012, s. 15.

http://tasav.org/usr_img/yayinlar/makaleler/ska_makale_1_erol_gungor_gUler_son.pdf

² Alkan, s. 173-174.

³ Erol Güngör'den akt. Güler, s.7.

⁴ İsmail Kara'dan akt. Bora, *Türk Sağının  Hali*, s. 139.

6.4. Nurettin Topçu

Nurettin Topçu (1909-1975), milliyetçilik anlayışını, öncüsü olduğu ‘Anadoluculuk’ akımının üzerine inşa etmeye çalışmıştır. “İmparatorluğun son yıllarında ortaya çıkan fikir akımları ve Cumhuriyet dönemi milliyetçilik anlayışı karşısında, herhangi bir kutupçuluğa kaçmadan, entelektüel bir zemine”¹ dayandırdığı bu akımı ile “Anadolu gerçeğinden bir milliyetçilik ideali ve bu ideale uygun düşecek tarzda da bir sosyalizm anlayışı ortaya koymuştur.”² “Türk düşünce ve siyasal hayatının özgün ve bir o kadar da tartışmalı akımlarından/kavramlardan biri olan Anadoluculuk, Osmanlı sonrası Türkiye’nin oluşumunda önemli işlevler gören bir yaklaşımdır.”³

Nurettin Topçu, Erol Güngör gibi İslamı ve milliyetçiliği birbirinden ayrılmaz iki anlayış olarak görmektedir. Bu bağlamda Oğuzları milliyetçiliğin maddi tarafını, İslamı da milliyetçiliğin dini tarafı olarak belirlemiştir. Erol Güngör gibi Türk sağını oluşturan ideolojiler benimseyen Topçu, Güngör’den farklı olarak bu ideolojilerin yanına iktisadi sosyalizm kavramını koymaktadır. Devletin otoriterliğinin gerekliliği düşüncesine sahip olan Topçu’nun, bu ideolojilerden birer parça alması, anarko-ideoloji anlayışına dönüşebilmektedir.

Bunun üzerine Nurettin Topçu’nun savunduğu ruhçu, devletçi, otorite, muhafazakâr İslam Sosyalizmi bir çeşit faşizmdir. Gelenekçi ve muhafazakâr olan Topçu’nun savunduğu sosyalizm, toplumun koşullarını kabul eder ve tarihi zorunluluk fikrini benimser. İnkılâpçılık yerine tekâmülcülüğü kabul eden bu anlayışın en mükemmel gerçekleştiği yer de Alman milli sosyalizmdir. Topçu’yu faşist bir anlayışa götüren düşünce, faşist devletin, milletin bütün unsurlarını birleştirici, toplumsal çalışmaların hepsini eline alıcı ve toplum üzerinde en kuvvetli otoriteyi kullanıcı oluşudur. Topçu’yu Alman faşizmden ayıran yön ise kendisine ırkı değil, dini çıkış noktası olarak almış olmasıdır.⁴

Topçu’nun kapitalist eleştirisinden yola çıkarak onu anti-kapitalist olarak niteleyen Bora, “Topçu’nun anti-kapitalizm anlayışını ahlak temelli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Topçu “Kapitalizmi bir kötülük olarak anlatır. Kötülükle açıklar. İnsanlık şerefine ve insanın olanaklarına aykırı bir hayat yaşatan bir fitne gibi

¹ Ali Osman Gündoğan, “Nurettin Topçu,” *Doğu-Batı; Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler*, sayı 11, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 97.

² a.g.s.

³ Köksal Alver, “Nurettin Topçu’nun Türk Sosyolojisindeki Yeri Üzerine” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi: Türk Sosyoloji Tarihi*, Cilt 6, Sayı 11, İstanbul 2008, s. 582.

⁴ Gündoğan, s. 101.

görür. Romantik anti-kapitalizmin karakteristikleridir bunlar.”¹ Solun kavramları içinde yer alan anti-kapitalizm, Topçu'nun iktisadi sosyalizm kavramına paralel olarak kabul edilebilir. Sağ ve solun kısmi özelliklerini düşüncelerinde barındıran Topçu, ayrı bir çalışma konusu olarak geniş bir yelpazede ele alınması gerekir. Ona çalışmada yer verilmesinin sebebi budur. Kendisi Türk düşünce tarihinde ve eylemlerinde fazlaca rağbet görmüş bir isimdir.

6.5. Cemil Meriç (1916-1987)

Cemil Meriç, hem teorik anlamda sağ sol düşüncesini hem de bu düşüncenin Türkiye'deki yansımasını açıklayan önemli isimlerin başında gelmektedir. O, Türkiye'de sadece siyasi anlamda değil, başta sosyoloji alanı olmak üzere birçok alanda iz bırakmış bir bilim adamıdır. Aynı zamanda yukarıda değindiğim sağ ve sol olarak nitelediği isimlerin dördünün de düşüncelerini ve eserlerini inceleyen Meriç, Türkiye'de sağ'a ve sol'a haklı eleştirilerde bulunmuştur.

Tabi bu eleştiriler ona karşı sağ ve sol tarafından (özellikle sol) karşı tepkilere neden olmaktadır;

Sağ ve Sol: Hint meçhule açılan bir kapıydı, meçhule yani insana. Dört yıl Ganj kıyılarında vecitle dolaştım. Sağ dediler. Oysa Hint'i bana tanıtan ve sevdiren Romain Rolland olmuştu, bana ve Fransa'ya. Saint- Simon'la uğraştım iki yıl, çağımız onunla başlıyordu. Sol dediler. Hint'i yazarken tek amacım vardı. Asya'nın büyüklüğünü haykırmak, yani bir vehmi devirmek, bir iftirayı yok etmek. Saint-Simon'u putları yıkmak için kaleme almıştım. Her iki kitap da peşin hükümlerin rahatımı kaçırdı. Ne sol'un hoşuna gittiler, ne sağ'ın.²

Bu eleştiriler karşısında Meriç şöyle bir tepki vermektedir;

Sağ okumuyor. Boşuna bağıyorum. Sol diyalogdan kaçıyor, küskün: Ötügen Yayınevi'nin bastığı kitap okunmazmış. Peki, siz basın. Cevap yok. Bu çemberi kırmak mümkün değil. Son tahlilde, hudutlu imkânlarımızı isteyene bekletmekten başka çare yok. Sol, sağın gösterdiği dostluğu göstermiyor. İhanet etmişiz. Neye ve kime?³

Bununla beraber Meriç sağ ve sol'un toplumumuza;

Hudutlarımızdan salgın bir hastalık gibi girer sol, arazi meçhul bir hastalık. Solcu, ithamların en korkuncu olur...⁴ Büyüden meş'um, bedduadan netameli bir kelime. Sağ, daha

¹ Bora, *Sol, Sinizm ve Pragmatizm*, s. 179.

² Meriç, s. 328.

³ *a.g.e.* s. 57.

⁴ Bu korkunç olan sol tanımlamasına, Türkiye'den örnek vermek için bir anekdot; Aytekin Yılmaz'ın 1990'larda Türkiye'deki sol örgütlerin cezaevlerinde kendi içinde yaptıkları infazları anlatan 'Yoldaşını

nazlı, daha utangaç bir misafir. Ne zaman gelmiş, bilen yok! Türk adaleti, kimse tarafından benimsenmeyen bu silik ve şahsiyetsiz kelimeyi pek ciddiye almaz. Ve çeyrek asır nebatî bir hayat yaşar sağ¹ böyle girdiğini ve Türkiye'deki süreçleriyle birlikte aktarır.

Ama sağ konusunda Türk adaleti'nin ciddiye almadığı tutarsız bir yaklaşımdır. Türkiye'de adalet sağ'ı korurken, sol'a yaptırım uygulamada taviz vermemiştir.

Cemil Meriç'i sağcı ya da solcu olarak niteleyen kişilere kendisi şu sözlerle karşı çıkmaktadır. "Ben hayatımın delikanlılık çağından bu yana kadar düşüncelerimde hiçbir temel değişiklik yapmadım. Yani soldan hareket ettiğim de, sağda karar kıldığım da yanlış bir değerlendirmedir. Hiçbir zaman sol da olmadım, sağ ela."² Bunlarla beraber Meriç, sağ ve sol düşüncesinin gerçekleri saklamak ve manipüle etmek için egemen sistemin uydurması olduğu düşüncesindedir. Mustafa Armağan, Cemil Meriç'in sağ veya sol'a yakın oluş tartışmasını bir adım öteye götürerek;

Bugün Cemil Meriç'in sağcı mı solcu mu olduğu tartışılıyor, çeşitli çevrelerde. Bence asıl tartışması gereken, onun sağ olsun sol olsun herhangi bir dönemde bir 'imam adamı' olup olmadığıdır. Solcuyken de, sağcıyken de, hatta Hind'le büyülediğinde bile, 'Hakikat, sınırlara sahiptir, şüphe ise sınırsızdır' sözünü haklı çıkartacak biçimde hep bir 'inanç adamı' olarak kaldığını³ belirtmiştir.

Gerek Cemil Meriç, gerek Kemal Tahir, gerekse İdris Küçükömer, Türkiye siyasi tarihinde özgünlükleriyle kabul edilen, doğrudan batılaşma hareketini eleştiren üç önemli şahsiyettir. Çalışmamın temel ismini oluşturan İdris Küçükömer, bu özgünlüğe sağ-sol ayrımındaki yeni düşüncesi ve ondan sonraki dönemde yoğun tartışmalara neden olacak bu yeni düşünceyle katkı sağlamıştır. Bundan sonraki iki bölümde bundan bu tartışmaya katılıp eleştirel bir yaklaşım içinde olacağım.

6.6. Kadro Hareketi (1932-1935)

Üç yıllık bir serüveni olan kadro hareketi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Mehmet Şevki Yazman tarafından kurulmuştur. Sol sosyalist hareket içinde bir düşünce dünyası olsa da daha çok milliyetçi bir hareket algısı da yaratmıştır. Üyelerin sol sosyalist hareketin içinden gelmesine karşın, o dönemde dünya da artan faşist ve

Öldürmek' kitabı bu solun korkunç tanımlamasına uygun olacağı kanaatindeyim. Ayrıntılar için bkz. Yılmaz, *a.g.e.*

¹ Meriç, s. 80.

² *a.g.e.* s. 62.

³ Mustafa Armağan, *Gelenek ve Modernlik Arasında*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 278.

komünist dalgalanmalara çare bulmak için ortaya çıkmıştır. Ocak 1932’de çıkan ilk dergi sayısında hareketin amacı şöyle belirtilmiştir;

Türkiye, bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı. Bugüne kadar geçirdiğimiz hareketler, şahit olduğumuz muazzam kıyam manzaraları, onun yalnız bir safhasıdır. Bir ihtilal geçirdik. İhtilal inkılabın gayesi değil, vasıtasıdır. Bu ihtilal safhasında dursaydık inkılabımız akim kalırdı. Halbuki o genişliyor, derinleşiyor. O henüz son sözünü söylemiş, son eserini vermiş değildir.¹

İnkılabıya yönelik ekonomi, siyasal ve kültürel gayeler hareketin amacını uzun uzun belirtilmiştir. Bu düşüncelerin topluma ve devlete doğrudan etkisi olmadığı fakat dolaylı yünden devlet politikalarında etkisi olmuştur. Bazı kaynaklara göre asıl amaçları da bu dolaylı yünden etkileme olmuştur. Derginin/hareketin ideolojik yönünün temsilcisi olarak bilinen Şevket Süreyya, Türkiye’de bir inkılabın olduğu aşıkardır ama planlı bilimsel bir inkılap olmadığını vurgulamıştır.

Avrupa’nın sınıf çelişkisi içinde olduğunu vurgulayan kadro, özel teşebbüsün ve üretim araçlarının bir zümre elinde bulunması anarşi yapılı bir ekonomik sisteme yol açtığını vurgulamışlardır. Onlara göre, “Türkiye Cumhuriyeti’nin iktisat davası ile Osmanlı İmparatorluğu’nun iktisat davası arasında hiçbir münasebet yoktur.”² Devletçilik düşüncesine paralel bir ekonomik düşünce içinde olduğu aşıkardır olan Kadro hareketi, devrimlerin de toplum tarafından hemen kabul görmeyeceği konusunda önemli tespitlerde bulunmuşlardır. Hatta bu konuda Yakup Kadri’nin şöyle bir tespiti vardır; “bugün, inkılabımızın onuncu yılında, hileyi şeriyesiz şapka ve kasket giyenler, kanuni medeniyeye evlenip boşananlar, ve yeni harflerle yazıp okuyanlar bütün Türkiye’de onbin kişiyi geçmez.”³ Buradan yola çıkarak daha yapılacak çok şeyin olduğunu vurgulayan hareket, temel görevini sınıfsız bir toplum yaratma amacı gütmektedir. Ekonomi de buna göre şekillenecektir. “Türkiye’nin iktisat siyasetinin ana prensibi adeta insiyaki denilebilecek şekilde, kendiliğinden devletçilik olarak belirmiştir. Bu sosyal bir devletçiliktir. Türk inkılabı yaratıcılık kudretinin bir misalini de iktisat siyasetinde vermektedir.”⁴ Tabi Kadro Hareketi, Türkiye’nin ekonomik yapılanması hakkın da önerilerde ortaya koymaktadır. Ama ben burada bu önerileri uzun uzun anlatmak yerine Kadro Hareketinin kapanma sebebini açıklayıp konuyu bitireceğim.

¹ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi I; 1839-1950*, s. 342.

² a.g.e. s. 343.

³ a.g.e. s. 345.

⁴ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, “Kadro ve Kadrocuların Öyküsü” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 609.

Hareketin kendi adında çıkardığı dergide yazılanların bir takım çevreleri rahatsız ettiği biliniyordu. Dergi, Mustafa Kemal'in izniyle çıkarılmış ve rahatsız duyanlar her fırsatta derginin içeriğinin resmi sisteme karşı bir tehlike arz ettiğini Mustafa Kemal'e anlatmaya çalışıp verilen iznin geri çekilmesi için çaba sarf etmişlerdir. Recep Peker derginin çıkışına baştan beri karşı çıkmış, her fırsatta bunu dile getirmiştir. Bazı yazılardan dolayı çıkan krizler atlatılmış ama bardağı taşıran son yazı ise Şevket Süreyya'nın şeker üretimi konusunda kaleme aldığı yazıdır. Bu yazıdan sonra rahatsız olan kesimler Mustafa Kemal'i iznin geri alınması konusunda ikna etmişlerdir. Yakup Kadri'nin Tiran'a elçi olarak gönderilmesi ve diğer üyelerin de memur olup dergiyi çıkarma olanağının olmaması sonucu 36. sayıda kapanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İDRİS KÜÇÜKÖMER ve DÜŞÜNCELERİ

1. HAYATI

İdris Küçükömer, 1925 Haziran ayının ilk gününde Giresun'da doğmuştur. Yükseköğrenim hayatında sıkıntılar çeken Küçükömer, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde doktorasını yapmıştır. İstanbul Üniversitesi Senato'su tarafından onaylanmayan profesörlüğü için Danıştay'da açtığı davayı kazanmıştır. Ama profesörlük unvanı 10 yıl gecikmeyle vermiştir. Hayatı boyunca çektiği bu tür sıkıntılar yüzünden yakalandığı tümör hastalığı, onun yıpranmasına neden olmuştur.¹

1960'lardan sonra Yön dergisinde yazmaya başlayan Küçükömer, tanınmasıyla beraber Ant dergisinde yazdığı yazılarla yoğun tartışmaların mimarı olmuştur. O dönemde özgünlüğün de verdiği etkiyle dönemin devlet anlayışını sorgulamaya başlamıştır. On yıllık bir suskunluğun ardından Yeni Gündem yazılarıyla tekrardan ortaya çıkmıştır. Daha sonra da değineceğim; sivil toplum, ATÜT ve tezimin çıkış noktası olan sağ sol anlayışları onun temel çalışma alanlarıdır. Bu düşünceleri, özellikle Türkiye'nin bürokrasi tarihini analiz ederek ve ontolojisini bunun üzerine oturtarak epistemolojisini inşa etmiştir.

Çocuklarına düşkünlüğüyle bilinen Küçükömer, iki çocuk babasıydı. 5 Temmuz 1987'de hayatını kaybetmiştir.

¹ Asaf Savaş Akat, Küçükömer'i hastalığından ziyade çektiği sıkıntıların, sistem tarafından uygulanan yıpratma mekanizmasının, ölüme götürdüğünü vurgular. Akat şöyle devam eder: "Devlet-biyoloji iş birliğinde, Türkiye'nin geçmişine bakılınca, devletin aktif unsur olması şaşırtıcı durmuyor. Küçükömer'in de en sevdiği temalardan biri Türk aydınında devlet kavramının biyolojik kökenler idi. 'Kapıkulluğu artık genetik yapıya yerleşmiş; toplumsal alandan çıkıp biyolojik belirlenme düzeyine geçmiş' derdi. Baskı da öyle oldu sanki; siyasiden yola çıkıp biyoloji ile noktalandı." Akat, s.26. Türkiye'de bu tür yıpratma mekanizması güdümünde yürütülen politikanın yol açtığı ölümlere daha fazla örnek verilebilir. Kazım Koyuncu'nun 'beni radyasyonlar değil, bu ülkenin sistemi kanser etti' sözü ile Ahmet Kaya'nın uğradığı psikolojik ve medyatik saldırı ve bunun sonucunda yurt dışına çıkma zorunluluğu, bu ölümlere önemli örneklerdir.

2. TÜRKİYE ÜSTÜNE TARTIŞMALAR ve BÜROKRASI

Türkiye bürokrasisi üzerine yoğunlaşan Küçükömer, tartışmalarını ve kavramlarını bu doğrultuda irdelemiştir. Ona göre bürokrasi, “gayri şahsidir. Bugün biz dahi bürokrasiyi içimizde, benliğimizde bulabiliriz; farkında olmasak da yaşantımızda ona uyarız ya da uydururlar bizi. Bir tür aynileşmedir bu uyum.”¹ Bu uyum içerisinde hareket eden toplumun, makine gibi işlediğini vurgulayan Arıcıoğlu, bürokrasiyi “enerjileri standartize edilmiş görevlerin yerine getirilmesine hasreden en rasyonel sistem olarak tanımlamıştır.”² Bu tanımlamaların yanında Güneş’in bürokrasi için “soyut sosyal sınıf”³ tanımlaması Türkiye bürokrasisi için kullanılmış bir tanımdır. Tabii bu tanımlamalar Türkiye siyasi tarihinde bürokrasi ile beraber askeri gücü de elinde bulunduranların iktidarda nihai söz sahibi olduğunu belirtmek gerekir.

Özgünlük özelliğiyle sık sık vurguladığım Küçükömer, yukarıda anlattığım Kemal Tahir gibi batılılaşma çabası içinde olan kesimleri eleştirmiştir. Bu anlamda batılılaşmayı eleştirirken, eleştirdiği batıcı anlayışa Küçükömer tarafından oryantalist bir yaklaşımda atfedilebilir. Ona göre;

Batıcı-laik bürokrat, batılılaşma ile devleti kurtarmak isterken, yeteri derecede üretim güçleri yaratmadığından, tarihi büyük halk cephesiyle ters düşmektedir. Böylece iki cephe arasındaki mücadele kızışınca, laik Batıcılar ile dindar doğucular arasında bir mücadeleye gelip dayanmaktadır. Bürokrat (sivil subay) laik, güya ilerici sayılacak, emperyalist kıskacı bürokrat oyunları ile içine kapanan İslamcı-Doğucu kamp ise, gerici (mürteci) sayılacaktır!⁴

Zaten sistemin temel özelliği birbiriyle mücadele de gücü elinde bulunduranın diğerini yok sayma, ötekileştirme güdümünde bir paradigma anlayışına sahip olmasıdır. Bürokrasi bu gücün önemli unsurlarından biridir. Bununla beraber, Küçükömer’e göre;

Batıda da devletin sınıfsal yapısı açıkça görülebilir. Oysa tarihi oluşum içinde sınıfsal yapısı açıkça görülmeyen bir devlette, Batıcı-laik grup, ortaya çıkan anarşik ortamda iktidara konabilen bürokratları. Osmanlı koşulları altında gelişen bürokratlar, bir sınıf olamıyordu. Ellerine geçirdikleri artık ürünü tekrar üretime yatırarak bu yoldan bir artık ürün elde edebilecek sınıfa dönüştürüyorlardı.⁵

¹ İdris Küçükömer, *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, 2. Baskı, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık, İstanbul 2013. s. 49.

² M. Atilla Arıcıoğlu, *Weber ve Düşünce Dünyası*, (Max Weber’in ‘Bürokrasi ve Otorite’ kitabının giriş kısmından), (Çev. H. Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara 2008, s. 6.

³ Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 97.

⁴ İdris Küçükömer, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 4. Baskı, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 89.

⁵ a.g.e. s. 22-23.

Bürokrasi ile halk arasındaki uçurum ya da boşluk nasıl doldurulabilir? Küçükömer Türkiye bürokrasisi hakkında temel çıkış noktasını bu sorudan yapmıştır. Bu soruya cevap olarak tarihsel bir sorundan yola çıkıyor Küçükömer, bu sorunun çözümüne, birinci dönem cumhuriyet'in politikalarına inerek bulmaya çalışıyor. Politikada ve eğitimde, ulus-devlet ya da onun deyiimiyle tek tip insan/tek bir parti anlayışı ile demokratik düzene yer verilmemesi benzeri politikalara bağlıyor. Ona göre, “Demokratik kuruluşlara yer verilmemesi, giderek ‘Birinci Adam’, ‘İkinci Adam’ ya da bürokratik yalnızlığı çıkarmıştır ortaya. Karaosmanoğlu, ‘Atatürk’e ya da İnönü’ye bir şey olursa bütün devrimler duracak sanırdık’ der... Halktan kopuk, halkala ilişkisiz çünkü, yukarıdan yapılan şeyler.”¹ Halktan kopukluğun bir başka açıklaması da şöyle irdelenmiştir, “Bürokratlar ve politikacılar batıyı taklit ederek, batılı anlamda bir toplum düzeni oluşturmak için, siyasal düzen oluşturmak için, hedefe hep asker desteği ile hatta askerle gitmeye kalktı.”² Bu anlayış, jakoben denilen ve bir mekanizma tarafından empoze edilmeye çalışılan göreceli yeniliklerdir. Bu yeniliklere daha sonra da Küçükömer’in *Türkiye Batılılaşamaz* söylemi adı altında bürokrasinin bu otoriterliğine yönelik eleştirisinde zaman zaman değineceğim.

Batılılaşma hareketlerinde toplumun kültürel özelliklerine müdahale eden devletçi ideoloji, Şevket Süreyya Aydemir’in Kadro Hareketi’nin perspektifi doğrultusunda ‘halka rağmen halk için’ gibi söylemler paralelinde *devletçi ideoloji*’nin modernleşme algısı şu şekilde olmuştur;

Kılık-kıyafet düzenlemelerine indirgenen ‘Batılılaşma’ tartışmaları ‘Doğucu-İslamcı halk muhalefetinin’ siyasi temsil sorunu ve bunun ‘bürokratik yalnızlık’ denklemindeki merkezi elite uyandırdığı kaygı, kendi üretkenliğinden çok devletin desteğine güvenen ve bu anlamda sınıf bilincinden yoksun ‘burjuvazi’ ve onun bürokratik bağlantıları, retorikte sivil, eylemde seçkinci ve devletçi aydın geleneği bugün de devam eden ve kısır bir döngüye dönüşen tartışma konuları.³

İdris Küçükömer’in batıcı bürokratları eleştirdiği en uç nokta, batıcı bürokratların, batının üst yapı kurumlarını almakta ısrar etmeleridir. Üretim araçlarının dönüşümünü beceremeyen bu bürokratlar, toplumu ekonomik açıdan zor durumlara

¹ İdris Küçükömer, *İdris Küçükömer’le Türkiye Üstüne Tartışmalar*, (Der. Ali Gevgilili), Bütün Eserleri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 109.

² Abdurrahman Dilipak, “Bir Hoş Sohbetten,” (Der. İsmail Görkem), İdris Küçükömer Anısında: *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1994, s. 101.

³ Ahmet Davutoğlu, “Tekerrür Eden Tarihsizlikten, Kendini Fethet: İdris Küçükömer ve Sivil Toplum Anlayışı,” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı, İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 139.

sokmuştur. Küçükömer'in bugünkü Türkiye siyasetinin temelini oluşturan bu tespiti son derece önemlidir. Çünkü ona göre, sanayileşmiş bir veya birden çok toplumlara kendi toplumunuza ya da devletinize girmesini kolaylaştıran geniş imtiyazlar verirseniz toplumunuz *açık pazar* haline getirirsiniz. Bu durum bürokratlar tarafında Osmanlı imparatorluğunun sonunu getirmiş, bununla beraber halkı İslamcı kesimin yanına iterek zamanla İslamcı kesimle nicelik olarak bürokratların mücadele etme gücü azalmıştır.

2.1. Türkiye Bürokrasisinde Sağ-Sol İzleri

Küçükömer'in sağ sol tezi kuşkusuz CHP'nin o dönemki sol veya ortanın solu söylemine eleştirel bir reaksiyondur. Bu eleştiriler çerçevesinde sol'un ya da ortanın solu söyleminin askeri unsurlar ile ortak hareket etmesinin uygun olmadığını belirten Küçükömer, şöyle devam ediyor;

Sosyalistlerin sivil-asker bürokrasi ile herhangi bir ittifaka girmeleri mümkün değildir. Böyle bir ittifak 'eşyanın tabiatına' aykırıdır. Sivil-asker bürokrasi ve sosyalist hareket birbirinin en büyük düşmanıdır. Böylece, hem Yön/MDD tezleri çürütülüyor, hem de CHP'nin 'ortanın solu' arayışının sınırları ortaya konuyordu.¹

Burada hem yön dergisini hem de CHP'nin sol söylemini eleştiren Küçükömer, onların Kemalist düşünce paralelinde hareket edecek bir sol anlayışa karşı çıkmakla birlikte onlara yoğun bir eleştiri de getiriyor. Ona göre, "Sosyalist ideoloji ve hareket, CHP-bürokrasi-Kemalizm eksenini (yani 'Onları') tamamen dışlayarak gelişmek zorunlu idi."² Benzer bir şekilde Atilla İlhan sosyalist partinin tek parti olması gerektiğini vurgulayarak şöyle devam etmiştir. "Sosyalizmin bin çeşidi olabilir ama ille tek partisi olacak! Kim bu partinin siyasi tekeline kabule yanaşmazsa, sosyalizmin temellerine saldırmış sayılır."³ Bu partinin de TİP olabileceğini vurgulayan Küçükömer, Bürokrasi ve halka arasındaki boşluğu da TİP'in doldurabileceğine işaret etmiştir. "Politik ve uzun sürmesi halinde ekonomik inikası olabilecek böyle bir boşluk içinde TİP önemli bir ilerleme yapabilirdi. Ortadoğu'da dengeyi korumak isteyenler bakımından TİP'in bu boşluğu doldurmasını önlemek lazımdı ve elhak bunu büyük ölçüde başardılar."⁴ Bunu sistemin temel zihniyeti ve kendi iktidarının devamı için

¹ Akat, s. 41.

² a.g.s.

³ İlhan, *Hangi Sol*, s. 50.

⁴ Küçükömer, *İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar*, s. 23.

koşulsuz bağlı olan kişilerin yaptığını belirtmiştir. Zaman zaman belirttiğim gibi kısır bir döngü içinde süreklilik arz etmiştir.

Davutoğlu bu sürekliliği şöyle açıklamıştır;

Halkla yabancılaşan ve yalnızlaşan bürokrasi ile kültürel mirasını korumaya çalışan halk kitleleri arasındaki çelişkinin, sadece ülke dışından bu çelişkileri istismar etmek isteyen emperyalistlere taradığını söyleyen İdris Küçükömer'in tahlilleri ve çıkış yolu olarak gördüğü Anadolu tohumun yeşermesi ve kendimizi feth, bugünkü çelişkileri anlamımıza ve aşmamıza yarayacak önemli unsurlar barındırmaktadır. İkinci meşrutiyet'te, İslamcı çerçeveye sığınmış halk ile bürokrat kavgasını gördük.¹

Bu 1960'larda başlayan ve yoğunlaşan, 1980'lere kadar süren daha sonra günümüze kadar kısmen de olsa devam eden *sağ sol* çatışması içinde geçmiştir. Yani bu çatışma genel kabul edilmekle beraber isimleri dönüşerek bir kısır döngü halini almıştır.

3. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ANLAYIŞINDA KÜÇÜKÖMER

Sivil toplum anlayışında Türkiye'de belki de hiç kimse Küçükömer gibi derinlemesine çalışmamış ve analiz etmemiştir. O, Türkiye toplumunun mutlak bir sivil toplum anlayışıyla normal düzeye erişebileceğini, bununla beraber demokrasinin de kaynağının yine sivil toplum olduğu inancını savunmuştur. Sivil toplumun demokrasinin kaynağı olduğu savı Türkiye toplumunun batılılaşamamasına bağlayan Küçükömer, "batı derken kastettiği, tam anlamıyla demokratikleşmiş sivil toplumdur."² Bunun paralelinde Türkiye'nin kapitalistleşmeden batılılaşamayacağını vurgulamaktadır. Tabi bununla beraber sivil toplumun bir bütünlük çerçevesi inşa ettiğini düşünen Küçükömer, "Batı toplumlarında bölünmüşlüğe dayalı bir bütünlük vardır (sivil toplum), dedik. Bu demektir ki, bütünlük devlette yansırken, devleti yapılayan da bölünmüş erkler arasında benimsenmiş olan siyasal eşitlik ilkesi"³ olduğunu belirtmiştir.

Erkin bölünmüşlüğü devletin bölünmüşlüğü değil, aksine, devleti devlet yapan özelliiktir.

Başta ister konsül, ister kral, isterse imparator olsun, onlar ancak eşitler arasında birincidir.

¹ Davutoğlu, s. 132.

² Erdoğan Alkin, "Hayek, Popper, Küçükömer," Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 71. Bu çalışma aynı zamanda Kültür ve Turizm Bakanlığında önce İdris Küçükömer anısına çıkarılmış başka bir kaynakta da yayınlanmıştır. Yayınlandığı eser için bkz. İdris Küçükömer, *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1994.

³ Küçükömer'den akt. Sencer Divitçioğlu, "İdris Küçükömer," Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 54. Bu çalışma aynı zamanda Kültür ve Turizm Bakanlığında önce İdris Küçükömer anısına çıkarılmış başka bir kaynakta da yayınlanmıştır. Yayınlandığı eser için bkz. İdris Küçükömer, *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1994.

Sorun, toplumda uyrukların bölünmüş erklerini yansıtacak kurum ve kurumların olup olmadığıdır. Bu kurullar komün, belediye, senato ya da konsey biçimlerinde olabilir.¹

Otoriter anlayışın hakim olduğu asker-burjuvazi-bürokrasi-merkez yönetim iş birliğiyle yukarıda sayılan kurulların olması Türkiye siyasi tarihi için bir hayli zordur.

Küçükömer'in Türkiye'de sivil toplum oluşumunu üç ana başlık altında toplayan Davutoğlu;

Bu başlıkları “felsefi/zihni, siyasi/kültürel ve ekonomik düzlem olarak açıklamıştır. Ona göre, (i) Zihni düzeyde kendisiyle diyaloga girebilecek kritik aklı kullanabilen bir birey; (ii) Bu bireyin demokratik misakla iletişim kurduğu toplumsal temsil kabiliyeti olan bir siyasal yapı; (iii) Ekonomik üretkenliği yüksek bir ekonomik yapının oluşturduğu demokratik milli merkantilizm.”²

Yapılan bu tespitler bağlamında Küçükömer;

Sanki 28 Şubat sürecinde burjuvazi-aydın-askeri bürokrasi (Jön Türklerin İttihat Terakki-Milli İktisat İlişkisi) üçlüsünün güç eliti olarak yaptığı koalisyonun MGK başta olmak üzere oturduğu kurumsal çerçeveye de herkes tarafından farklı bir perspektifle yorumlanan Kemalizm'in sağladığı meşrulaştırıcı retorik desteğe de çeyrek asır öncesinden işaret vardır.³

Hastalığı için Londra'da bir feribotun batması ve çeşitli kuruluşlar tarafından batan feribotun neden battığı araştırmaların etkisinde “iste bizde olmayan şey bu, birisi bıraksa diğeri bırakmıyor. Ona göre, sivil toplumun özü de buradan kaynaklanıyordu”⁴ diye reaksiyon gösteriyordu. Tabi, batılı anlamda bir sivil toplum anlayışı Türkiye'de olmaması onu yeni arayışlara itmiştir. “Kültürel otonomi alanının daralması ve kurumsal düzeyde güç ayrışmasını engelleyen merkezi bir temerküzün varlığı (...) doğu toplumların ekonomik politik tarihinin, yani Asya Tipi Üretim Tarzı'nın (ATÜT) ürünü olarak ortaya çıkmıştır.”⁵ Bundan dolayı Küçükömer'in çok sık kullanmasa da özgün bir sivil toplum inşası arayışındayken zaman zaman ATÜT kavramına başvurmuştur.

¹ a.g.s.

² Davutoğlu, s. 133.

³ a.g.e. s. 137.

⁴ Meral Küçükömer, “Meral Küçükömer Gözüyle İdris Küçükömer” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 15. Bu çalışma aynı zamanda Kültür ve Turizm Bakanlığından önce İdris Küçükömer anısına çıkarılmış başka bir kaynakta da yayınlanmıştır. Yayınlandığı eser için bkz. İdris Küçükömer, *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1994.

⁵ Davutoğlu, s. 123.

3.1.ATÜT ve Sivil Toplum

ATÜT kavramı Osmanlı-Türk yapısını incelemek için kullanan Küçükömer, Akat'ın gözünden bu kavramı şöyle anlam yüklemiştir;

Temel üretim aracı olan toprağın sahibi ve o niteliği ile devletten bağımsız olarak toplumsal artığa el koyan bir feodal sınıf var mıdır? Başka türlü söylersek, Osmanlı-Türk Devleti, bir feodal sınıfın siyasi organı mıdır? Amprik düzeyde bu soruya evet demek mümkün gözüküyor. Tam tersine, tarımsal artığa el koyan asker ve ruhban sınıflarının (seyfiye ve ilmiye) bu yetkiyi adeta tümüyle devlette, devlet memurluğundan (kapı kulu ve tımar sahibi olarak) aldıklarını izliyoruz. Toplumsal artığa el koyan Osmanlı yönetici sınıfı bugünkü terminoloji ile sivil-asker bürokrasi oluyor. Demek ki Türkiye için devlet-toplum ilişkilerini Feodal Üretim Tarzı kavramından hareketle üretilen kategorilerle açıklamak yanlışır. Farklı kategoriler içeren kavramsal yapı olarak AÜT/ATÜT gerçeğe çok daha yakındır.¹

İdris Küçükömer, merkezi yönetimin güçlenmesi ve devletin bekası için yapılan üretimin sınıflaşmaya engel olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda batılı bürokratların yaptığı yenilikler paralelinde elde edilen artık ürünü tekrardan üretime sokamadıklarından batılı anlamda bir toplumsal yapı oluşamıyordu. Tabii, burada Türkiye toplumunun toplumsal yapısı ile batının toplumsal yapısı arasındaki fark da etkili olmuştur. Bununla beraber batılı bürokratlar toplumu ekonomik açıdan sınıflandıramadıkları gibi batılılaşma adına bu yenilikçi hareketlerinden de vazgeçemediler. Küçükömer'e göre yapılacak olan yenilikler/değişimler bir toplumun sahip olduğu kültürel, toplumsal, tarihsel vs. kodlarının paralelinde, bu kodlara sağlayacağı uyum çerçevesinde yapılmalıdır. Var olan bu kodları göz önünde bulundurmadan doğrudan batıcılık ekseninde hareket eden *Batıcı-laik* kesimleri eleştiren Küçükömer, Batı toplumunun yaşadığı feodal düzenin Osmanlı Toplumunda olmadığını söyler. Ona göre, Marx'ın doğu toplumları için geliştirdiği *Asya tipi üretim tarzı* (ATÜT) kavramı Osmanlı toplumu için daha uygundur. Kayalı, İdris Küçükömer'in ATÜT hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: "İdris Küçükömer'in ATÜT üzerinde durması, kavramı sınırlı bir biçimde kullanmasının iki açıdan önemi var gibi görünmektedir. Bunlardan biri anti-Stalinist anlayıştır. İkincisi, ATÜT kavramının kullanılmasında bir tarz, bir entelektüel cesareti vardır."²

¹ Akat, s. 39.

²Kurtuluş Kayalı, "Solda İdris Küçükömer Tartışmaları," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 1104.

İdris Küçükömer, ATÜT konusundaki değerlendirmelerine paralel olarak, Kemalizm'i Doğu despotizminin tahakkümcü bürokratik yapısının bir uzantısı şeklinde değerlenmektedir. Kemalizm bu yönüyle, halka dayanmamaktadır ve bu yönüyle üretim güçlerinin gelişimini önleyici bir niteliğe sahiptir. Aynı zamanda, tarihsel kökenleriyle Kemalizm, sivil toplumu ve demokratik katılımın önünde de engel teşkil etmektedir.¹

Bu sivil toplum anlayışında Küçükömer, daha sonra da değineceğim gibi 1980'lerden önce sol Kemalist anlayışa eleştirel getiren nadir isimlerden biridir. O dönemde Osmanlı-Türk toplum yapısını Feodal düzen paralelinde analiz eden MDD (Milli Demokratik Devrim) düşünce isimleriyle yoğun tartışmalar yaşamıştır. Bu tartışmalar ekseninde -çalışmamın omurgasını oluşturan- sağ sol analizini de yeniden sol Kemalist anlayışına karşı çıkış ile CHP'ye karşı yapmıştır.

4. İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN SAĞ-SOL DÜŞÜNCESİ

İdris Küçükömer'in yukarıdaki düşüncelerine kısaca değindikten sonra çalışmanın çekirdeğini oluşturan onun sağ-sol düşüncesini bu başlık altında tartışıp eleştireceğim. Onun bu düşüncesi ve bu doğrultuda yaptığı analiz şüphesiz Türkiye siyaseti için önemlidir. Bununla beraber bu analiz eksik ya da olması gerekenden uzak olduğu kanaatindeyim. O, sağ sol ayrımını yaparken CHP'nin sol ya da ortanın sol'u söylemini dikkate alıp eleştirel yaklaşmaktadır. CHP'nin sol olmadığını düşünmenin yanında daha enteresan biçimde sonradan öğrendiğim DP'nin yaptığı yeniliklerin temeli 1946 ile 1950 yılları arasında CHP'den geldiğidir. Bunu Kahraman'dan alacağım uzun bir alıntıyla şöyle açıklayayım:

DP, Türkiye'de köylülüğün dönüşmesinde, özellikle de tarım politikalarının dönüşmesinde önemli adımlar atmıştır. Bu doğrudur ve gerçektir. Fakat bu gerçeğin altında bir başka gerçeği ezmek gerekir. Türkiye'deki dönüşüm -tarım dönüşümü-, 1946-1950 arasında CHP'nin hala iş başında bulunduğu dönemde başlamıştır. Bu dönüşümü sağlayan ana unsur, ABD'nin o tarihte soğuk savaş politikasını ilan etmesi ve Türkiye'yi kelimenin gerçek anlamıyla bir ileri karakol olarak görmesidir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Türkiye'ye gelen Amerikan heyetleri, öncelikle Türkiye'deki askeri altyapının güçlendirilmesi açısından nelerin yapılabileceğini bakmışlardır ve Amerika sermayesi daha sonra, çok uzun çabalar, çok zahmetler girişimler sonucunda Türkiye'ye ithal edilmiştir.

Spekülatif olacak şunu vurgulamak isterim: Eğer 1950 yılında yapılan seçimlerde CHP yeniden iktidara gelmiş olsaydı, DP'nin yürüttüğü politikalar aynen uygulanacaktı. Çünkü Türkiye'yi hallaç pamuğu atan '100 bin traktör' projesi CHP döneminde yapılmıştır. Bu her

¹ Müslüm Kavut, "İdris Küçükömer ya da Özgün ve Çetrefil Bir Düşünce Üzerine," Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 204.

şeyin sahibi CHP'dir, demek değildir elbette. DP de doğal olarak bu projelere doğal olarak sahip çıkmıştır ve o sahiplenmede yeni bir oluşumun ipuçlarını görmüştür. Bunu başlı başına bir gerçeklik olarak kaydetmek gerekir. Kaldı ki, biraz Marx gibi söyleyecek olursak, siyasal hayatta olan, olması gerekendir.¹

Kuşkusuz Kahraman'ın son paragrafta söylediği gibi spekülattir. Bu ayrı bir tartışma konusudur. Ama yukarıdaki alıntıdan da yola çıkarsam eleştirdiğim nokta CHP'nin sol söylemi, Küçükömer tarafında neden bu kadar dikkate aldığıdır. Çünkü "CHP, tarihsel bloğun siyasal ve ideolojik kurucusudur. CHP, yukarıdan aşağıya inen bir modernleşmenin öncüsüdür. CHP, elitist bir sosyo-kültürel dönüşümün vesayetçi partisidir."² Bu tanılamalardan sonra Küçükömer'in daha sonra da tabloda gösterileceği gibi yaptığı sağ ve sol ayrımında CHP'yi de DP'nin olduğu sağ cenaha koyması gerektiği düşüncesindeyim. Çünkü gerek geçmişte olsun gerekse günümüzde olsun teorik anlamda sol'u benimsemiş ve bunu toplumsal pratiklerde göstermeyi başarmış Türkiye'de o tablonun sol kısmına girebilecek bir siyasal parti yoktur.³ Kuşkusuz İdris Küçükömer bu ayrıma giderken dönemin siyasi ve toplumsal koşullarını göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. Hatta hayatta olsaydı şuan bu ayrımı gereksiz görebilirdi. Ama o dönemde de sağ sol ayrımı bu şekilde yapmanın eksik olduğu CHP'nin cumhuriyetin kuruluşu ile özellikle Tek Partili dönemde otoriter uygulamalara yaptığı toplumsal baskılarla anlaşılmalıydı. Çalışmamı bundan sonra bu ayrımı eleştirmekle sürdüreceğim.

Küçükömer sağ sol anlayışını 1969 yılında dört makaleden oluşturduğu *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması* adlı kitabında tartışmıştır. O, bu tartışmaların kaynağını Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve günümüze kadar da devam eden bürokrat-laik kesim ile doğucu-İslamcı kesim arasında çatışmadan almaktadır. Batılılaşma sürecinde Doğucu-İslamcı kesimi Batıcı-laik kesimden daha tutarlı bulan Küçükömer, Doğucu-İslamcı gurubu daha saygı değer görmektedir;

Batıcı-laiklerin, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde iktidarda iken yaptıklarına, getirmeye çalıştıkları kurumlara bakarsak şunları görüyoruz: Batıcılar, Batılılaşım derken Batı'nın özellikle askeri, siyasi, eğitim ve bazı kültür kurumlarını aktarma yoluna gitmişler, bu arada laikliği bir kurtuluş ilkesi olarak görmüşlerdir. Batının çok uzun süren tarihi bir

¹ Kahraman, *AKP ve Türk Sağı*, s. 8-9.

² *a.g.e.* s. 73.

³ Kısım girebilecek partiler olabilir. 1960'larda TİP, günümüzde ise HDP buna örnek olarak verilebilir. TİP'in neden sol tarafa geçemeyeceğini bu bölümde, HDP'nin neden geçemeyeceğini son bölümde değinilecektir.

gelişim ile ancak vardığı kapitalist düzen gibi bir düzenin yaratılmasının iç ve dış olanağının kalmadığı bir ülkede, Jön Türklerin istedikleri gibi burjuvalar yaratılmayacaktı.¹

Bununla beraber İslamcıların İslamla yaşadığı çelişki; “İslam batıya karşı olduğu halde, sağcılar İslama dayanarak iktidar olmayı ve sonuçta batılı kalmayı, toplumu batılılaştırmayı istediler. İslamı yozlaştırarak kendi dayanaklarını yıktılar. Hâlbuki İslam sınıf ideolojisinin kökleşmesine engel olurken devlete sahip çıkmayı öğütliyordu.”² İdris Küçükömer’in sağ sol ayrımının ontolojisini Mert şöyle anlatıyor:

Aslında tez çok yalın, sade ve netti. Türkiye’de sosyalist hareketin gelişerek kendine bir kütle tabanı oluşturabilmesi ve böylece Türkiye’nin geleceğinde önemli bir toplumsal ve siyasi aktör olabilmesi için CHP-asker-Kemalizm üçlüsüne kökten karşı çıkması gerekir. Ardından Küçükömer’in asıl meselesinin Doğu toplumlunun liberal demokrasiye çevrilme imkânı olup olmadığını cevap bulmak gerekir(...)Türkiye’de Sağ siyaset başlığı altında koyduğumuz siyasal hareketleri sol, sol siyaset başlığı altına koyduklarımızı ise sağ siyaset olarak nitelendirmek daha doğru olur. Küçükömer’in Türkiye siyasete ilişkin, en çarpıcı değerlendirmesi budur. Bu yorumun hedef, Türkiye’de sol siyaset geleneğine köklü bir eleştiri getirmektir; Küçükömer, nihai olarak, Türkiye’de sol geleneğin aslında, kitleleri temsil etmekten uzak, statükocu bir bürokratik geleneğin devamı olduğunu vurgulamak istemektedir. Ona göre, daha sonra ‘Ortanın Solu’ kisvesine bürünen siyasal geleneğin taşıyıcısı, Osmanlı modernleşme süreci boyunca, ‘yenilikçi bürokrasi’ adı altında karşımıza çıkan kesimdir.³

Türkiye’de batılılaşma hareketleri, devlet eliyle jakoben yöntemin kullanılması ve halk arasında benimsenilmemesini Küçükömer, batıcı-laik bürokratların başarısızlığı ile nitelemiştir. Tanzimat’tan günümüze kadar süren Batılılaşma sürecinde, batı ve doğu kültürü arasında kalan Türk aydınınının trajedisini gören Küçükömer, ezber olan sistemi tersyüz ederek siyasi düşüncelere de özgün bir yaklaşım içindedir.

4.1.Sağ-Sol Dikotomisi ve Ortanın Solu

Resmi tarih ve Resmi ideolojiden farklı olarak düşüncelerini geliştiren ve yorumlayan Küçükömer, Siyasi düşüncelerini özgün ve yeni ifadelerle ortaya koyar. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde, kamusal alandaki boşluğu iyi gören Küçükömer, Sivil toplumun olmayışının nedenini ve bürokratların iktidarda söz sahibi olmasını bu kamusal alandaki boşluğun olmasına bağlamıştır.

¹Küçükömer, *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*, s. 22.

² Dilipak, s. 100.

³ Nuray Mert, “İdris Küçükömer ve Düzenin Yabancılaşması,” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı, İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 95. Bu çalışmanın yayımlandığı ilk kaynak, Doğu-Batı Dergisi, Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler, Sayı 11. İkinci Baskı 2006.

Boşluklar mevcut bir yapının eksikliğinin, egemenlik ya da hegemonya noksanlığının da yansıması olurlar. Küçükömer'in çizdiği çerçeveden değerlendirilince, Tanzimat ve cumhuriyet bürokratları, kamuoyunun, yurttaşların olması gereken yerde bir sessizlik, tepkisizlikle karşılaştıklarında, bu kamusal boşluğu, ya Batıcı modellere yönelik bir 'öykünme'yle, taklit uygulamalarla doldurmaya çalışırlar ya da 'temelsiz deneyler'in yardımıyla, çevreye ait unsurları anlamaktan çok onlara etkin bir şekilde biçim vermenin yollarını ararlar. Ancak bu arayış, halk üzerinde kalıcı, dönüştürücü bir egemenlik, hegemonya şekli alamaz.¹

Genel tanımlama itibarıyla sol ve sağ kavramları belirli ideolojik formasyonlara kendi pratiklerini ortaya koyarlar. Ancak batılı anlamda bir modernleşme sürecine tabi olmaması Türkiye'de ki kavramsallaştırma da Türkiye'ye özgü oluyor. İdeoloji üstü bir konumda yer alan Kemalizm var olan ideoloji tartışmalarını da etkileyerek sol ve sağ kavramlarının Kemalizm'e göre konumlanmalarına yol açmıştır. Bu tespiti iyi yapıp ona göre kavramsallaştırmaları yapan Küçükömer 'de sol ve sağ kavramlarını yüklediklerini işlev bakımından daha farklı tanımlamıştır.²

“Küçükömer meseleye öncelikle, 'toplumcu' bir hassasiyetle yaklaşıyordu, diğer taraftan tarihsel değerlendirmesini büyük ölçüde tarihsel materyalizm çerçevesinde yapıyordu.”³

Yeni ve aykırı bir yorum getiren kişi, tezini çok zaman belirli bir şiddetle ortaya atma gereği duyar. İdris Küçükömer'in *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması* adlı kitabında da belki bu özellik vardır. Resmi tarihinin 'ilerici/gerici', 'sol/sağ' sınıflandırmalarını tamamen tersine çevirirken yadırganacağını herhalde biliyordu. Ama bir doğruyu görmüş bir insanın cesur inancıyla bu tersyüz etme işlemini alabildiğine vurguladı.⁴

Küçükömer'e göre, İttihat ve Terakki fırkası tarihi Batıcı bürokratik geleneği temsil edecekti, Hürriyet ve İtilaf ise daha çok yine tarihi yeniçeri-ulema-esnaf birliğinden doğup gelen muhalefet cephesine dayanacaktı; temsil etmeyecekti. Bu muhalefet cephesi daima ülke halkının ekseriyetine dayanmıştır. Seçim fırsatı çıktığında halk cephesinden büyük ölçüde bu destek sağlanmıştır.⁵

Bu ters yüz edilmişlik Türkiye'nin tarihsel süreç içerisinde siyasal düzlemini aşağıda ki meşhur tabloda gösterilmiştir;

¹Özgür Taburoğlu, “Türkiye’de Toplumsal ve Siyasal Boşlukların Kurucu İşlevleri: Tanpınar, Küçükömer ve Mardin’in Düşünceleri,” *Doğu-Batı; Türk Liberalizmin Eleştiri*, Sayı 57,(Mayıs, Haziran, Temmuz, 2011), s. 52.

²Barış Tunç, “İdris Küçükömer ve Türkiye; Sağ aslında Sol Mudur?” *Panopticon*, Sayı:2, Afyonkarahisar Mart 2012, s. 27-28.

³Mert, s. 96

⁴Murat Belge, “Özgün Düşünce Yine Kaybetti,” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 23. Bu çalışma aynı zamanda Kültür ve Turizm Bakanlığının önce İdris Küçükömer anısına çıkarılmış başka bir kaynakta da yayınlanmıştır. Yayınlandığı eser için bkz. İdris Küçükömer, *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1994.

⁵Küçükömer, *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*, s. 85

Sol Yan	Sağ Yan
<i>Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen Doğucu-İslamcı halk cephesine dayanan:</i>	<i>Batıcı-laik bürokratik geleneği temsil eden:</i>
Jön Türklerin Prens Sabahattin Kanadı Hürriyet ve İtilaf	Jön Türklerin terakki ve İttihat Kanadı: İttihat ve Terakki (Önce cemiyet, sonra fırka)
İkinci Grup (Birinci Büyük millet Meclis’inde Müdafaa-i Hukuk Cemiyet’inde)	Birinci Grup (Birinci Büyük millet Meclis’inde Müdafaa-i Hukuk Cemiyet’inde)
Terakkiperver Fırka	CHF (Partisi)
Serbest Fırka	CHP-MBK
Demokrat Parti	(Milli Birlik Komitesi)
Adalet Partisi	CHP (Ortanın Solu)
...	...

Tablo 1¹

Yukarıdaki tabloda gerek sol yandaki, gerek sağ yandaki blokta birbirini kronolojik sıra ile izleyen kuruluşları görüyoruz. Her blokta aşağıya doğru (günümüze) kadar taşınan tarihi bir misyon vardır. Burada Küçükömer’in Türkiye’deki sağ sol tanımlamasını kısaca Çaha şöyle belirtmektedir: “Türkiye’de sol, tarihle buluştuğu ölçüde sağa; sağ ise geleceğe vurgu yaptığı ölçüde sola kaymaktadır.”²Gerçekten bu açıdan baktığımızda Küçükömer’in sağ sol tezi bunu yansıtmaktadır. Ama bu yanılsamaya CHP’nin sol söylemine yüklediği anlam paralelinde varmıştır. CHP’nin bu sol söylemine önemli derecede yaklaşılmaması gerektiği kanaatindeyim.

¹ Küçükömer, *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*, s.88.

² Çaha, s. 15.

Küçükömer, “yerleşik kalıpları ters yüz ederek kapsamlı bir iç muhasebe başlatmak ve bu suretle sivil anlayışa zemin hazırlamak istemiştir.”¹ Aynı zamanda daha önce de belirttiğim gibi, ülkeyi kurtarmaya çalışan batılı bürokratların batının üretim araçlarına ayak uydurmadıkları için geleneksel İslamcı kesimin tepkisini çekmiştir. Daha sonra bu tabloyu oluştururken DP’yi neden sola koyduğunu şöyle açıklıyor;

Emperyalist koşullar içinde kalkınma, kendi tanıklığını kaçılmaz olarak getirdi. Türkiye’de getirdi de. Toplumda üretim güçleri artık gelişemiyordu. Muhalefet, özellikle CHP, başlangıçtan beri inemediği temel meselelere inebilecek değildi. Türkiye’de sol yaşatılmamıştı. CHP bazılarına göre soldu. Oysa üretim güçlerinin geliştirilmesi açısından bakarsak ve daha büyük kitlelere mutlak olarak bir şeyler verebilmeyi dikkate alırsak DP daha soldu denilebilir belki.²

DP ile Tek Parti dönemindeki CHP’yi kıyaslırsak DP daha reformist olarak görülebilir ki kesinlikle öyledir. Ama düşünce özgürlüğü, işçi haklarına karşı kısıtlamalar vb. uygulamalar ile DP, CHP’den pek farklı bir tutum uygulamamıştır. Özellikle sola karşı tutumları her iki parti için ortak bir başka yöndür. Bununla beraber üçüncü bölümde belirtildiği gibi, DP ile CHP arasındaki mücadele iktidar mücadelesidir. Sağ sol mücadelesinden uzaktır. Nitekim DP kadrosunun CHP zihniyetinden geldiği unutulmamalıdır. Kısacası Küçükömer, yukarıdaki tabloyu tarihsel-toplumsal-siyasal çözümlere dayanarak takdim etme çabası göstermektedir. Batıcı-bürokratik geleneğin, üretim araçlarının gelişmesini engellediğini, halka dayalı bir tabanı olmadığını, halk için bir şeyler yapmadığını, devletin bekası için yenilikler yaptığını vs. söylemlerinde bulunarak son şekline vermiştir.

Küçükömer, CHP’nin, biz başlangıçtan beri ‘Ortanın solunda’idik, ‘sosyalist değiliz ve olmayacağız’ ve bizim asıl rakibimiz TIP’tir söylemlerine karşılık;

CHP lideri, Cumhuriyet’in başında olduğundan beri üretim ilişkilerinde, yani mülkiyetin dağılımında ve elde edilen ürünün bölüşülmesinde esaslı bir değişikliğin araçlarını düşünmemektedir. Kendi değişimiyle CHP ilk günden beri ortanın sorundadır(...)Türkiye’yi dışa karşı bağımsız kılacak bir temel değişikliğin tutarlı araçları CHP’den şimdi beklenmez. Müsaade ediniz de partinin sayın lideri, kendisi için, geçmişi ile tutarlı kalsın. Yani değişmediğini gösterebilir, geçmişte ne idi ise, o kalarak noktayı koysun. İşte bu son CHP kurultayı, bu değişimin mühürlenip tarihe kaldıracağı kurultay olacaktı. CHP sosyalist olamayacaktı.³

¹Davutoğlu, s. 130.

²a.g.e. s. 123.

³a.g.e. s. 130.

CHP'nin sosyalist ya da sol parti olmadığını günümüze kadar da olmayacağını kendisi de farkındadır. Hatta daha ileri giderek CHP Türkiye sorunlarının ana kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Bu farkındalığa rağmen yukarıda ki tablo yerine daha realist bir tablo¹ ortaya konulabilirdi.

Daha sonra bu ayrımın sonucuna son sözleriyle şöyle belirtmektedir;

CHP 10 yıl kapitalistlerin çıkmasını bekledi, sonra verimsiz, tutarsız bir devletçilik yaptı. DP üç-dört yıl kapitalistlerin çıkmasını bekledi, sonra yine verimsiz, tutarsız bir devletçilik yaptı; şimdi AP yine benzer ortamda kapitalistlerin çıkmasını bekleyecek ve çok kısa bir süre sonra devletçiliğe yönelecektir. Ve bu dengesizlikler, tedirgin olan daha geniş kitleleri kapitalist-devletçi oyununu sona erdirmeye bilincine itecektir.(...)Bu kitleler büyüdükçe rejim problemi esas hatlarıyla ortaya çıkacaktır. Söylediğim bilinç özel kesimin önemini azaldığı sosyalist bir düzen yönünde gözükmektedir. Bu gelişmeyi ekonomik yapıya ve bu yapının kapitalist âlem içindeki yerine bağlamayıp, onları değiştirmeyip şahısların yürüttüğü bir oluşum sananlar hata etmekle kalmayacak, benim iddia ettiğim sonucu (sosyalizme yönelmeyi) çabuklaştıracaklardır.²

Tabi 68 hareketi bunun örneği oldu ama nihai açıdan onun ön gördüğü gibi sosyalizme yönelen bir toplumsal norm tezahür etmedi. Bunun başat nedeni ise Türkiye'de sol anlayışın devletçi-Kemalist anlayıştan sıyrılamamasıydı. Hatta aşırılaşmış sağa kaydığı konusunda genel bir kabul de vardır. Çünkü Bobbio'nun belirttiği gibi, "Solun aşırılığı solu daha çok sağa kaydırır."³ Dünyada Stalin vakası da buna örnektir.

Küçükömer'in bir başka önemli görüşü, sol-liberalizm çerçevesinde sosyalist bir görüş tezahür etmesiydi. Bunu partiler içinde değerlendiren Küçükömer,;

a) sağcı partiler: muhafazacılar, ırkçılar b) Solcu partiler sosyalistlerdir. Gerçek liberallerin batı'da, özellikle İngiltere'de solcu olarak kabulü gayet tabiidir ve sebep onların reformcu, radikal olmalarıdır(...)Gerçek liberaller, başlangıçta yaşanan tarihi safhanın zorunluluğundan ve felsefesinden dolayı radikallerdir(...)Bugün batı'da gerçek liberaller yeni şartlar altında gelişen işçi sınıfı ve sosyalizmin etkisini kabul ile radikal reformları getirmiş ve tatbik çoktan geçmiş bulunuyorlar.⁴

Türkiye'de ise bunun tersinin olduğunu vurgulayan Küçükömer, "Kapitalizmin ilkel safhasında olan Türkiye'de dinci-muhafazacı-gelenekçi oluş ile liberallik

¹Küçükömer'in tablosundan yola çıkarak çalışmanın sonuç ve değerlendirme kısmında yeni bir tablo ortaya koyacağım.

²a.g.e. s. 172.

³ Bobbio, s. 100.

⁴ Küçükömer, *Cuntacılıktan Sivil Toplum*, s. 35-37

paradoksal”¹ olduğunu belirtmiştir. Küçükömer’in bu özgün düşüncesi ile ilgili Bora düşüncelerini şöyle belirtmektedir;

Liberal gündem ile ‘sol/sosyalist’ gündem, bazen gerçekten çarpışır. Eşitlik sorunsalında, Kamu mefhumu etrafında, sosyal devlet fikri etrafında olabileceği gibi. ‘Liberal’ gündem ile ‘sol/sosyalist’ gündem bazen de irtibatlı veya irtibatlanmaya müsaittirler. Hak, özgürlük ve kimliklerin tanınma talepleri ile sınıfsal çelişkiler ve yoksulluk meselesi arasında belirgin ilik yerleri vardır.²

4.2.TİP, Neden Yukarıdaki Tablonun Sol’unda Kısmen Yer Alabilir?

TİP³ İlk dönem için M. Ali Aybar (3 Şubat 1961) ve İkinci dönem için Behice Boran (30 Nisan 1975) önderliğinde kurulmuştur. Yukarıdaki tablo 1’de sol cemaatte yer almayı hak eden (kısmen de olsa) bir parti varsa, o da TİP’tir. Ama devletçi gelenekle arasına mesafe koymaması, daha da ileri giderek devlet erkânıyla işbirliği içinde olması, bu gruba tamamıyla olmasa da kısmen girmeyi hak eden (En azından DP’den daha çok hak ettiği kesin) bir partidir. Küçükömer’in de belirttiği gibi Türkiye’de sol-sosyalist hareket, Kemalist bürokrasiyle ayrışmalı ve hesaplaşmalıdır. Türkiye solunun günümüzde yeniden oluşumu da bu hesaplaşmalardan geçmektedir. “Türkiye solunun böyle bir yeniden oluşum sürecinin etkin bir bileşeni olabileceği, öncelikle Kemalizm ve Stalinizmle tam bir hesaplaşmayı başararak mümkün olabilir.”⁴ Bunların yanında Türkiye sol’unun Marxizm’den (büsbütün olmasa da) habersiz oluşu TİP’in başat eksikliklerindedir.

TİP’in tamamıyla bir sol hareket olmadığını az önce belirtmişim. Çavdar, TİP’in iç tüzüğü’nün ikinci maddesine dayanarak bunu şu gerçekliğe dayandırıyor;

Programda yazılı esasları gerçekleştirmek ve ezcümle Türk vatandaşlarını tam bir refaha kavuşturacak, sosyal güvenliğini sağlayacak, dünya çapında tarihi vazifesini tam bir serbesti içinde ifaya imkan verecek, halkın kendi iradesiyle kendi kendini hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın idame eylemesini temin edecek ve bilhassa hiçbir şahıs, sınıf, zümre, hizip veya teşekkülün kanun üstüne çıkabilmesine izin vermeyecek her türlü mevzuatı tesis

¹ a.g.e. s. 39.

² Bora, *Sol, Sinizm, Pragmatizm*, s. 75.

³ TİP’in tarihçesini burada uzunca yer vermeyeceğim, bunun için birkaç kaynak önereyim. Genellikle 12 Mart öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayrılır. Akyol, *Türkiye’de Sol Örgütler: Bölüne Bölüne Büyümek*, s. 43-71. Mustafa Şener, “Türkiye İşçi Partisi,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 356-375. Orhan Silier, “TİP’in İkinci Dönemi,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 432-435.

⁴ Fikret Başkaya, “Türkiye’de Sol Hareketin İdeolojik Geri Planı Üzerine Bazı Gelişmeler,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 76.

ve tatbik etmek için kanunun verdiği haklar ve tüzüğünün hükümleri dairesinde çalışmaktır.¹

Görüldüğü gibi sağın söylemleri içinde yer alan, kanun dışına çıkmama ve hiyerarşik anlamda devleti ya da yasayı toplumun veyahut kişinin hak ve özgürlüklerin üzerine koyan bir söylevdir. Burada Türkiye’de sağcı ya da solcu kişiler arasında pek fark olmadığı görülmektedir.

Küçükömer, TİP eleştirililerinde üstyapı kurumlarının yeteri kadar önemsenmediğini vurgulamıştır. CHP ve DP’nin yaptığı bu üstyapı kurumlarının pek kaile alınmama politikası TİP tarafından da sürdürüldüğünü vurgulamıştır. Ona göre, “üstyapı çelişkilerinin parti içindeki rakip iki grup tarafından da anlaşılmadığı kanısındayım. Sayın Sadun Aren üstyapı çelişkilerinin önemini hafife almış; Sayın Aybar ise bunun fantezisini yapmıştır.”² TİP içinde çatışan iki grubun açıkladıkları programın eyleme ya da tartışılmaya açık olmadığını vurgulayan Küçükömer, bu programların bürokratik yönetimle eşdeğer olduğunu belirtmiştir.

TİP’in neden sol cenaha bütünüyle giremeyeceğinin nedenleri yukarıda birkaç örnek ile vermeye çalıştım. Kuşkusuz bu sebepler çoğaltılabilir. Küçükömer, yaptığı sağ sol ayrımında TİP’e neden yer vermediği sorusu akla gelmektedir. Çünkü bu ayrımı yaptığında (1969) TİP’in kuruluşu üzerinden 8 yıl geçmişti. Tahminimce Küçükömer, iktidar mücadelesi veren CHP ve DP’nin toplumsal reformları paralelinde CHP’nin ortanın solu söylemine getirmek istediği eleştiriden dolayı TİP’i göz ardı etmiştir. Bununla paralel TİP kadrolarının zihniyet ve eylemsel açıdan CHP’ninkinden pek farklı olmadığı düşüncesi de Küçükömer’i bu ayrıma TİP’i yerleştirmemeye götürmüş olabilir.

¹ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi II; 1950-1995*, s. 137.

² Küçükömer, *Cuntacıktan Sivil Topluma*, s. 176.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE SAĞ-SOL ve GÜNÜMÜZE

İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN DÜŞÜNCELERİNİN YANSIMASI

1. AKP'nin SAĞ-SOL YAKLAŞIMI

Günümüzde sağ sol gerilimi, 1980 askeri darbesinin sonucu olarak gelinceye sekteye uğramıştır. Solun büyük zarar gördüğü o dönemden günümüze dek kendisini toparlaması hayli zor olmuştur. Bununla beraber daha önce de belirtildiği gibi ayrı fraksiyonlara bölünmüştür. Sağın günden güne güçlendiği bu süreçte, sol belki de önemli hatayı Kürt Sol'u (Kürt Sol'u bu bölümde başka başlık altında ele alınacaktır) ve Türk Sol'u olarak ayrışmada yapmıştır.¹ Bu ayrışmanın yanı sıra toplumsal tabanda yetersiz oluşu başarısızlığının nedenidir. Bu bölümde Sağ bir parti olan AKP'nin sola karşı tutumu da ele alınacaktır. Bu başlıkta, diğer siyasi partilere de ara ara yer verilecektir.

Öncelikle AKP'nin nasıl ortaya çıktığını Kahraman'dan bir alıntıyla açıklayalım, ona göre, "AKP, Anadolu sermayesinin Türk siyasetinin en önemli zaaflarından birisi olan merkezi yönetimin elindeki rantlardan pay alma talep ve arayışının bir sonucudur."² Merkezi bir yönetimin ürünü olması kuşkusuz AKP'yi sağ bir parti olarak kabul etmemizi kolaylaştırır. DP'nin başlattığı siyasi geleneğin şuan için son temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendileri de zaman zaman DP'nin ve 1980'lerdeki

¹ Bu ayrışmaya bir son vermek adına HDP çatısı altında toplanarak birleşme çabası olduğu da unutulmamalıdır. Yeni olan bu oluşumun başarılı olup olmayacağını zaman gösterecektir. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır. Son Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Selahattin Demirtaş'ın aldığı %9.8 oyun, HDP'nin bu birleşme çalışması kendileri adına umut verici bir sonuç olsa da asıl önemli olan önümüzdeki genel seçimlere parti olarak girmeyi düşünen HDP'nin, barajı geçip geçmeyeceğidir. Kırılma noktası olacak olan bu seçimde barajı geçerlerse Türkiye siyasi için yeni bir dönemin başlaması anlamına gelecektir. Bunun yanında "son on yılların tecrübesinin hem siyasi sentakslarda, hem de radikalizasyon ve deradikalizasyon süreçlerinde ciddi farklılaşmalara yol açtığı (ya da açacağı) kesin." Hamit Bozarlan, "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi" (Haz. Emir Ali Türkmen ve Abdurrahim Özmen), *Kürdistan Sosyalist Solu Kitabı*, Dipnot Yayınları, Ankara 2014, s. 14. Bu kaynağın daha önce yayımlandığı yer, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Sayı 8, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

² Kahraman, *AKP ve Türk Sağı*, s. 13.

ANAP'ın devamı olduklarını belirtmişlerdir. AKP'nin, sağ parti olarak on iki yıllık iktidarı boyunca genel olarak sola karşı tutumu, kötölemek ve itibarsızlaştırmak olmuştur. 28 Şubat sürecinde kapatılan Refah Partisi'nden kopan üyelerin kurduğu AKP, RP'nin Necmettin Erbakan önderliğinde başlattığı *milli görüş* çizgisine dayalı olarak kurulmuştur (tabi şuan için bu çizgiyi benimsemiyor). Yeni kadronun¹ özgürlük değil de milli görüş çizgisi altında kurulması ve başarılı olması, Türkiye toplumunun siyasi düşüncesini, yani muhafazakârlığın ya da yeni sağ'ın pragmatist anlayışını gözler önüne sermektedir. AKP'nin bu başarısını Kemal Tahir'den bir alıntıyla şöyle açıklanabilir: “Yeni ve ileri kadrolar hürriyetle değil, ekonomik ve sosyal görüşlerle ve bu görüşleri gerçeğe oturtacak oluş halinde ilerletip işe yarar kılacak kullanışlarla meydana gelir. Kadro mu önce, aksiyon mu önce bu sorulmaz. Hepsi iç içe gelişirse gelişir, yoksa her biri ayrı ayrı çürür.”² Kısaca Kemal Tahir'e göre, yapılacak yenilikler bir *bütün* içinde olmalıdır. Bu yenilikler; ekonomik, kültürel ya da siyasal anlamda hep bir arada düşünülerek gerçekleştirilmelidir. Kemal Tahir'in bu düşüncesi DP tarafından başlanmış, Özal dönemi ANAP tarafından uluslararası yeni merkez sağla geliştirilmiş ve günümüzde AKP ile sürdürülerek merkez sağın başarısı olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber merkez sağ olarak da kabul edilen AKP'nin bu başarısının arkasındaki güç şöyle belirtilebilir;

Merkezin sağ asıl gücünü, modernist kapitalizmin getirisi olan dinamizm sayesinde kitlelerde yaratabildiği ümitvarlıkta bulmuştur. Kitleler, bu dinamizmin eşitsizlik ve savrulma getiren sonuçlarından çok; ‘Tünel’in sonundaki ışık ihtimalinin etkisindeydiler. ‘Düzen’ adına doğdukları yerde ölmeye mahkûm edilenlerin, ‘kalkınma’ adına kendilerine seyahat, teşebbüs ve hayal kurma hürriyeti verenlere bağlanmaları da anlaşılabilir.³

Bir başka deyişle, AKP, Özal'ın da şekillenmesine katkıda bulunduğu yozlaşmış Merkez Sağın tasfiyesinin başat aktörü ve toplumun bunun karşısına koyduğu ahlakın temsilcisi olarak görülme vasfını; ve buradan aldığı temsil gücünü koruyor. Bu ahlaki vasıf, popüler düzeyde temiz Müslümanlıkla ilişkilendiriliyor. Son on yıllarda siyasal İslamcılığın belki

¹ Yeni kadrodan kasıt, DP döneminden bu yana yetişmiş ve AKP ile süregelen bir kadro. Bu yeni kadroyu Kahraman şöyle tanımlıyor: “Bu yeni kuşak (önemli isimleri, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Recai Kutan ve Turgut Özal olarak ele alıyor), dar gelirli, Cumhuriyet'in parasız yatılı okullarında okuyup yetişmiş, çoğu köy kökenli olan bir genç insan gurubudur.” *a.g.e.* s. 15. Bunların Amerika'da eğitim aldığı söyleyen Kahraman, bu kuşakla beraber Türkiye gerçeğini ortaya çıkaracak olan yeni bir zihniyetin oluştuğunu da özenle belirtmiştir.

² Tahir, *Batılama*, s. 19.

³ Yüksel Taşkın, “Milliyetçili Muhafazakârlık Çözülürken Merkez Sağ'da Miras Kavgası ve AKP'nin İmkânları,” (Haz. Ümit Kurt), *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009, s. 134. Yazının ilk yayımlandığı yer; Birikim Dergisi, Sayı 186, Ekim 2004.

de en büyük kazanımı, popüler algılamada ahlakın ancak Müslümanca; dinsel bir kaynağı dinsel bir kaynağı olabileceği inancın güçlenmesidir.¹

Bu bağlamda AKP tarafından oluşturulan ve daha sonra da geliştirilen yeni merkez sağ, bu siyasi gücün ürünüdür. Siyasi anlamda çoğunluğu elinde bulunduran AKP'nin, zamanla devletin önemli unsurlarını da kendine göre şekillendirince, merkez sağın “çoğunluğu alan her şeyi yapar”² özelliğini kendisinde barındırmıştır. Bununla beraber sağın ilkesel siyasetinden de taviz vermemiştir. “Politikaları itibariyle bu çizgi küresel liberal değerlerle, yerel milli değerleri harmanlayan bir siyaset gütmüştür.”³ Bu harmanlamayı, ANAP döneminde bütün dünyada küresel sağ düşüncesinin gelişimini, üç hatta ele alan ve AKP'yi bu üç hat üzerinden değerlendiren Bora, bu üç hattı şöyle açıklamaktadır;

Birincisi, solun bütün değer ve argümanlarına, eski angut anti-komünizmden farklı olarak ‘rafine’ bir entelektüel havayla cevap yetiştiren, bu arada biyolojik ırkçılığı kültürel-iktisadi bir ayrımcılığa dönüştürerek stilize eden Yeni Sağ. İkincisi, piyasa manyağı neoliberalizm. Üçüncüsü, yabancılara, ‘yabancılaşmış’ saydıklarına, gömenlere, entelektüellere, bürokrasiye, politikacılara sallayıp milli hınç ve öfkeleri okşayan sağ popülizm. O zamandan beri bütün dünyadan sağın ana akım partileri, bu üç eğilimin bir harmanıdır. Zamana-zemine göre değişen dozlarda bir harman.⁴

AKP'nin geliştirdiği siyaset bundan ibarettir. Otoriter ve devletçi zihniyetten taviz vermeyen bir siyasettir.

AKP'nin geliştirdiği bu yeni siyaset zamanla kendi içinde çelişkiler barındırsa da onun başarısına gölge düşürmemiştir. Aksine seçimlerden güçlenerek çıkmıştır. Özellikle bu başarısının altındaki bir diğer önemli nedeni kendi entelenjansiyasını oluşturmasıdır. Bugün bile bakanlara batığımızda bakanlar kurulunun geneli belirli bir birikimi olan akademisyenlerden oluşmaktadır. Bu durum, aynı zamanda partinin diğer kadroları için de geçerlidir. Bununla beraber AKP'nin seçimlerdeki bu başarısı ve bu başarının verdiği cesaret, toplum üzerinde tek söz sahibi olma hüviyetini kendinde görmesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda AKP, kendi dışında oluşacak her örgütlenmeyi de kendisine karşı bir örgütlenme olarak görmektedir. Güneş'in deyimiyle, “iktidarı elinde bulunduran, tek meşruiyeti kendisi temsil ediyormuş inancında bulunduğu için, her türlü muhalefet, eleştiri, hatta uyarı, düzeni bozmak

¹ a.g.e. s. 154-155.

² Tanıl Bora, “AKP: Yeni Merkez Sağ” (Haz. Ümit Kurt), *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009, s.126.

³ Çaha, s. 142.

⁴ Bora, *AKP: Yeni Merkez Sağ* s. 126.

yıkmak sayılmıştır.”¹ Güneş’in bu tespiti, DP için olmakla birlikte AKP’nin özellikle son yıllarda böyle bir algıya büründüğü de genel olarak kabul edilmektedir. O dönemden bu döneme kadar Türkiye siyaseti omurgasında değişen pek bir şey olmadığı kısmen de olsa göstergesidir. Bu durum, muhalefet ve iktidar arasındaki uçurumu gittikçe artırmıştır. Bu dönemdeki iktidar muhalefet gerginliği önceki dönemlere oranla daha çok belirginleşmiştir. Kamuoyunda genel olarak kabul edilen durum, Türkiye siyasi tarihinin hiçbir döneminde, AKP döneminde olduğu kadar kutuplaşmanın olmadığıdır. Çünkü bu kutuplaşma daha önceki dönemlerde olmadığı halde, siyasetin olağanüstü biçimde başka alanlara kaymasına neden olmuştur. Örneğin bu kutuplaşma, bir eğlence aracı olarak görülen spor müsabakalarına yansıdığı da görülmektedir. Özellikle gezi olaylarından sonra, futbol ya da basketbol müsabakalarında türbinlerin bir kısmının ‘her yer taksim her yer direniş’ sloganını atarken, aynı takımı tutan diğer türbinlerden, ıslıklı protesto sesleri yükselibiliyor.

Bu durum da toplumu giderek daha çok merkeze doğru kaydırır. Bu da olumsuz sonuçlar doğurabilir;

Politik toplumun merkezîyetçi eğilim, iktidarın (power) bir hükümdarda somutlaşmasına varır. Onun adına politik toplum üyelerince kullanılan iktidar burada selahiyet (otorite) biçimde görülür. Kaynağını ve meşruiyetini nereden alır iktidar? Çelişkileri sınırlar içinde tutarak kontrol ile çeşitli sınıflar ya da toplumlar arasındaki hâkimiyet ilişkilerini üretebilmekten kaynaklanır. Meşruiyet’in iki kaynağı vardır: a) Bu sınıflar ya da toplumlar arasındaki hâkimiyet ilişkileri olmaması halinde, üretimin ve üretim güçleri seviyesinin daha düşük kalması, b) ideolojiden gelen meşruiyet. İkisinin birlikte olamaması yeniden üretimi güçleştirir.²

Türkiye’de iktidar, AKP döneminde iktidarın gittikçe tekelleştiği söylenebilir. Ayrıca belirli sınıflar tarafından da desteklendiği aşîkârdır. Tabi, yürüttüğü siyasi anlayışın güdümünde bu sınıflar arasında, dengeyi kurabilmektedir. Çoğu zaman bu siyasi anlayış, avangard halini de almaktadır.

Avangard anlayışla sağın değerlerine paralel bir siyaset güden AKP, toplumsal normlar konusunda da ayrımcı bir tutum sergilemiştir. Solun birleştirici özelliğinin tersine sağın ayrıştırıcı bir anlayışı içinde hareket etmektedir. Bu bağlamda sağcı ve solcu kişi açısından daha çok sağcı kişiyi lanse etmektedir.

Yani, solcunun insanları ayıran şeylerden çok onları birleştiren ortak şeyleri düşünen kişi olduğu, sağcı için ise tersi olduğu, yani sağcı için bir insanı diğerinden ayıranın onları

¹ Güneş, *Araba Devrilmeden Önce*, s. 96.

² Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, s. 53.

birleştirenden politik olarak daha önemli olduğu varsayımından hareketle denilebilir ki, sağ ve sol arasındaki farklılık, birincisi için eşitliğin kural ve eşitsizliğin istisna olduğu olgusunda ortaya çıkar. Bunu izleyen her türlü eşitsizlik formu için bir şekilde neden göstermek zorunluysen sağcı için kesinlikle tersidir, demek ki, eşitsizlik kuraldır ve eğer farklılıklar arasında bir eşitlik ilişkisi kabul edilmek zorunda ise buna gerekçe gösterilmelidir.¹

Sağın bu eşitsizlik ilkesine AKP için şöyle güncel bir örnek verilebilir: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 'kadın ve erkeğin eşit olma gibi bir ihtimalin fitratlarında olmadığı' söylemi, sağcı kişinin toplumsal perspektifini açıklar. Bu söylem, kadına belirli sınırlıklar belirleyip ona sadece annelik ve doğurganlık rolünü vermek, erkek ile toplumsal eşitliğini neredeyse ortadan kaldırılmasına neden olmaktadır.

Bunun yanında ister kadın-erkek, ister göçmen-yurttaş ayrımı olsun, farklı kişilerin maruz kaldığı davranışlar hakkındaki geleneksel örnek verilirken, her ne kadar solun kuralı istisnalar hariç her şeyin kapsanması, sağın kuralı ise yine istisnalar hariç her şeyin dışlanması olsa da, solun her şeyi kapsadığı sağın her şeyi dışladığı söylenmemektedir.²

Türkiye'de sağ parti olarak AKP ve MHP, sol parti olarak CHP ve HDP³ siyaseti bu dışlamayı çoğu zaman yapabilmektedir. Örneğin, ana dilde eğitim için CHP tutarsız bir yaklaşım içinde bulunmaktadır. Oysa sol, salt eşitlik ilkesinde böyle bir şeyi zorunlu kılar. Ya da HDP, İslamcı anlayışı içinde tam olarak hala benimsemediğini görmekteyiz. AKP ise, fikir hürriyetine saygılı olduğunu söylese de fikir hürriyeti konusunda bir dışlama söz konusudur. Yukarıda belirtildiği gibi AKP, kendisinden olmayana kendisine her an saldırabilecek bir potansiyel olarak görmesinden kaynaklanan hezeyan diyebilecek bir algı içindedir. MHP'nin, sağın milliyetçilik özelliğinden saparak zaman zaman faşizme kaydığı örnekleri vardır. Bu örnekler çoğaltılabilir ve eksiklikler sadece bu örneklerle sınırlı değildir.

2. KÜRT SOLU

1980 darbesinin solda açtığı yarayı bir nebze de kapatan kesimin -eksiklerin çok olmasına rağmen- Kürt solu olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Türk solu tamamıyla bu durumdan kayıtsızdır iddiası mantıksızdır. Türkiye solunun oluşmamasında Kürt solu kadar Türk solunun da yanlışları olduğu aşikârdır. Kürt siyasal hareketin Türk solundan

¹ Bobbio, s. 22.

² a.g.e. s. 22-23.

³ Söylemsel olarak her iki partiyi alıyorum. Pratikte CHP'nin sol'dan uzak olduğu düşüncesindeyim. HDP'nin ise eksikleri olmasına rağmen CHP'den daha çok sol'da durmaktadır. CHP içinde sol düşüncüyü benimseyen isimler olsa da genel anlamda sağa yakın durduğu kimsindedir.

beklediği desteği almaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan haklı kırılmanın yanı sıra Türk solunun buna gerekçe olarak Kürt siyasal hareketin militarist tarafının gerçekleştirdiği eylemleri, *terör eylemleri* olarak algılaması, karşılıklı yanlışların başat örneğidir. Bunun sonucu olarak solun, Türkiye’de sağ ile mücadelesinin genel olarak eksik ve yetersiz kaldığı belirtilmelidir. Kürt Solu, Türk Milliyetçiliğine karşı mücadelesi sonucunda oluşturduğu Kürt Milliyetçiliği çizgisinden kendini arındırabilseydi, sadece Kürt solu olarak değil de Türkiye solunu birleştirmede başat aktör olabilirdi. Bununla beraber şunu da belirtmekte yarar vardır, Türkiye’de 1950’li ve 1960’lı yıllarda başlayan sol hareket Kürt hareketinin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Bunun yanında Milliyetçi ideolojinin *her ulus kendi kaderini belirlemelidir* kriteri, bu hareketin oluşmasında bir başka neden olarak gösterilebilir. Bu nedenler çoğaltılabilir. Bazı olayların ya da bu olayların sonucu Kürt siyasi hareketinin radikalleşmesine de sebep olmuştur. Bu olayları kısaca şöyle belirtebilirim:

Türkiye’de solun da bir parçası olduğu ve bir iç savaşın kaçınılmaz olduğu hissini yaratan şiddet olgusu, MHP’nin yükselişi ve ülkücü militanların Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bazı şehirlerde Alevilere karşı pogromlara girişmesi, solu ve Kürtlüğü patolojik bir olgu olarak tanımlayan 12 Eylül askeri rejimi, İran’da bir sol hareket olarak başlayan ama kısa zamanda ‘İslami’ bir nitelik kazanan ihtilalin giderek Kürt düşmanı bir tutum alması, Mahabad ve diğer bazı şehirlerin bombalanması sonucunda Kürt partilerinin şehirleri erk edip daha başından sürüncemeye mahkûm bir gerilla savaşına girişmeleri, İran-Irak savaşı... beş yıl gibi kısa bir zaman dilimi içinde meydana gelen ve her seferinde ‘gündem değiştirici’ bir niteliğe haiz olaylardan sadece bir kısmı. Bu olayla hem Kürt hareketinin radikalleşmesine yol açmış hem de bu radikalizmin kendisini sorgulayabilmesini ve gerçekleşebilir bazı hedeflerle sınırlayabilmesini, bir gelecek perspektifine sahip olmasını engellemiş ve onu bir anlam veremediği bir ‘an’da yaşamaya mecbur kılmıştı.¹

Bu radikalleşmeden sıyrılma çabaları ve bu yönde Kürt solunun Türk soluyla karşılıklı girişimlerle -solun sağ ile mücadelesinde olmazsa olmaz- nitekim yukarıda belirtilen ve sol için zorunluluk arz eden bir oluşum son zamanlarda HDP ve HDK adı ile yeniden yapılanma girişimi içindedir. Bu zorunluluk yukarıdaki “ayrışmaya rağmen ve buna zıt bir olgu olarak görünse de, Kürt solu ve Türkiye solu² arasında, ‘hâkim milletler’in ‘ezilen sınıfları’ ile yakınlaşmayı sağlayan bu ‘yakın evrenselliğin’ zorunlu kıldığı kavramsal, hatta sosyolojik bir devamlılığın söz konusu olduğunu belirtmek

¹ Bozarslan, s. 35-36.

² Burada Türk solu olarak ele alınan kavramsallaştırmayı yazar, Türkiye solu olarak ele almış. Bunu Kürt solunu sadece Türkiye’deki Kürtlerle değil, aynı zamanda Ortadoğu’daki diğer Kürtleri de kapsayacak bir sol oluşumundan bahsettiğinden bu çalışmada yapılan Kürt Solu Türk Solu ayrımının yerine, doğal olarak Kürt solu ve Türkiye solu olarak ele almıştır.

gerekmekte.”¹ HDP bu oluşumu Türkiye siyasetinde AKP’nin bir alternatifi ve yeni ana muhalefet partisi olma amacı güdümünde gerçekleştirmiştir. Kuşkusuz Türkiye solu için geç kalınmış olan bu oluşum, önümüzdeki seçimlerin sonuçlarıyla beraber Türkiye siyasetine yön verebilme şansına sahip olacaktır. Önümüzdeki seçimlerde HDP’nin önemini 6 madde de toplayan Keyman, HDP’siz bu seçimin konuşulamayacağını vurgulamaktadır. Bu maddelerden;

Birincisi; gerek yurtdışında, gerekse yurt içinde yapılan yorumlarda gördüğümüz gibi, 2015 seçimlerinin önemi, seçimin birinci partisinin kim olacağından ziyade, ‘AK Parti’nin yeni anayasa yapma olasılığını kazanıp kazanamayacağı’ sorusuyla ilgili ve bu soru, HDP’yi kilit parti konumuna getiriyor. En basit ifadeyle, yeni anayasayı, HDP’siz konuşmak mümkün değil. İkincisi; zayıf muhalefet, özellikle, AK Parti’nin gücünü dengeleyemeyen ve ona alternatif olamayan CHP, HDP’nin toplumsal destek tabanını genişletebilir. Bu seçimlerde, laik orta sınıfların bir kısmının HDP’ye yakınlaşması mümkün gözüküyor. Üçüncüsü; AK Parti’nin, Kobani sürecinde, Kürtlere yardım etmeyen konuma düşmesi ve çözüm süreci devam ederken, IŞİD’e karşı Kürtleri yeterince korumayan AK Parti algısının bölgede güçlü olması, HDP’nin, Kürtler arasındaki tabanını genişletebilir. Dördüncüsü; çözüm süreciyle birlikte, toplumun farklı kesimleri içinde, Türkiye’nin bugünkü ve yarınki istikrarı, iç barışı ve gücü için Kürtlere ve HDP’ye bakışın giderek olumluya dönüşmesi; yeni Türkiye’nin ana aktörlerinden birinin Kürtler olması. Beşincisi; Ortadoğu’da değişen dengeler içinde, Kürtlerin, bölgenin geleceğinin belirlenme sürecinde ‘önemli aktör’ konumuna gelmeleri ve bu aktör konumunun IŞİD sorunuyla birlikte, bölgesel ve küresel düzeyde güçlenmesi. Altıncısı; siyasi alanda, özellikle CHP’den farklı, hatta zıt olarak, HDP’nin, iyi ve etkili siyaset yapması; siyasi aktör olarak başarılı olması ve bu başarının toplum tarafından görülmesi.²

HDP’yi güçlü kılacak önemli etken ikinci maddedeki CHP’nin AKP’ye alternatif bir siyaset üretememesinin yanında solun, yukarıda eleştirilen toplumsal tabana inmedeki sorunsalını HDP’nin aşma gibi bir potansiyelinin olmasıdır. Özellikle ateşkesin devam etmesi HDP için bir şanstır. Çözüm sürecinin önemli aktörlerinden biri olması ve CHP’nin bu süreçte her hangi bir rol üstlenmemesi yukarıda Keyman’ın bahsettiği HDP’nin laik orta sınıflarının da sempatisini kazanabilme olanağını doğurmaktadır. Yine Keyman’ın da belirttiği gibi CHP’den daha nitelikli bir siyaset yürütebilmesi HDP tarafından Türkiye Solu için önemli artılardandır.

Sağ siyaset güden AKP ile siyasi mücadele adına Türkiye solunun bu umutlu dirilişi, toplumun en az yüzde ellisinin desteğiyle AKP tarafından üretilen eşitsizliği ve

¹ Bozarslan, s. 18.

² Fuat Keyman, “HDP’yi Dikkatle İzleyelim” *Radikal Gazetesi*, 7 Ocak 2015.

artan toplumsal kutuplaşmayı ortadan kaldırmak, sadece kendileri için değil, aynı zamanda CHP tabanının bir kısmı için de, umut ışığı olarak görülmektedir. Çünkü solun tabii görevi budur. Bobbio'dan alınan alıntıdan daha önce de bahsedildiği gibi sol eşitlik için gerekirse kavga etmektir. Bunun yanında AKP, bu oluşumun güçlenmemesi ve ortaya çıkacak demokratik taleplerin dozunu kendine göre ayarlamak için birtakım adımlar atacaktır. Çünkü "iktidar, ekonomik çıkar ilişkilerinin gözetimi ve regülasyonu olduğu kadar farklı siyasal taleplerin de kontrol edilmesini gerektirir. En geniş anlamda demokratik talepler diye nitelendireceğimiz bu bütün, modernite içinde siyasal iktidarı en ileri derecede belirleyen unsurlar arasındadır."¹ Bu kontrol etme amacını en azından yukarıda söz edilen çözüm süreci için AKP'nin bir kenara bırakması gerektiğini kanaatindeyim. Olaya pragmatist yaklaşmayı bırakıp samimi olmakla beraber Kürtlerin haklarını tanıma da, Kürtleri *idare edecek kadar düşüncesinden ve palyatif onarmalardan* vazgeçmelidir.

3. GÜNÜMÜZDE İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN DÜŞÜNCELERİ

DP'yi yaptığı kategoride CHP'ye karşı sola yerleştiren Küçükömer'in mantığı, muhtemelen bugünde AKP'yi sola yerleştirecektir. Onun mantığının tarihsel oluşumu doğrusal düzlemde bu şekilde işlemesi muhtemeldir. Çünkü CHP'de siyasi anlamda bir zihniyet değişikliği olmadığı kanaatindeyim. Burada eleştirilecek nokta, daha önce de belirtildiği gibi CHP'nin sol ya da ortanın solu söylemine karşıt bir eleştiri amacı güden Küçükömer'in sola oturduğu DP'nin kısmi devamı olan AKP'yi de, muhtemelen sola yerleştirmesi olacaktır. Bunun eleştirilmesindeki amaç genel anlamda iki soruda ele alınabilir; birincisi, AKP'nin iktidar dönemi boyunca sola yönelttiği; *ötekileştirme, ayrıştırma, provoke etme*² gibi ithamlara rağmen, AKP'yi Küçükömer'in paradoksunda sola nasıl yerleştirebiliriz? İkincisi, solun genel anlamda toplumsal eşitliği ilke edindiği bir anlayışı, AKP'nin siyasi zihniyetinin neresine yerleştireceğiz? Bu sorulardan birincisinin cevabı şöyledir: Küçükömer'in paradoksuna AKP'yi yerleştirebileceğimiz yer, sağ kategoridir. Çünkü sola yüklediği suçlamalara rağmen AKP'yi sola yerleştirmek spekülasyon bir siyasi anlayışın ötesine geçmez. İkinci soruya ise şöyle bir cevap üretilebilir, solun toplumsal eşitlik normlarına şöyle bir göz gezdirdiğimizde;

¹ Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, s. 208.

² AKP bu ithamları, eğer sol olarak CHP'yi dikkate alarak yapıyorsa, bunda haklılık payı vardır. Aslında biraz spekülasyon olacak ama Türkiye'de sol anlayışı evrensel bir bütünleşme sağlamadığından genel anlamda AKP'nin ithamlarına örnek olacak olaylara imza atmıştır.

solun aksine sağıın eşitsizlik ilkesini benimseyen ve bunu uygulayan bir siyasi geleneğin, bırakın solu, Türkiye’de hem solun hem de sağıın savunduğu demokrasi kriterlerinden uzak olduğunu görmekteyiz. Kahraman’ın da belirttiği gibi;

Türkiye’de sağ söz konusu olduğunda benim temel iddiam, sağıın hiçbir zaman reel demokratik bir bilinç taşımadığıdır. Türkiye sağı devletçiliğe karşı gibi görünüp, liberal gibi isimlerle kendisini adlandırırsa dahi, her zaman devlete sahip çıkma ve milliyetçilik açısından, etnik kimliğin muhafazası, ötekinin bastırılması, dışlanması, ezilmesi açılarından ve bütün bunların aynı zamanda İslami, dini bir kimlikle yoğrulması açısından taviz vermez bir yapı içinde kalmıştır.¹

Bu söylemin ardından şöyle bir sorunun akla gelmesi muhtemeldir. Peki, basit bir şekilde ifade edersem bu anti-demokratik uygulamalara rağmen sağ neden sola oranla toplum tarafından olumlu karşılanmıştır? Bu sorunun cevabı kuşkusuz uzun bir tarihsel sürecin ürünüdür. Bu tarihsel sürece önceki bölümlerde yer verildi. Şimdi ise bu sorunun cevabı AKP üzerinden verilecektir, bu sorunun ilk cevabı, solun süren basiretsizliği ya da toplumsal tabanının sınırlarını aşamaması. İkinci cevabı, AKP’nin siyasi anlayışının Türkiye realitesini yansıtmamasıdır. Örneğin, sosyal politikalarda yapılan olağan reformlara yaklaşım, halkın gözünde olağanüstüymüş gibi algılanması.

Yani, AKP, uyguladığı neoliberal politikaların diyetini yoksul ve emekçi kesime hayırseverlik yaklaşımına dayalı, klientalist ilişkilerin hâkim olduğu cemaatimsi bir faaliyet olarak görüyor. Burada sosyal politika devlet için kamusal bir yükümlülük vatandaş için ise sosyal ve devredil(e)meyecek bir hak olmaktan çıkıyor.²

Bununla beraber üçüncü cevabı, AKP’nin, Anadolu’da ortaya çıkan yeni burjuvazi ile büyük sermaye arasında uyguladığı ekonomik dengenin toplum tarafından memnun ya da zorunlu bir memnuniyetin³ olmasıdır. Akyol bu dengeyi şöyle açıklıyor;

AKP aslında büyük sermayenin değil, yükselen Anadolu sermayesinin temsilcisidir(...) Anadolu’daki yükselen Anadolu burjuvazisi hayat tarzı itibariyle de daha muhafazakâr olduğu için, AKP’ye daha çok bağlıydı. Büyük sermaye ise daha Batılılaşmış bir hayat tarzı yaşadığı için Ak partinin türbanından hoşlanmayan ama ekonominin iyi gidişinin hatırına da bu konuda ses çıkarmayan bir tavır söz konusu.⁴

AKP, ekonomik dengeyi kurmada çoğu zaman haksız uygulamalar yapmaktadır. Artık değer dağılımının -çoğu zaman- büyük sermayenin lehine sonuçlandığı örnekler

¹ Kahraman, *AKP ve Türk Sağı*, s. 10.

² Ümit Kurt, *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009, s. 8.

³ Burada zorunlu bir memnuniyetten anlatmak istedim şudur: toplumda özellikle AKP seçmeninde şöyle bir algı var: AKP mevcut partilerin en iyisidir. Bu tutum, alternatifsiz olarak kabul edilmiş bir çaresizliğin toplumsal yansımasıdır.

⁴ Taha Akyol, “AKP Büyük Sermayenin Değil, Yükselen Anadolu Sermayesinin Temsilcisidir.” (Haz. Ümit Kurt), *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009, s. 22.

vardır. Son maden kazalarında hayatını kaybeden yüzlerce işçiye rağmen, madeni işleten şirkete sadece madenin kapatılması -hatta geçici olarak kapatılması- gibi yok denebilecek kadar cezaların verilmesi, buna önemli bir örnektir. AKP yönetiminde gerçekleştirilen bu haksız politikalar, eski sistemin devamı olarak görülebilir. Bu olaylara rağmen, halk maden kazalarından sonra seçimlerde AKP'yi büyük çoğunlukla desteklemiştir. Çünkü halk, yukarıda bahsedildiği gibi bir zorunluk memnuniyet edası içindedir. Hatta bir kıyaslama yapmak gerekirse, Küçükömer, AKP'deki bu zorunlu memnuniyeti DP ve AP döneminde de olduğunu şöyle aktarıyor;

DP'nin yahut Adalet Partisi'nin aslında halka karşı politikasına rağmen, halka tarafından tutulması halkın şartlandırıldığının en kuvvetli delilidir. Gerçi, Demokrat Parti geçici olsa da halkla bir beraberlik, özdeşlik kurmuştur; başka bir deyişle CHP'ye oran kısmen aşağıdan yukarı, bir kuruluş olarak halkla uzlaşma yolu bulmuştur. Fakat aslında bu uzlaşma, uzun dönemde halka karşı ve kendi kendini mağlup edici olduğundan dramatik sonuca varmıştır.¹

Halkla -daha doğrusu çevreyle- kurulmaya çalışılan bu beraberliğin çıkara dayandığında göz ardı edildiği de unutulmamalıdır. Yolsuzluğun gündemde olduğu günümüzde bu göz ardı etme olayı -özellikle de yolsuzluğun seçimlerdeki yansımalarının AKP lehine olumlu olmasıyla beraber- bariz bir şekilde görülmektedir. Çünkü Türkiye'de siyasi sitemin adaletsiz kanadı böyle oluşmaktadır. Bu durumu 1962'de Küçükömer, "Türkiye'de yürüyen sosyal sitemde onu yürüten muhafazacı grup veya sınıflar kısa dönemde çıkarlarına aykırı politik kararları aldırılmayacak veya alırlarsa da uygulatmayacaklarını"² şeklinde açıklamıştır. Bu alınan kararların uygulanmaması ya da belirli bir oyalamadan sonra uygulanmasına, günümüzdeki çözüm süreci politikaları örnek olarak verilebilir.

Kısacası sonuç bölümünden önce AKP'yi İdris Küçükömer perspektifi, Türkiye siyasi geleneğinin sağ-statüko anlayışının son ağı olarak değerlendirebilir. CHP de bu geleneğin bir parçasıdır. AKP çevreyi merkezileştiren bir geleneğin statükocusuyken, CHP merkezin çevre üzerindeki mutlak hâkimiyet anlayışı çerçevesinde bir statükocudur. CHP'nin 1972 yılındaki dönüşümü yani çevreyi merkeze alışı, CHP tarihi açısından bir istisnadır. Ecevit döneminde ortanın solu açılımı, CHP'ye 1973 seçim zaferini getirmiştir. CHP'nin yükseldiği bu dönem onun çevrenin yeni partisi olarak algılanasına neden olmuştur.

¹ Küçükömer, *Cuntacılıktan Sivil Topluma*, s. 149.

² a.g.e. s. 27.

Çevrenin bu ‘yeni’ partisi CHP, sağcı değerleri taşıyan öteki çevre partisi olan MSP’yle 1977 yılında koalisyon gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla, AKP’nin devamı olduğu partilerden biri olarak kabul edilen MSP, merkez sağdaki statükoya, merkez sağın büyük burjuvaziyi ve metropolitan burjuvaziyi temsil etmesine ve onunla özdeşleşmesine karşı, çevrenin ve Anadolu’nun geleneksel değerleriyle ve taşra burjuvazisiyle bütünleşen bir parti olarak siyaset sahnesine girmiştir. Bu sahne yahut siyasal anlayış, 2002 seçimlerine kadar o yönde sürdürülmüştür.¹

Yukarıdaki koalisyon aslında bize, Türkiye’de sağ-sol siyasetinin ne kadar esnek olduğunu gösterir. Kendini sol ya da sosyal demokrat olarak değerlendiren bir parti ile kendisini muhafazakâr sağ olarak niteleyen bir parti, koalisyona gidebiliyor. Bu esneklik, Küçükömer’in yaptığı ayrışmanın farklı bir versiyonun olması gerektiğinin gösterir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi Küçükömer’in sağ sol paradoksunda Türkiye siyasi tarihinde solu tam anlamıyla niteleyen bir parti yoktur. Çünkü ne devletçi bir sol anlayış, ne de toplumcu bir sol anlayış Türkiye’de vuku bulmuştur. Devletçi bir sol anlayış, emeğin ve ortak değerlerin toplumun alt katmanları lehine dönüştürmek için hakimiyet sağlaması gerekirken, Türkiye’de bu durum genellikle burjuva ve entelenjansiya sınıflarını oluşturmak şeklinde tezahür etmiştir. Devlet geleneğinin güçlü olduğu Türkiye’de, toplumcu bir solun da tezahür etmesi mümkün değildir.

¹ Kahraman, *AKP ve Türk Sağı*, s. 70-71.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkiye siyasi tarihine şöyle bir baktığımızda aykırı ve özgünlüğüyle düşüncelerini ortaya atmış beş isim sayılırsa İdris Küçükömer'i bu ilk beşin içerisinde sayabiliriz. O, Türkiye siyasi tarihini, toplumsal gerçekler ve savunduğu değerlerle ortaya koymaya çalışmıştır. Değişen dünya düzeni ve modernizmin izlerini yeni kurulan bir devlette olması gerekenleri, açıklama gayreti içinde olmuştur. Epistemolojisini, gerek toplumda olmasını savunduğu sivil toplum, gerekse ATÜT düşüncesi üzerine geliştiren bir şahsiyet olarak görmüş ve modern dönemin gerekliliklerini tartışmıştır.

Onun sağ sol kuramı DP'nin topluma getirdiği reformların, CHP dönemi Türkiye'sinden daha iyi olması üzerine kuruludur. Çalışmanın temel sorusu bu kıyaslamadan yola çıkan Küçükömer'in sağ sol ayrımını yaptığında iki partinin de geleneğinin pek farklı olmadığı farkında mıydı? Küçükömer, muhtemelen bu durumun farkındaydı. Ancak bu soruya başka yerden bir sonuç üretilebilir: Yeni kurulan devletin, değişen ve dinamik olan dünya siyaseti, toplumsal ve ekonomik konjonktüre, Cumhuriyet'in kurulmasıyla ayak uydurulmaya çalışıldığı aşikârdır. Cumhuriyet döneminin modernleşme çabalarında pozitivismeye olan inancın izlerini görmekteyiz. Daha sonra iki dünya savaşının yarattığı yıkım ile soğuk savaşın olumsuz koşulları altında dünyada pozitivismeye olan inancın azalması ve yükselen muhafazakâr düşüncenin Türkiye'deki yansımaları özellikle yukarıda da belirtildiği gibi 1946 yılı itibarıyla CHP'nin farkında olmasıyla başladığı ve DP'nin uygulamalarında izleri görülmektedir. Bu farkındalığa, Ezanın tekrardan Arapça okunması için meclisteki oylamada her iki partinin ortak kararıyla alınmasını örnek olarak verilebilir. İki partiden hangisi iktidarda olursa olsun bu statükocu düşünceyle getirilen yenilikleri yerine getireceği konusunda H. Bülent Kahraman ile aynı fikirdeyim. Aynı siyasi geleneğin ortak zihniyetine sahip olan bu partiler arasında sağ sol ayrımı yapmanın son derece riskli olduğu düşüncesini belirtebiliriz. Şunu da belirtmekte yarar vardır, bu riskli ayrımla beraber solun Kemalist çizgiden kurtulması ya da ayrılması gerektiğini belirtmesi, Küçükömer'in önemli tespitlerinden birisidir. Ancak bu tespite rağmen, bu

ayrım, CHP'nin ortanın solu söylemine gösterdiği tepki, romantik yaklaşımın bir sonucudur.

Bunun yanında Küçükömer'in yaptığı toplumsal ayrışma da sağ sol geleneğini DP'yi sola koymak yerine onu da CHP gibi sağa kaydırıp sola TİP'i yerleştirip solun yapması gerekenleri sıralasaydı bu ayrışmanın daha az riskli olmasını sağlayabilirdi.

Daha önce de belirtildiği gibi bu ayrışmayı 1950'den başlayarak şöyle bir sonuca ulaştırırsak:

Sol Yan	Sağ Yan
<p>Türkiye İşçi Partisi (TİP) kısmen Halkların Demokratik Partisi (HDP) kısmen Solun yapması gerekenler,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kemalist zihniyetin dışında gelişmelidir. • Toplum içinde ayrıştırıcı unsurları kendi içinde eritmeli ve salt eşitlik güdümünde siyaset yapılmalıdır. • Emegi, emekçiyi ve köylüyü büyük burjuvazinin sömürsünden kurtarmalıdır. • Fikir ve düşünce özgürlüğünden toplumsal cinsiyete, kişi hak ve özgürlüklerinden etnik kimliğe, inanç özgürlüğünden yaşam biçimlerine kadar eşit ve özgürlükçü bir anlayış içinde olmalıdır. 	<p>Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP) Adalet Partisi (AP) Milli Selamet Partisi (MSP) Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Anavatan Partisi (ANAP) Refah Partisi (RP) Fazilet Partisi (FP) Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sağ olması gerekenleri devletçi zihniyet altında yerine getirmektedir.

Tablo 2

İktidar açısından sol, yukarıda sıralanan maddeleri yerine getirmek zorundadır. Bu maddeleri yerine getirmeyen CHP ve DP ya da diğer partilerin hiçbirini sola tam anlamıyla yerleştirilemez. Yukarıda sol yana tam anlamıyla bir partiyi yerleştirmek yerine, solun yapması gerekenleri, Türkiye siyasi tarihine baktığımızda yerleştirmek daha uygun bulunmuştur. TİP'in yapmadığını günümüzde HDP, yapmak gibi bir görev üstlenmiştir. Daha yeni olan bu oluşum ilk zamanlarda İslamcılara karşı olumsuz

reaksiyon gösteren bir algı yaratmıştır. Bu durum kendi içinde de özellikle Altan Tan tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Bunu aşır aşmayacağını zaman gösterecektir.

Türkiye siyasi tarihinde kendini sağ ve sol olarak niteleyen iktidarlar devlete kutsal bir misyon yüklediklerinden aradaki farkı görmek oldukça zordur. Hatta sol, kendi evrensel değerlerin önemine varmadığı gibi bu evrensel değerlerden uzak bir uygulama içinde yerel düzlemde varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu bağlamda sol, giderek sağ düşüncesiyle paralel bir görüntü çizmiştir. Sağ ise, evrensel değerleri ayak uydurmaya özen göstermiştir. Siyasi anlamda muhafazakârlığın, ekonomik anlamda neoliberal politikalar uygulaması buna örnektir.

Sağın, sola oranla Türkiye toplumun realitesini yansıtmaması bu çalışmanın önemli tespitlerindedir. Örneğin, tek partili dönemin bu toplumun realitesinden uzaklaştığı aşikârdır. DP ile başlayan muhafazakârlaşma ya da İslamlaşma hareketi AKP ile başka bir şekilde büründüğünü görmekteyiz. AKP'nin amacı mutlak bir İslami toplum yaratmak değildir. Öyle bir toplum anlayışı zaten gözler önündedir. AKP'nin çok iyi kavradığı şey, İslamcılığı, modernleşme paralelinde uluslararası bir merkezîyetçi yönetim tarzıyla topluma arzulanı yönde uygulamaktadır. Bunda da son derece başarılı olduğu da görülmektedir.

Bu çalışmanın literatüre katkıları ise aşağıda birkaç maddeyle özetlenebilir:

1. Küçükömer'in sağ-sol ayrımına ya da paradoksuna getirdiği eleştirel yaklaşımla yeni bir anlam kazandırmıştır.
2. Bu doğrultuda Türkiye siyasi tarihinin gerçeklerinin farkında olan Küçükömer'i bu ayrıma götürürken ortaya çıkan riskleri tekrar tartışmaya açmıştır.
3. DP ile CHP'nin siyasi görüşlerini göz önünde bulundurarak Küçükömer'in düşüncelerinin günümüzdeki yerini kapsamlı bir şekilde açıklamıştır.
4. Bunu, AKP'nin sağ siyasi anlayışı ve bunun karşısında solun tartışılan varlığını göz önünde bulundurarak AKP'nin hangi cenahta yer edinmesi gerektiğini belirtmiştir.

Ulaşılmaya çalışılan genel sonuç ise, Türkiye'de sağ sol düşünceleri arasında farkın pek olmadığıdır. Bunun nedenlerini yukarıda çoğu kez belirtildi. Özellikle birbirlerine karşı esneklikleri, yeri geldiğinde ortak hareket etmeleri, Küçükömer'in salt ayrımının olmasının bu bağlamda riskli olduğu görülmektedir. Türkiye'de sağ sol bu ayrımı yapacak kadar ayrışmamıştır. Hatta eşinin anlattıklarına göre, Küçükömer'in

kendisi de Türkiye siyasi tarihi için yaşamının son dönemlerinde sağ solu içi boş iki kavram olarak nitelemektedir.

Çalışmaya Türkiye’de sağ sol anlayışlarının neredeyse aynı -özellikle Küçükömer’in DP ve CHP arasındaki yaptığı siyasi ayrımın aksine, aynı siyasi zihniyetin ürünü- olduğunu gösteren *Twix* adlı çikolata reklamında geçen tanıtımı örnek vererek son verilecektir, aynen aktaracak olursak: “Yıllar önce *twix*’in mucitleri kavga ederek ayrılırlar. Ayrı fabrikalarda kendi *twix*’lerini üretirler. Sol *twix*’de bisküvi üzerine akışkan karamel dökülürken, işin garibi sağ *twix* de aynı şekilde üretilir. Sol *twix*’in üzeri yumuşacık çikolatayla kaplanırken, sağ *twix*’de de birebir aynısı yapılır. İki *twix* de aynı lezzette olmalarına rağmen, mucitler kendi ürettiği *twix*’lerin daha lezzetli olduğunu düşünürler. İkisini de dene, tarafını seç.” Türkiye siyasi tarihinde sağ sol, bu çikolatanın üretim şeklini andıran genel olarak aynı malzemelerin determinist sonucudur.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- Akat, Asaf Savaş, “İdris Küçükömer’in Mirası,” Ed. Ahmet Güner Sayar. 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 25-44.
- Akın, Mahmut Hakkı, “Sohbetlerinde Kemal Tahir”, *Hece*, Sayı:181 (Kemal Tahir Özel Sayısı), Ankara 2012, s. 409-413.
- Akyol, Hüseyin, *Türkiye’de Sağ Örgütler: Bölüne Bölüne İktidar Olmak*, Phoenix Yayınları, Ankara 2011.
- Akyol, Hüseyin, *Türkiye’de Sol Örgütler: Bölüne Bölüne Büyüme*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara 2010.
- Akyol, Taha, “AKP Büyük Sermayenin Değil, Yükselen Anadolu Sermayesinin Temsilcisidir.” (Haz. Ümit Kurt), *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009, s. 13-32.
- Alkan, Ahmet Turan, “Halefi Olmayan Bir İlim Adamı: Erol Güngör,” *Doğu-Batı; Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler*, sayı 11, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 166-189.
- Alkin, Erdoğan, “Hayek, Popper, Küçükömer,” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 71-73.
- Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul 2006.
- Alver, Köksal “Nurettin Topçu’nun Türk Sosyolojisindeki Yeri Üzerine” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi: Türk Sosyoloji Tarihi*, Cilt 6, Sayı 11, İstanbul 2008, s. 575-586.
- Arıcıoğlu, M. Atilla, *Weber ve Düşünce Dünyası*, (Max Weber’in ‘Bürokrasi ve Otorite’ kitabının giriş kısmından), (Çev. H. Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara 2008.
- Armağan, Mustafa *Gelenek ve Modernlik Arasında*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Arslan, Emre, “Milliyetçilik,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla AYTEKİN) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 395-407.
- Aster, Ernest von, *Fransız İhtilali'nin Siyasi ve Sosyal Fikirleri*, (Çev. Şennul Şenel), Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

- Atılğan, Gökhan, “İdeoloji,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler ve Disiplinler Arasın İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 285-297.
- Başkaya, Fikret, *Paradigmanın İflası; Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, 12. Baskı, Maki Basın Yayın, Ankara 2007.
- Başkaya, Fikret, “Türkiye’de Sol Hareketin İdeolojik Geri Planı Üzerine Bazı Gelişmeler,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 73-77.
- Belge, Murat, “Özgün Düşünce Yine Kaybetti,” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 21-24.
- Belge, Murat, “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.19-48.
- Berman, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Bülent Peker ve Ümit Altuğ), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Bilgiç, Arif Ulaş, “Doktor Hikmet Kıvılcımlı,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 585-596.
- Birler, Ömür, “Liberalizm,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar İdeolojiler ve Disiplinler Arasın İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 299-313.
- Birler, Ömür, “Muhafazakârlık,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar İdeolojiler ve Disiplinler Arasın İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 315-328.
- Bobbio, Norberto, *Sağ ve Sol; Bir Politik Ayrımın Anlamı*,(Çev. Zuhâl Yılmaz), Dost Kitabevi, Ankara 1999.
- Boguslavsky, B. M., V. A. Karpuşin, A. İ. Rakitov, vd., *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Alfabeti*, (Çev. Şiar Yalçın) Üçüncü Baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1995.
- Bora, Tanıl, “AKP: Yeni Merkez Sağ” (Haz. Ümit Kurt), *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009, s.123-130.
- Bora, Tanıl, *Sol, Sinizm, Pragmatizm*, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2011.
- Bora, Tanıl, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, Sekizinci Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2014.

- Boratov, Korkut, "Toplumsal Sınıflar", (Haz. Gökhan Atılgan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler ve Disiplinler Arasın İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 29-40.
- Bozarıslan, Hamit, "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi" (Haz. Emir Ali Türkmen ve Abdurrahim Özmen), *Kürdistan Sosyalist Solu Kitabı*, Dipnot Yayınları, Ankara 2014, s. 9-69.
- Boztemur, Recep, "Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi," *Doğu-Batı; Milliyetçilik I*, Sayı 38, Ankara 2006, s. 161-179.
- Çavdar, Tefvik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi I; 1839-1950*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2013.
- Çavdar, Tefvik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi II; 1950-1995*, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- Çelik, Nur Betül, "Marx'ın Ontolojisi ve Siyasal Öznellik Sorunu," *Doğu-Batı: Karl Marx*, Sayı 55, Kasım-Aralık-Ocak 2010-2011, s.?
- Çoban, Aykut, "Çevrecilik," (Haz. Gökhan Atılgan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 455-473.
- Çulhaoğlu, Metin, *Bin Yıl Eşiğinde Marxizm ve Türkiye Solu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997.
- Çulhaoğlu, Metin, "Marxizm," (Haz. Gökhan Atılgan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 329-345.
- Çulhaoğlu, Metin, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Doğuşu", *Praksis: Türkiye'de Sosyalizmin Maddi ve Düşünsel Kaynakları*, Sayı 6, Ankara 2002, s. 9-21.
- Davutoğlu, Ahmet "Tekerrür Eden Tarihsizlikten, Kendini Fethe: İdris Küçükömer ve Sivil Toplum Anlayışı," Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 111-140.
- Dilipak, Abdurrahman "Bir Hoş Sohbetten," (Der. İsmail Görkem), İdris Küçükömer Anısında: Anılar ve Düşünceler, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1994.
- Divitçioğlu, Sencer, "İdris Küçükömer," Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 45-60.
- Donovan, Josephine, *Feminist Teori* (Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Sayılan), Beşinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

- Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, Ed. Levent Cinemre, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Eryılmaz, Bilal, “Siyasal Toplumsallaşma,” Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt III, Risale Basın-Yayın Ltd. İstanbul 1990, s. 429-430.
- Giddens, Anthony, *Üçüncü Yol; Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, (Çev. Mehmet Özay), Birey Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Göksu, Sadık, “Sonradan Görenlerin Anlayamadığı Önceden Gören Dev: Dr. Hikmet Kıvılcımlı,” *Doğu-Batı; Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler*, sayı 11, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 190-211.
- Güler, Gökhan, *Erol Güngör: Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri*, TASAV, 2012. http://tasav.org/usr_img/yayinlar/makaleler/ska_makale_1_erol_gungor_gUler_son.pdf
- Gündoğan, Ali Osman, “Nurettin Topçu,” *Doğu-Batı; Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler*, sayı 11, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 94-113.
- Güneş, Turan, *Araba Devrilmeden Önce*, (Der. Hurşit Güneş), Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.
- Güneş, Turan, *Türk Demokrasisinin Analizi*, (Der. Hurşit Güneş), İkinci Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2009.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, (Çev. Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Mete Yıldız, vd.), Adres Yayınları, Ankara 2007.
- Heywood, Andrew, *Siyasi İdeolojiler* (Çev. A. Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, vd.), Beşinci Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2010.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı: 1789 - 1848* (Çev. Mustafa Sina Şener), Altıncı Baskı, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2012.
- İlhan, Atilla, *Hangi Sağ (Anılar ve Acılar)*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1980.
- İlhan, Atilla, *Hangi Sol*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.
- Kahraman, H. Bülent, *AKP ve Türk Sağı*, (Söyleşiyi Yapan, Recep Yener), İkinci Baskı (Önsözden), Agora Kitaplığı, İstanbul 2009.
- Kahraman, H. Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I: Kavramlar, Kuramlar ve Kurumlar*, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010.
- Kahraman, H. Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II: 1920-1960*, 2. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2012.
- Karaman, Lütfullah, Salih Mercan, Atilla Öztürk, vd., “Sağcılık,” Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt III, Risale Basın-Yayın Ltd. İstanbul 1990, s. 347.

- Karaman, Lütfullah, Salih Mercan, Atilla Öztürk, vd., “Solculuk,” Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt III, Risale Basın-Yayın Ltd. İstanbul 1990, s. 348.
- Karaman, Lütfullah, Salih Mercan, Atilla Öztürk, vd., “Sosyal Sınıf,” Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt III, Risale Basın-Yayın Ltd. İstanbul 1990, s. 476.
- Kavut, Müslüm, “İdris Küçükömer ya da Özgün ve Çetrefil Bir Düşünce Üzerine,” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 195-206.
- Kayalı, Kurtuluş, “Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entelektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer”. *Doğu-Batı; Türk Düşünce Serüveni; Araftakiler*, Sayı 11, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 49-66.
- Kayalı, Kurtuluş, “Solda İdris Küçükömer Tartışmaları,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 1102-1107.
- Kayalı, Kurtuluş, “Solda Kemal Tahir Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 1095-1101.
- Keyman, Fuat, “HDP’yi Dikkatle İzleyelim” *Radikal Gazetesi*, 7 Ocak 2015.
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Yedinci Baskı. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara2006.
- Kurt, Ümit, *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009.
- Küçükömer, İdris, *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1994.
- Küçükömer, İdris, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 4. Baskı, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Küçükömer, İdris, *Cuntacılıktan Sivil Toplum*, 2. Baskı, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Küçükömer, İdris, *Halk Demokrasi İstiyor mu?*, 2. Baskı, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Küçükömer, İdris, *İdris Küçükömer’le Türkiye Üstüne Tartışmalar*,(Der. Ali Gevgilili), Bütün Eserleri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Küçükömer, Meral, “Meral Küçükömer Gözüyle İdris Küçükömer” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 13-16
- Küçükömer, İdris, *Sivil Toplum Yazıları*, Bütün Eserleri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Laçiner, Ömer, “Sol-Sağ, Ebedi Bir Arayış Dinamiği,” (Der., Tanıl Bora), İkinci Baskı, *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*, Birikim Yayınları, İstanbul 2009, s. 15-25.

- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınay ve Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels, *Komünist Manifestosu*, (Çev. Gaybi Köylü), Sekizinci Baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1997.
- Mert, Nuray, “İdris Küçükömer ve Düzenin Yabancılaşması,” Ed. Ahmet Güner Sayar, 2. Baskı, *Kültür ve Turizm Bakanlığı; İdris Küçükömer*, Ankara 2011, s. 93-107.
- Okyayuz, Mehmet, “Faşizm,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 409-422.
- Öngider, Seyfi, “Solda Birlik ve Yeniden Yapılanma Süreci,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 999-1003
- Özbek, Sinan, *Karl Marx* (Karl Marx Konferansı), Erciyes Üniversitesi, Kayseri 18 Aralık 2014.
- Özgün, Yasemin, “Feminizm,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s.379-393.
- Saraçoğlu, Cenk, “Sosyal Demokrasi,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 363-378.
- Sarıbay, Ali Yaşar ve Süleyman Seyfi Ögün, *Politikbilim*, Dördüncü Baskı, Sentez Yayıncılık, Ankara 2013.
- Silier, Orhan, “TİP’in İkinci Dönemi,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 432-435.
- Slater, Phil, *Frankfurt Okulu*, (Çev. Ahmet Özden), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1988.
- Şener, Mustafa, “Türkiye İşçi Partisi,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 356-375.
- Taburoğlu, Özgür, “Türkiye’de Toplumsal ve Siyasal Boşlukların Kurucu işlevleri: Tanpınar, Küçükömer ve Mardin’in Düşünceleri,” *Doğu-Batı, Türk Liberalizmin Eleştirisi*, Sayı 57, (Mayıs, Haziran, Temmuz, 2011): 37-61.
- Tahir, Kemal, *Notlar; Batılama*, (Der. Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1992.
- Tahir, Kemal, *Notlar; Çöküntü* (Der. Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayıncılık, Ankara 1992.
- Tahir, Kemal, *Notlar; Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, (Der. Cengiz Yazoğlu), Bağlam Yayıncılık, Ankara 1992.

- Taşkın, Yüksel, “Milliyetçili Muhafazakârlık Çözülürken Merkez Sağ’da Miras Kavgası ve AKP’nin İmkânları,” (Haz. Ümit Kurt), *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, Dipnot Yayınları, Ankara 2009, s. 131-156.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, “Kadro ve Kadrocuların Öyküsü” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce; Sol*, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 600-618.
- Topal, Aylın, “Yeni Sağ,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytakin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 423-435.
- Tunç, Barış, “İdris Küçükömer ve Türkiye; Sağ aslında Sol Mudur?” *Panopticon*, Sayı:2, Afyonkarahisar Mart 2012, s. 26-31.
- Tunçay, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Cilt I, BDS Yayınları, İstanbul 2000.
- Vergin, Nur, *Siyasetin Sosyolojisi; Kavramlar, Tanımlar ve Yaklaşımlar*, Yedinci Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul 2010.
- Vincent, Andrew, *Modern Politik İdeolojiler*, (Çev. Arzu Tüfekçi), Paradigma Yayınları, İstanbul 2006.
- Yayla, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.
- Yılmaz, Aytakin, *Yoldaşını Öldürmek*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Zileli, Gün, “Anarşizm,” (Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytakin) 3. Basım, *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitabevi, İstanbul, Eylül 2013, s. 347-361.
- Žižek, Slavoj, “Dinci Köktencilik Liberalizm Yaratıyor, Ancak Laik Sol Yenebilir.” (Çev. Ege Galip), *Sol Gazetesi*, 10 Ocak 2015.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner), 24. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Murat Toprak

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 10 Mart 1988, Siirt

Tel: +90 553 270 24 01

Fax:

Email: murattoprak88@gmail.com

Yazışma Adresi: Behçelievler Mah. 1411 Sok. No:1 Yaman Apart. Kat:2 Daire:8

Merkez/SİİRT

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2015
Lisan	AKÜ Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji	2011
Lise	Siirt Lisesi	2005

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2013	PRP araştırma Şirketi	Anketör ve Analiz
2011	MEB	Öğretmen

YABANCI DİL

–

YAYINLAR

- Toprak Murat, “1980’lerde Türkiye’de Toplumsal Değişimin Sinemaya Yansıması: Züğürt Ağa ve Muhsin Bey Örneği” Panopticon Dergisi, Sayı 3, Afyonkarahisar.
- Toprak Murat, “Jean Baudrillard’ın ‘Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu’ Çalışmasının Analizi,” 2013, Sayı 3. Afyonkarahisar.

YAYIMLANMAMIŞ ÇALIŞMALAR

- Toprak Murat, “Türk Milliyetçiliğinde Bir Yol İzi: Ziya Gökalp: Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” 2012.
- Toprak Murat “Özünü Arayan Adam: İdris Küçükömer, Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması” 2013.
- Toprak Murat “Türk Milliyetçiliğinde Yusuf Akçura: Üç Tarz-ı Siyaset” 2013.

4. Toprak Murat “Ahmet Ağaoğlu Hatıralarında Serbest Cumhuriyet Fırkası” 2013.

KONFERANSLAR ve PANELLER

1. Murat Toprak “Makinelerin Gürültüsünden ve Basın-Kitle İletişim Araçlarından Dolayı Sesleri Kesilen Kitleler.” 19. Sosyoloji Öğrencileri Kongresi, (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Mayıs 2013).

ARAŞTIRMALAR ve TEZLER

1. Özel Sosyoloji Konuları I: Postmodernizm (Gz Yarıyıl 2009).
2. Özel Sosyoloji Konuları II: Louis Althusser (Bahar Yarıyıl 2010).
3. Lisans Bitirme Tezi: Marx ve İdeoloji (2011).
4. Yüksek Lisans Bitirme Tezi: Türkiye Siyasi Tarihinde İdris Küçükömer’in Sağ-Şol Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış (2015).

İLGİ ALANLARI

Toplumsal Hareketler, Sosyoloji Tarihi, Sosyal Bilimler Metodolojisi, Klasik Sosyoloji Kuramları, Çağdaş Sosyolojik Kuramları, Sinema Sosyolojisi ve İdeoloji.